

N. H. A. B. 3. 19

Ex oblatione M. Comitij Ladyla. Székely

© Haáz Rezső Múzeum
Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

4.

10973

E. 6211

Ex Libris

Francisci Junius Ulysses de Abrahamsdalve
1768

© Haáz Rezső Múzeum

Tudományos Könyvtár

Szekelyudvarhely

In A. 1764 Lib. # 42

*Ladislaus Comes Székely de Doros Jenő
et Samohykesi, Sacratissima Cæsareo Re-
gia et Apostolica Majest: Dominae Donaë
MARIE THERESIAE Festivo Augu-
stissime Domus Austriacæ IOSEPHI
nimirum Corona PRINCIPIS in Regem
Romanorum Majestatis Regiæ ipso Co-
ronationis die Resolutus Camerarius
Actualis. Año D. 1764. etat: vero 48.*

MINERO-LOGIA

MAGNI

PRINCIPATUS

TRANSILVANIÆ

SEU

METALLA, SEMI-METALLA, SULPHU-
RA, SALIA, LAPIDES, & AQUÆ
CONSCRIPTA.

JOANNE FRIDVALDSZKY

Societatis JESU Sacerdote.

ANNO SAL. M. DCC. LXVII.

CLAUDIOPOLI,

Typis Academicis Societatis JESU.

Lib. D. H. de Luca F. No. 100
in ben. p. m. v. i. s. l. d. g. r. e. c. t. i.
Proph. s. m. i. c. h. a. s. i. n. t. h. i.
1803

ILLUSTRISSIMO
DOMINO
LIBERO BARONI
ANTONIO
COTHMANN
INSIGNIS ORDINIS SANCTI
STEPHANI PROTO-REGIS UNGARIE
ET
S. ROMANI IMPERII EQUITI,
NEC NON
SACRÆ CÆSAREÆ APOSTOLICO-REGIÆ MA-
JESTATIS
IN
CANCELLARIA UNGARICO-AULICA
CONSILIARIO REFERENDARIO
FELICITATEM.

© Ház Rezső Múzeum
Tudományos Könyvtár

CLAUDE P. O. L. I.

© Haáz Képzőművészeti Múzeum
Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

© Haáz Rezső Múzeum
Tudományi Könyvtára
Székelyudvarhely

ILLUSTRISSIME DOMINE

B A R O.

Aro ævi nostri exemplo , quidquid ad literas facit , foves , quidquid impendiorum desideramus cumulate præstas , nec Te negotiorum varietas , quæ Tibi AUGUSTISSIMA nostra , curarum nempe suarum partem usque , & usque delegat , a scientiis avocant. Libri Tibi pro Liberis sunt , & multus in cognoscenda antiquitate dubium facis , an in re numismatica superet , quod Te lateat , vel in domestico Numophilacio non præsto sit. Dignus igitur , quia profunde doctus , dexterrime providus , felicissime promptus , ut Te AUGUSTISSIMA nostra Secretioribus etiam consiliis adhibeat , nec adhibeat tantum , sed singularis etiam benevolentiae affectum testetur palam , testatura magis , nî oblatas refugeres dignitates , hoc

uno fine, ut Regi, Regnisque consulturus non in splendorum luce conquiescas, sed cumulate susceptorum laborum prosperitati Temet immoles. Ne tamen Modestiae Tuæ gravis accidam, avitum stemma, Proavosque Tuos, una scuti Tui effigie concludo, quam si Majores Tui, atque imprimis Ernestus (a) intueretur, defluam e scuto crucem suis imponere humeris, pectore deferre gestiret. Fuerit iste ætatis suæ Juris Consultorum peritissimus, Tibi sæculum nostrum grates habet, quod plurimorum Ungariæ Regum numos typis vulgatos exhiberis, istam ego supellectilem aucturus obtuleram gratiis Tuis Numum, qui parte una Regem, altera Paschalem agnum exhibet, quem Belæ IV. esse nil dubitavi, pro uberiore tamen sententiæ meæ confirmatione opinionem Eruditi Domini Cornides, Ungariæ numorum apud Dacos ditissimi triplici e fundamento petitam adnexui.

I. Quia Rhodiis militibus Pater suus Andreas II. ex falinis Szalokiensibus quingentas argenti signati marcas annis singulis ipso Paschatis die a Regibus Hungariæ pendendas (b) sub anathemate addixit, quam utique fidem exolverit filius, cuso, ceu teste hanc in rem numo. II.

Thren.

(a) Ernestus Cothmann 1584 Rostochii; Doctor Juris creatus, subinde Ducis Mœklenburgici Cancellarius, vulgavit responsa Juris, Disputationes Juris, Comment. in 1. lib. Cod. Disput. Justinii in Compendio redactas. Vide Vite. Decad. 1. memor. ICt.

(b) P. Schmidt e S. J. Episc. Agr: p. 102. & seqv.

Threnchinium a Bela IV. mirifice excultum esse propalam est, forte Civitatis insigne numo incidi jussit. III. Potuit Ludovici IX. Regis Galliae, quo cum sibi multa intercessit communio, mouton d' or & argent imitari. His Tu Eruditissime BARO novum plane, atque inauditum reposuisti, nos edocens: Præposituræ Jászoviensi a Rege Bela IV. jus cudendæ monetæ concessum esse, pronum igitur fore, ut statuamus, ab hac Præpositura insigne proprium, agnum scilicet Paschalem numo incisum fuisse. Liceat oro, ILLUSTRISIME DOMINE BARO Tuæ, mirificæ antiquitatis eruditioni servire, & e penu quoque mea Diplomatica Tuis gratiis id offerre, quod summos quosque Ungariæ scriptores latuit hucusque; unam videlicet e conjugibus Belæ III, R. H. Annam fuisse. Diploma, quod indefessos Historicorum nostrorum conatus ludit in apricum educo.

„ Elisabetha DEI Gratia Regina Ungarie Universis
„ Christi fidelibus præsentem paginam inspecturis salutem in omnium Salvatore. Ad universorum notitiam
„ harum serie volumus pervenire. Quod Frater Stephanus Abbas Monasterii S. Margarethe de (a) Mezes

§ 3

„ ad

(a) Cujus ordinis fuerit Abbas, qui Monasterium istud S. Margarethæ de Mezes incoluit, non liquet, nemo enim, nec Pazmanus in Appendice, hujus meminere; rudera in monte Mezes, qui e Comitatu mediocri Szolnok in Krasznensem porrigitur obscura admodum exstant vestigia.

„ ad nostram accedens præsentiam nobis humiliter sup-
„ plicavit, ut quintam partem proventuum tributi de
„ Ziloh annualem, quam Domina Anna bone memorie
„ quondam Illustris Regina confors Inclite recordationis
„ Tertii Bele Regis Ungarie pro anime sue remedio
„ Monasterio Beate Margarethe de Mezes, & contule-
„ rat, & postmodum ordinationem seu Donationem ean-
„ dem, Domina Maria Confors Bele Regis quarti clare
„ recordationis, licet immutando confirmarat, suo pri-
„ vilegio, quod ipse Abbas nobis exhibuit mediante,
„ eidem Ecclesie Beate Margarethe de Mezes reddere
„ & restituere dignaremur. Nos igitur prædecessorum,
„ nostrorum sacris vestigiis inherentes, considerantesque
„ nihil tam salubre, tamque pium, quam pro Ecclesiis
„ Dei provisionem facere, vel saltem easdem in suis
„ aquisitis juribus conservare, ne in ipsis propter defe-
„ ctum bonorum temporalium sine quibus spiritualia mi-
„ nime consistunt, divine laudis organa suspendantur.
„ Prædictam quintam partem proventuum ipsius tributi
„ de Ziloh annualem, ob reverentiam & devotionem, quam
„ erga Beatam Margaretham gerimus, & animæ nostræ
„ remedium, prædicto monasterio Beate Margarethe
„ de Mezes ordinationem seu Collationem prefate Do-
„ mine Anne Regine ratam habentes, gratam, prout
„ & acceptam restituendam duximus perpetuo, prout
„ & reddendam volentes, ut presens nostra concessio,
„ sive

„ five confirmatio prioris donationis Domine Anne Regi-
„ ne prefate perpetuum sit monumentum. In cujus rei
„ testimonium, & perpetuam firmitatem presentes con-
„ cessimus literas duplicis sigilli nostri munimine robo-
„ ratas. Datum per manus Venerabilis Patris Thome DEI
„ Gratia Episcopi Vaciensis Aule nostre Cancellarii, Fi-
„ delis nostri, Anno Domini Millesimo Ducentesimo octu-
„ agesimo primo.

Patere jam Illustrissime simul & Eruditissime Domine
BARO, ut hac insolita quidem, sed consultissima
methodo, immortalitati Nominis Tui opus meum nuncu-
pem; erunt, qui præcipuam hanc historiæ naturalis
partem evolvant, & omnes liberalitatem Tuam grati ani-
mi memoria prosequantur. Ego bina præstare possum,
similibus nempe Patriam meam conatibus excolere, quibus
si Tu Te propitium exhibueris, non deero, assiduis
deinde ad aram precibus Omnipotentem pro Tui incolu-
mitate fatigare, quod maxima contentione agam, ut
REGIS Regnorumque commodis quam diutissime super-
stes Vivas. Vale

Clîentum infimus

JOANNES FRIDVALDSZKY

è S. J.

AD LECTOREM.

Minerologiam scripturo Systema Henrici
Justi præplacuit, quia simplicissimum.
Transilvaniæ minerologiam daturò Illia
dem exiguæ nucis terminis definire necessum erat,
quia non tam Eruditos (licet his, si Romana
cupiunt, inscriptiones; si Patriæ monumenta,
raram Diplomatum notitiam offeram) quam
erudiendos adcuravi. Plures singularum specie-
rum accessiones optas? superant etiam, & lu-
bens cedam, dum hoc ariadnei filii ductu tomulum
alterum elucubres. Cunctis assentiri moraberis?
ἀυτοψίαν esse noveris, susceptis ad aurarias itineri-
bus plurimos cuneos, puteosque perscrutatus sum,
quæ tamen explorare nequivi, fidelissimis litera-
rum commerciis ad me delata, digessi. Denique si-
quid e scriptoribus in rem meam contuli, fon-
tes gratus recolo. Utilitati publicæ fœneror, cui
DOMINUS incrementum largiatur, spes omnium fi-
nium terræ. Vale.

PARS

PARS PRIMA.

Notitia Generalis Magni Principatus Transilvaniae.

Széékelyudvarhely §. I.

Situs & Indoles.

QUantum Transilvania mole sua cæteris Europæ Regnis inferior, tantum exuberante naturæ penu iis præeminet, ut adeo mirari desinam ad hunc amplissimarum facultatum Promundum diversissimas ex Europa, & Asia nationes confluisse. Ditio hæc primis Hunnis Terra Ultra - Silvana,

A

Bela

Bela IV. regnante Transilvania vocari cæpta, vernacule olim Erdél, in M. SS. Erdeleu & Erdeel nunc Erdély, nuncupata, (a) plágæ Orientali exposita Elevationis poli Claudiopoli $46^{\circ} 53' 0''$, habet conterminam ab Occidente Ungariam, ab Oriente Moldaviam à Meridie Transalpinam Valachiam, à Septentrione minorem Ruffiam, excurrit in Latitudinem XXX. in longitudinem XXXV. milliariis ungaricis, montibus, Saltibusque coronidis instar circumsepta. (b)

Qua in præaltos montes adfurgit, rupibus, Saxisque præruptis, & vastissimarum arborum proceritate horrida, & inhospita nulli non advenæ metum incutit vel erroris vel frustrationis, qua parte autem in sinuatas collium series procurrit, fertilitate sua planissimis campis cedit nihil, opimamque messem serius licet,

(a) Vide Script. rerum Ung. in his Chorograph. Transilv. Georgii à Reickersdorff p. 778.. Vitam S. Stephani authore Stilingo è S. J. p. 3. In articulis Ung. Dicet. Transilvania à reliqua Ungaria passim appellatione partium Transsylvanarum, aut Transsylvaniensium secernitur, inde namque à subactò per D. Stephanum Jula Duce pars fuit Ungariæ, nullumque insigne sibi proprium habuit, sed communi utebatur ad annum usque MDCXXII, quo Comitatus Aquilæ, Sicuti Sole, & Luna, Saxones septem suis oppidis distinguere ceperunt.

(b) Daciæ Veteris fines fuere ab Oriente Pontus, ab Occidente & Meridie Danubius, à Septentrione partim Carpathus, partim Tyras fl. qui Niester audit, Diversos ab his Limites Daciæ constituunt alii, nempe ab Occasu Tibiscum, à Meridie Danubium usque ad Axium inferioris Mæsiæ oppidum, ab ortu Mæsiæ inferiorem. Post devictum à Trajano Decebalum, Dacia tres in Regiones abiit: Ripensem Danubio adsitam, Alpestram sive Transalpinam, & Colliam, ac Mediteraneam, quæ Transilvania nunc est.

cet, non minùs percoquit. Pampineas etiam delicias benè multis in locis ostentat, siquidem vineta quædam copiosas adeo passas uvas ferunt, ut eductum inde vinum secundas Magnatum mensas effusè recreet. Dignum relatu, illustre phœnomenon! botri videlicet uveæ cuticulæ septena ipsa grana auri adnata, & hocce anno 1765. in vineto Mikefalvensi Illustris profapiæ Viri Joannis Szeredai inventa, mihiq; à commilitone meo Dominico Szeredai oblata sunt; quale Vinum, quod vel ab aureo rore suum accipiat robur, vel aureum exsudet rorem!

Summum istud Liberi patris cum Cerere certamen minores illæ provinciæ, quas comitatus dicimus, prædicant, neque illæ, quas Siculas Sedes nominamus, frugum sunt inopes, tametsi prærupta montium juga grande agricolis faceffant negotium, & meritò agrorum defectum incolarum frequentia causetur, ubi tamen montana suis discrimiantur pratis, segetibusque, illa uberrima pastu, istas foecundissimas mirarere, tum etiam cum alibi siticuloso forte cœno marcescunt omnia, vetat nimirum incubantium nebulæ, & frequenter in pluvias solutarum humor rarefieri fata; quare nec memoria proditum habemus, æstivis aliquando solis ardoribus ita torrefacta fuisse omnia, ut nulla res œconomica sensisset emolumentum, licet enim eveniat, ut culmus in desideratam non assurgat altitudinem, aristæ tamen granis foetæ ad maturitatem perveniunt. Quod inde fieri autumo, quia rore matutino densissimo copiosissimoque affatim humectantur; nec mirum id videri debet, quid enim ab udosis vallibus, fontibus penè innumeris, perennibus rivis, Lacubus non paucis, plurimis fluminibus præstoleris aliud, quam exhalatio-

nes fitientem agrum recreaturas? (c) Si quæ tamen regionis hujus pars injuriam Coeli queritur, non aliam, ac grandinem quæ cum alias, tum anno 1765 magnitudine Ovi gallinacei decidua ingentem campis stragem intulit. Terræ motus, tanquam solis inimicus montibus esset, urbibus procul exulat, & rarò pagis vicisque noxius est, testantur istud bini montes, qui ad Passum Vulkan magno assultantes crepitu diffissi in vallem procubuerunt, sed nec infrequens, ut mons Zenoga eosdem limites ambiens, flammam eructet, quas incolæ certum secururæ luis pecorum indicium esse volunt. Majore tamen accolarum simul, & aurariarum damno mons Csertefinis operis incubans subito ita intumuit, ut loco cedere coactus & vestigia sui palude magna inundans ipsas metallicas operas obruerit, nihilominus reliquæ vicinæ detrimentum nullam intulit; plures alii terræ motus, uti hoc anno in Kiskapus ad Valko, tametsi præcipiti hiatu mons subsederit, terrorem præter, nullius vestigia noxæ reliquerunt, puto in subterraneos specus, quorum multi & immensi visuntur, impetum omnem irruere, indeque laxatis furori habenis, vel erumpere, vel denique spatiosos inter anfractus sedari. Tot inter montana crebris obsepta saltibus, imbribus abrupta, grandi mole Saxorum horrida viarum asperitates, & angustiae sunt pene insuperabiles, curribus certè imperviæ, equis tantum Dacicis emendiæ, cumprimis ubi solum uliginosum crebris imbribus subactum est, ibi felicitis spes itineris labat omnino; certè

Dobra

(c) Unde alma liquentes

Humorum guttas Mater cum terra recepit

Fœta parit nitidas fruges, arbustaque læta.

Lucret. L. 2 de natura rerum

Dobra (oppidum est , quod primum Transilvaniam è Banata petentes excipit) Devam usque , currui , cui nomen diligence adhæsit , duodecim , & plura juga boum præficiuntur creberrimè , & hæc inter viarum incommoda Cauponam nullam , diversorium nullum honorato viro dignum invenias , invenisti aliquod ? ni tecum commeatum tuleris fessum alioqui corpus , jejunum etiam languebit ; quos tamen pagos Nobilitas incolit , hospitalis est adeò , ut non solum peregrinos hospitio excipere , sed lauto etiam commeatu donare , gaudii gloriaeque loco ducat.

Radices montium tanquam ab arte sinuatae , nullum non ferunt herbarum fruticumque genus , atque ubi vallibus amiciuntur , silvestrem , hic , Montanamque Floram regias fixisse ominareris. Vegetantis istius diuitias obiter dicturus , dubito , an in montibus Billak , Vulkan , illo Alba-Carolina horæ spatio disito , isto supra Mihelem inter Kôrôs , & Abrud-Banyam exsurgente , singularis aliqua in Europa nasci solita herba non inveniretur , Zinziber , Helleborum utrumque , Dictamnium Chameleonta , Napelum , Lunariam , in singulis horum reperiri vulgatum est , quos ego dum aliquando lustrarem , non dubitabam sanè futurum , ut botanices æconomiam , si moras illic agere uberiores licuisset è duorum tantum germinibus non mediocri accessione locupletarem. Suprapares istis alios esse facile mihi persuadeo , Siciliae colles à tuberibus , quos cervinos fungos appellamus , commendantur Mandragoram montibus erutam in domesticis hortulis à rustica plebe , cura non mediocri ali exploratum habeo , ut jam non immeritò montem Hargita ita non nemo celebret (mons hic Siculis Hargita dictus arvis , & pascuis largè foecundus tanta saluberrimarum herbarum varietate germinat , ut sua accolæ omnia

ciborum condimenta, & agrorum alexipharmaca inde convehant) tot, tamque fecunda pastu loca numerosissimis Tetrapodarum gregibus frequentantur, quos inter Equi, quod nullis facile itineribus lassentur, exteris etiam nationibus præplacent, nempe curæ nulli, nullis impendiis parcunt incolæ, ut generosos futuræ propagini patres nanciscantur, atque imprimis Asiaticos, vel quod equi Transilvanici scandendis montibus, eorum anfractibus emetiendis, & ferendis oneribus, Victui admodum tenui assveti, (d) fortes ipsi, generosique, fœtus polliceantur, non cursu, non oneribus ferendis debilitandos. Lanigeræ turmæ id peculiare habent, quod ante festa Natalis Domini e montibus cedere non sinantur, tametsi enim herbas nix vel obtegat, vel eas frigus enecet, muscus tamen arborum, charum eis pabulum affluit, quem congestis arborum truncis pastores copiosum legunt, ut suas foveant oves, & incolumes tutentur. Lana his densa & Crispa, & quo crispa magis, tanto carior, chariorque; qua methodo hanc Fogarosienses obtineant, D. Benedictus Vörös nunc Veredariorum in Felvintz Magister, mecum communicavit, advertunt nimirum ad partus tempora, quæ mensis intervallo antevertunt, tum salicum ramos ovibus objiciunt, quarum illæ corticibus pastæ fœtus crispus enituntur, unde sacra adeò hæc illis arbor est, ut nemo salices adhibeat foco, & non sine plurimis controversiis sua custodiant salicta. Præter Cicures istos quadrupedum greges Uri jubis horridi (species est sylvestrium boum) qui ante annum sæculi nostri quadragesimum ad Lacum pone acidulas in Gyergyo sitas, ut se ab ardore æstivo tuten-

(d) Plin. L. VIII. Hist. Nat. (Sarmatæ, longinqua itinera actura media pridie præparant equos.)

tutentur, ventitare solebant, stata venatione cædebantur, sed hanc eripere prædam grassantes venti, qui sylvas Gyergyoneses multum demoliti, Uros tutiora quærere coegerunt.

Strata terræ suis per intervalla terrarum lapidumque ordinibus se se plurimum commendant, obviæ certè intercapedines, quas pluvix, & imbres excavarunt, bolaribus terris, vel Tripolitana, creta, gypso, alabastro, asbesto passim turgent adeò, ut etiam sui copiam in ævum duraturam spondeant; deflui per hæc strata rivuli Chrysolitos, Onyches, & Granatos volvunt. Flumina cum omnia auri feracia quædam ita opulenta sunt, ut Patres nostri posteros ab operosis Cholchidos itineribus soluturi, annes istos aureos nominare jusserint, hodieque Chrysoi vocentur. Piscium item fertilissimi, quos inter Barbones, Truttas, Mugiles, Thymalos, videre, edere, perfrequens est, si tamen quidpiam œconomix Mineralis, Vegetantis, animalisque desideretur, illud omne nobilissimi copiosique spes auri sarciret, quamquam nihil desideratum iri profitear, dum genti ad naturæ dona investiganda C. Furii non desit industria. (e)

A 4

§. II.

(e) Plin. L. VIII. hist. nat. refert: C. Furium Cresinum à servitute liberatum cum parvulo admodum agello largiores multo fructus perciperet, quam ex amplissimis Vicinitas, in invidia magna fuisse, ceu fruges alienas pelliceret beneficiis, quamobrem à S. P. Albino Curuli die dicta metuens damnationem, cum in suffragium tribus oporteret ire, instrumentum rusticum omne in forum attulit, & adduxit filiam validam, atque ut ait Piso benè curatam, ac vestitam, ferramenta egregiè facta, graves ligones, vomeres ponderosos, boves saturos, inquit: hæc sunt beneficia mea Quirites, nec possum vobis ostendere, aut in forum adducere lucubrationes meas, vigilias, & sudores &c. omnium sententiis absolutus præclarum industriæ exemplum posteris dedit.

Compendiaria Topographia.

Transilvania Germanis Sübenbürgen à septem Castris dicta, quæ sunt: (f) Karlsburg, Klausenburg, Sheshburg, Tertzburg, Marburg, Tornburg, Salzburg. Multas alit nationes, Ungaram, Siculam. Saxoniam præcipuas, tum Armenos, Valachos, Bulgaros, Græcos, & magnam Zingarorum colluviem, de quorum ortu, & progressu vide alios. (g) Ungari Transilvani terram quam incolunt in septem Comitatus dispartunt, Albensem, Colosensem, Hunyadiensem cum valle Haczeg, Tordensem, Küköllő, Doboka, Solnok interius cum Dominio Kóvár. His accedunt Dominium Zarand & Districtus Fogaras. Sicuti numerant Septem Sedes, Udvarhely cum Kereszt-

(f) Philippus Claverius L. 4. c. 19. inquit: Transilvaniæ Principatus hæc dubie à Septem Oppidorum numero Sübenbürgen dictus est. Reiskü ad Claverii Geogr. notæ ita habent: Transylvania nomen suum ex ævo barbaro adsumpsit, tanquam quæ trans sylvas jaceat, ita Septem Castrensium etiam ex media ætate dicitur, à Septem Castris, sive Burgis, urbibusque præcipuis.

(g) Georg. Reikersdorff in Script. Ung. Georgii Krekvicz Princ. Transilv. descriptionem. Samuelem Erich in exodo Hamelensium de Saxonum Transilvanorum origine. Samuel Timon in Imagine Ung. ita habet p. 83. Vero proximum, quosdam nationis Saxonice Parentes immigrasse in Transilvaniam ævo Divi Stephani, quo ipso tempore venerint Sattmarinum, Pestum, Berechtassum, nunquam enim natio Ungarica implevit terram, quam occuparat, alios aliis advenisse certum est.

Keresztur , Barducz , Maros , Csik , cum Gyergyo , & Ká-
szony , Sepsi cum Miklósvár , Kézdi , Orbai , Aranyos. Sa-
xones incolunt Cibinium , bona Septem Judicum cum Selist , &
Talmats , Segesvár , Medgyes , Szaszsebes , Nagysink , Uj-
egyház sive Löskirchen , Szeredahely , sive Reismark , Köhal-
lom , sive Reys , Száz - Város , Districtum Coronensem , &
Bistricz.

Loca Minerifera.

Ab auro celebria sunt , Abrug - banya cum Vöröspatak ,
Kerpenes Topanfalva , Bisztra. Ad rivum valle Albe , Bucsum.
cis Marusium ad profluentem Gyogy , Nagy - ág seu Szekeremb,
tum inter montium se se excipientium seriem , Csertes , Topli-
cza , Fúzes , Bojca , Trisztyan , Herczigan , Gienel , Ruda ,
Porkora , Nagy almás , Pojana , Staniza , Dupapiatra. &c.

Ad Fluvium Ampoi Zalathna.

Trans Marusium à Virgineo auro commendatur Olapjan.
Ad Chrysum annem Kőrösbánya. Ad ipsos Daciae fines , Se-
ptentrioni quidem apposita , Rodnavia , Occidenti autem Banfi
Hunyad , & Gyalu. Ferrum copiosum Vajda - Hunyad , & To-
roczko , Salem Torda , Kolos , Deés , Vizakna , Paraith
sufficiunt , de quibus & aliis multo plurimis , quae imperitia Co-
lonorum , vel fortunae vicissitudinibus altis tenebris conssepulta
jacent , suis in Locis differam.

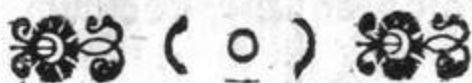
Et haec illa Regio est , quae foecundissima parens
Antiquitatum audit , hic aquae ductuum , arcuum trium-
pha-

phalium , Fanorum rudera , inscriptiones. Imperatorum , Regum , Coloniærum numi , & cætera id genus vetustatis monumenta passim reperiuntur , tanquam olim idcirco terræ mandata fuissent , ut in dies propullulent. Hic rudera Ulpia Trajanæ , seu Sarmizægetusæ ex valle Haczeg colligit Zamoscus , (h) hic Patroissæ non obscura vestigia propter Zalathnam vulgus ipsum prædicat , putant nonnulli Dévam Decidavæ , Deschium Dociranæ , Schegesvarum Marcodanæ , Cibinium Ziridanæ , Enyedinum Annio , Bistricium Ulpio , Radnam Ruconio Claudiopolim Sextæ Trajanæ successisse. In Coloniis præcipuè erant Ulpia Trajana in solo Sarmizægetusano , Apulensis ad Albam - Carolinam , Aquarum vivarum ad vicum Arany - Kút , Perenda - seniorum in valle Zalathnæ , & sexta Trajana , quæ Claudiopolis est. (i)

§. III.

(h) Stephanus Zamoscus in Analectis Lapidum ita queritur : (Mirari satis nequeo , dum hæc Dacica scribo , unde fiat his in locis tam insolens rerum domesticarum fastidium , ut hujusmodi reliquias ad nostra tempora velut ex magno naufragio delatas , plerique contemptu potius elevandas , quàm memoriæ mandandas censeant , qui tunc officio benè perfuncti esse censentur , si quàm maximè , velut in Eleusinia Sacra jurati faceant , ac tanquam in Elisiis campis dormientes requiescant , nec quidquam in lucem produunt ; quod aliis sit usui)

(i) Vide' Philippum Cluverium de Dacia p. 370. Item Topographi . Regni Ung. P. Bombardi è S. J. Imaginem Ungar: P. Timon è S. J. aliosque.

§. III.

Systema Montium Mineriferorum.

Transilvaniam meditantē, & catenam montium quemadmodum Cardinales mundi plagas respectat, intuenti, ditissimas auri opes in feros usque Nepotes duraturas promittunt montes illi, qui ab occidente in Meridiem vergunt, Occidens, qua parte Ultra-silvania est, propaginibus Bihariensium Plai & Geina nuncupatis, aurum Virgineum redundantibus superbit, inde Abrugbanyensium juga à multis retro sæculis aurum fundentia, tum Karatz Csebe, Kőrösz-banyæ aurea penus in Vallem Ruda divitias partitur aureas ita, ut quidquid cis Marusium montium Magura capite Csetras &c. eminent, plerique, vel nunc admodum largè suos ditent colonos, vel certè spes non vanas reddituum polliceantur. Quo propius trans Marusium catena ista montium Meridiem consalutat, pretiosiore Metallo viduatur magis. Argentum plumbo maritatum paucas trans Marusium numerat Alpes, ditissimæ ferrariæ Hunyadienses Gillard dictæ, tametsi Orientem situ proprio respiciant, communi tamen ad Coronam montium Transilvaniam amicientium respectu, Meridiei opponuntur, & uni Marti famulantur. Oriens iterum suas ditat glebas, sed heterogeneis Metallis. Egeffarum in Alpe Bucsez, quæ districtus Barczenis est, scoriarum, quas prisca eliquabant, operosæ moles hodie visuntur; nec suis carent mineris, Klabuset, Piatra Krajului, altitudine sua totam Daciam despicientes. Quæ fluvius Bozza & rivi Strimba, Doblen, Bozzaelvolvuntur, origines suas Rosca, & Pirofca feraces auri testantur,

tur, & sæpenumero aurilegulos ditant copiosè. Pro explorato habemus ex fluvio Bozza, ubi Valachiam perluit, statutum auri pondus Bukerestinum Principi Valachiae ab aurilegulis deferri debere. Sedes Siculas, grandem in montium visceribus thesaurum fovere, in aprico est, utinam aliqui Proserpinam hanc è Plutonis regno eripere adlaborent! Rodnavienses accolæ Septentrioni oppositi auri spe multum falsi, Saturni, Lunæque angustiis conquirere coguntur, sed Borace qualem ex India Orientali, Batavi, vel Veneti aucupantur, gloriari possent. Corona igitur montium, quibus Transilvania cingitur, quanta quanta est, Minerifera est, Occidens in Meridiem declivis. suis largior colonis affulget, Orientem non satis compertum habemus, quas priscis temporibus divitias fuderit, Septentrio nunc inter argenti, plumbique divitias varius suos nondum locupletavit. Meridies Cupro Ferroque se se commendat. Quisquis Metallurgiae, cum primis Geometriae subterraneae gnarus est, investiget, quomodo hi montes cœli totidem matres Transilvaniam ambientes prolibus cæteris per intervalla provinciarum dispersis Alpibus, montibusque suas elargiantur divitias? Cogitent ope Sistematis alicujus, cur Transilvaniae venæ ditiores ut plurimum à Septentrione in Meridiem vergant, definire; cur denique Minerarum Transilvaniae ductus Metallici inconstantes adeò sint, ut ferè omnes extemporanea congerie, vel glomeraminibus, Scateant, vel sparsis, decussatisque fibris, quæ Flözwerk audiunt, procurrant, & in profundum potius dehiscant (Stockwerk) sed non ultra horizontem sensibilem, quam ut in campum Feldort explicentur, ditant ista quidem operas, sed mox iterum ludendas, & nunquam constantes in venturam ætatem reddituum accessiones adpromittunt.

§. IV.

Specifica Locorum Mineriferorum
indoles.

SI terrenum aliquod ab indole Minerarum regnorum eorum, quæ Metalliferacissima esse, aut legimus, aut experti sumus, recessit, Transilvanum est, quin etiam majores ubi spondebant redditus mineræ, ibi cognitam hactenus Metallurgis methodum elusere omnino. Quid antiquius unquam fuit Metallurgiæ peritis, (k) quam sperare majores tanto fructus operarum, quanto hæc intimius terræ viscera pererraverint: quot quot autem ad hodiernam ætatem usque divitias Principes Transilvaniæ legerunt, extus horizontem adinventas fuisse docent quot diebus repetitæ fossiones. (1) Da mihi unum montium aliquem, da aliquod puteorum profundum, da priscorum nostrorum conatus, eorumque operosissimas cavationes, nunquam eas subtus verum horizontem descendisse reperies. Fodiuntur enim

(k) Schemnicensium in Ungaria Metalliferæ fodinæ centenis orgiis deprimuntur quæ S. Magdalenæ dicata est, centum nonaginta octo, quæ S. Leopoldi audit, centum octoginta novem orgiis definiuntur. Decumanus Bello-Banyæ cuniculus 1524. Sub Ludovico Secundo captus, ad 1351. orgias metallicas processit. Recensitis istis seu puteis, seu cuniculo superparem fodinam hac ætate in Transilvania nullam scimus.

(1) Horizontem isthic voco, non apparentem, non lineam aliquam horizonti parallellam, sed majorum fluminum in alveo naturali decurrentium superficiem.

enim hodie, montes, putei, concamerationes eadem, quæ à Majoribus nostris metu hostilium incurfionum, vel defertæ, vel quacunque ex causa continuari neglectæ sunt, & luculentè fatis fuperque loquuntur, testis ipfa fit Avtopfia, nullas harum, quas Patres nostri, nunc Der alte Mann vocantur, dereliquerunt, fubtus horizontem curvari.

Non est meum quærere, quid causæ fit, quod aurum Transilvanum extus horizontem, vel in superfâciebus montium stratorumque terræ, vel in ipsis cacuminibus, aut latererum declivitate, seu crefcat, seu à Condito mundo ceperit, seu denique ab universi totius elluvione delatum eò fit, istud tamen exploratum habe, quisquis Daciam lustrare paras, minoribus fatigiis, impendiisque auro te potiturum, cum extus horizontem id quæfieris, ac cum illud improbis puteorum foffionibus, anfractibusque cavare perrexeris, hanc tota Transilvania plurimis, ut infra patebit, experimentis confirmatam notitiam, amnes ipsi, fluviique auriferi commonstrant: unde enim, oro, istos aurum tulisse, dicemus? Sententia, quæ in ipsis fluviorum alveis aurum crefcere affirmat, non eam certitudinem nacta est, ut hanc amplecti cogamur, imò eruditis quibusque illa magis arridet, non opinio, sed propè veritas, aurum in fluvios deferri, cum isti auctis copioso imbre aquis montium intercapedines cuneorum instar pererrant, atque solutis auri ramentis ea fecum deferunt, devolvuntque. Quoniam autem omnia ferè per Transilvaniam strata terræ metallica sunt, Ferrum ipsum Toroczkenfe argento, & auro mixtum esse, comperi, quid pronius, ac statuere à copiosis imbribus auri particulas abradi, per avia, deviaque rapi, impetu celeritateque torrentium in flumina

mina rivosque deferri, ac ita auriferos amnes, vel constitui, vel certè metallicis iis particulis cumulari, quarum strata pererrarunt. Quid quod Aurilegulis antiquissimum sit, eluvionem præstolari, tum illi casses explicant, & indubitatis prædis adplaudunt.

Certissimum felicitatis culturæ methodum esse ajunt, si vestigia Romanorum der alte mann, dicta reperiant, quorum plurima extus horizontem vidi, cum primis, quando in ætatem fodinarum inquirenti, & in subterraneas concamerationes inducto, atque ostensis ad extimum montis cacumen pertusis foraminibus, repositis metallurgi: metire nunc, si potes ætatem fodinarum? Vide sis altissimas Fagos, Pinusque his ipsis increvisse foraminibus, quæ à Romanis cavata fuisse, traditione accepimus. (m) Mos iste non ope cuniculorum, sed mille foraminibus montes eviscerandi hodie Valachis proprius est, siquidem hi Románarum Coloniæ, ut multorum fert opinio, reliquiæ identidem occurrunt: Noi sentem den senschele Romunilor, priscaurum consuetudinum æmuli supersticiosissimi. (n) Nequeo veram pertusorum montium effigiem.

(m) Metallum fodinas Rodnaviæ An. 1242. & 1310. jam floruisse legitur inferius p. 2. paragr. 36. Apud Ungaros ævo D. Stephani floruisse Metallum-fodinas memorat Balbinus Epitome rerum Bohem. L. 3. c. 1. p. 163. quos (Polonos nimirum) iterum Brzeczislaus prælio victos ejecit, captosque maximum eorum numerum, aut Patri in Bohemiam misit, aut ad Mettella EFFODIENDA in UNGARIAM vendidit. Hæc autem post annum 1029. evenere. Vide p. 2. paragr. 3. & 5.

(n) Joan. Georg Gmelini iter per Sibiriam, commentarii Societatis Regiæ scientiarum Gottingensis referunt, atque ita in rem meam differunt (No-

giem aliter proponere, ac si favum mellis contemplandum exhibuero, uti enim istud multò plurimis effectum foraminibus, ita montes, cum primis Kirnik, Igric, Korna, Roscha millenis pertusos cerneret, è quibus non sine maximo horrore proreptare istos, alios ingredi, serpere, remeare alios, habitu aspectuque terribiles; (Vide Fig. 1. hæc montem Kirnik effigiat foramiuibus puteis, cuneisque parte omni lacerum discerptumque: Vide infra p. 2. §. 5.) nimirum sua cuique datur optio colendarum minerarum. Inde fit, ut ubi spes lucri affulget, convolent Valachi, dextrorsum, sinistrorsum, infernè, superius, putares ad expugnandos demolliendosque montes conglomerari; sæpe accidit, ut incautam fossionem consequente ruina, intereant, id Abrug-banyæ, id in monte Volkoi evenisse memoria proditum est.

Hic hic, si uspiam alibi Geometrarum (o) subterraneorum fatiscat labor, & ratio veri periclitetur, sit enim aliquis, qui jure antiquo, statutaque sibi indagine montem fodiat, alius eundem parte altera perforans & terminos primi ingressus, repellit
aliter

tandum insuper & hoc, quod optimas mineras terra hic loci in superficie exponat, cum è contrario in Germania natura easdem in ipso terræ gremio reconditas servaverit, quam differentiam à terræ mutationibus in Sibiria non adeo multis factam, aliquomodo auctor deducere videtur) forte plures ejusmodi mutationes Dacicas recensere possemus.

(o) Celebribus nunc Zalathna Geometris gloriatur Emmanuele de Ville, Francisco de legat, & D. de Bauman, nempe seu exordium, sive progressum colendarum Metallifodinarum spectes, sine utriusque Geometriæ subsidiis cultura omnis lababit, atque deficiet.

aliter nequit, nisi geometra testimonium perhibeat præstitutos limites, improbe vel incaute prætergressum fuisse, & hæc lites nulla parte anni plures, ac hyeme oriuntur, æstate enim, ruri assveta gens, omnem agriculturæ dicat operam, qua Regi, sibi que consulat cumulatus. Miseranda profecto Geometrarum fors, quando rigente gelu montes adire, digitis gelu constrictis, & obsequium negantibus concamerationes ingredi, & vitam inter mortemque fluctuare coguntur, plerique siquidem putei cuniculique, nec in fornices pertusi, nec repagulis ligneis succolati sæpenumero dehiscunt, nunquam certe à periculo ruinæ Geometras Liberos esse jubent. Novi aliquem qui sex horarum intervallo cum fociis clausus delituit, dum fossores terram illam effoderent, quæ repentino casu initium ductus cunealis occluserat.

Si mecum reputem, quid conatus, & industriæ Patres nostri, seu ad periscrutanda, seu effodienda metalla impenderint, miror superesse etiamnum, quod laborum spem non frustretur, dicam lapsu temporis steriles glebas metallis gravidari? firmis hæc opinio non careret rationibus, experientia doctus affirmare cogor, in Transsilvania, elutriatam arenam, quæ igne etiam Docymastico nil auri reddebat, cisternis abdi, quas duos, tresve post annos referant., iterum eluunt, non sine auri visibilis accessione, quamquam istud permultis imbribus, vel copiosæ aquarum eluvioni, secum metallicas partes volventibus adscribi posset (p) Auriferi montes steriliores sunt aliis, Abrug-

B

banyen

(p) Tollius Epist. Itin. 5. ubi de Cremnicensium in Ungaria fodiens differit, ita habet: Unde Aurum regenerari in antimoniali aurifodina hæc oculis meis vidi, nunc etiam aurum effoditur e terra, quæ in exhaustas ante 70 circiter annos venas putrefactis, ac collapsis varis, & vi-

banyenses calvitie sua præstant omnibus, de his idem dici potest, quod Xenophon de Atheniensium argentariis (est terra, in qua si sementem jeceris, non fundit fruges, si verò eam fuderis, multo plures alit, quàm si fruges ferret) in multis tamen Pineastros, Betulas, Corylos, vel arbuta juniperorum reperi, quòd his, quia exiguis radicibus sunt, exhalationes metallicæ minùs obsint. Sinuati, decussatique montes in plurimorum collium series discriminantur, hiatibus nunc hic, nunc alibi profundissimis patuli, quos utique succi fermentantes, vel copiosi imbres cuneorum instar excavarunt, tanquam ipsa natura cultoribus suis thesauros ultrò panderet suos, neque enim certius alibi, signum latentis metalli reperias, quàm in istorum fratis hiatuum, loturæ, vel periculo docymastico subjectis.

Nebulæ metallicæ ubi densiores infederunt, varios pro metallorum varietate colores æmulantur, & accedentibus eminus undulationem aeris incumbentis illi tractui, & fluctnationem ostendunt, signum non incertum, puteis è latere montis, horizontales cuneos adjungendos esse, ut aer stagnans, & noxiorum halituum damnum, continuo aeris per puteum & cuniculum commercio evitari queat, nec tamen omninò evitari potest, licet nil missum faciant, quo minùs aerem nocivum, antliis, tympanis, canalibus reparent, exhauriantque. Strata terræ, quemadmodum diversissima sunt, ita ea definire arduum est,

Sa-

biis fodinas sustentantibus; subfederat. Quod si vel Schemnicii, vel Cremnicii, vel Neofolii, egestæ, evacuatæque metallis terræ rursus in fodinis recondentur, exquæ accurate obstruerentur, haberet sine dubio posteritas perpetuum auri, argenti, ærisque thesaurum)

Saxum, Cos, Marmor, Alabastrum, Schistus, Tophus, Ochra, Creta, Bolus &c: passim se se undique offerunt, inter quæ pretiosi lapides, nullo sui apud ignaros accolas pretio delitescunt, adamantes exiguæ molis, sed Carpaticis suppares, Granatos, Achates, Onyches legeram, & alterutra sui parte politorum pelluciditatem, duritiem, splendoremque ostentabam, nihil tamen inter omnia terrarum strata tam visu jucundum, frequentissimumque, ac sint Petrefactorum testaceorum species: Conchylia &c. His montes consiti sunt adeo, ut totos e similibus animalium testis coalitos, esse diceres, quare nec mirum tot, tamque diversæ sortis aurum inveniri, erant mihi ipsi mineræ aureæ, quæ Spatho, Schyflo, Chrystallo, lapidi Corneo, Quartzo, ochræ, bolo, tanquam armeno, aurum adnatum, obryzum granulatum, Lamellatum, furfuris instar, specie cespitis viride, capillare, fungosum exhibebant, sunt Valachos inter certa fide, mihi relatum est, quibus montium, saltuum, rupiumque anfractus lustrare asuetis.

- *Velut exhausta redivivus pullulet arca*

Numus, & e pleno semper tollatur acervo.

Nempe obryzum illi inter montanas cavitates aurum decerpunt, quod in grana molleculasque redactum auri lustralis coactoribus redimendum offerunt, Omnemque gens ista contentionem exerit, ut montium rupiumque abdita summa qua possit perspicacia exploret, amnes etiam, defluosque rivulos scite adeo scrutatur, tanquam suam Phæbeo de trippode scientiam hausisset, tenaci limo, mollique argilla instructi illi vadum subeunt, & ubi vorticoso motu copiosiore arenam ege-

stam cernunt, nigricantibus molleculis adparatam argillam ita admovent, ut illæ huic adhæreant, tum alias, atque alias ex ordine molleculas, quæ suo nigrore latentis auri suspensionem provocant, colligunt; dum limus ille tenax, quem secum ad legendas has molleculas tulerunt, particulis metallicis undique fartus cumulatusque sit, tali denique onussi præda domum repetunt, & lintribus ad loturam aptatis limum hunc non contemnenda auri accessione elutriant.

§. V.

Confectaria.

I. **Q**Uot quot Transilvania mineriferarum venarum ductus ostentat, sunt prorsus instabiles, alii in mediis montibus undantes Schvebend, alii cumulati Stokwerk, alii in glomeramina, nidos, fibrasque horizontales divisi Flözverk.

II. Universim, & plerumque se se ita dividunt, ut interdum vix lineæ crassitiem æquent. Profundum sed non ultra horizontem sensibilem, potius, quam Campum feld ort respectant, seu quod antiquorum egerendæ congeriei fossores intendant, seu quod undantes venæ, & glomeramina istud præpediant.

III. Nunquam illis parva spes fructus affulget, qui inter-venia klufften dicta durchschroten in partes persequuntur.

IV: Plurima terræ strata illa sunt, quæ nec orgyæ magnitudine fossa, fibras aureas exhibent, Flözverk, & his insudare consultius est, quam adita montium, per inconstantes venas scrutari.

V. Hic omnem fere lapidem propriam quasi metallorum Matricem fingere, unde fit, ut aurum nativum in Mineris metallicis Mercurialibus, Arsenicalibus, Antimonialibus, Silice Corneo, Marmore, Spatho, Quarzo, Schisto, terris bo- laribus per sæpe deprehendas Vide Part. 6. §. 2

VI. Ipsi lapidi, daub dicto, tanquam omne aurum nega- ret, nativum frequenter inesse aurum, manifesto deprehensum, & compertum est.

VII. Reliquias antiquorum non esse temnendas experientia docet, tametsi enim meliores thesauros effoderint, sed Venas a principali derivatas posteris elaborandas reliquerunt, quæ si cum principali situm parallellum habeant, Venæ principi, vir- tute sua cedent nihil.

VIII. Nulla fere terræ strata, fontium arenas nullas præ- tereundas esse, quin istæ periculo, vel elutriationis, vel Docymasiæ subiciantur, ubi enimvero minime reberis, in obryzi auri gra- nula, vel pretiosorum lapidum congeriem, vel in eas fossilium species offendes, quarum genesin meditatione tua vix tandem exhauries.

IX. Sæpe numero mecum agitabam, quæ sit causa tu- morum, convulsionumque, tandem in speciem lepræ desinen- tium, quibus miseri illi accolæ afficiantur, qui nondum assveti humillimis, terræque contiguis gazis, eas tamen inhabitare coguntur? non aliam esse cenſeo, ac exhalationes minerales

cum primis mercuriales, hydrargiri enim vestigia inter terræ nigricantis congesta, absque sui minera, cum certe multis in locis, tum Claudiopoli, & Carolinae, terra vix quinque pedum altitudinæ effossa, occurrisset, propriis didici expertis.

X. Fructum nunquam majorem colendarum aurariarum sentiet Transilvania. ac dum omnes illi, quorum interest, nulli pepercerint industriæ, ut, Urburariis, vel coalitis de plebe sodalitiis nil eorum desit, quorum defectu a cæpta metallifodinarum cultura desistere cogantur. Quantum istas excitaret sodalitates ad graviter incumbendum in operas, si Hydrophilaciis, receptaculisque aquarum, molis tusoriis, cuneisque instauratis, laborum fructus secunda spe præcipere possent nec subverendum esset, tanquam contractis nominibus exolvendis non forent, id enim opportune tunc fieret, quando auri coactoribus aurum redimendum offerunt; tum enim proportione seu æris contracti, seu ipsius lucri inita, pendere illi volent alacriter, quidquid faceret, ut se se ære omni paulatim liberarent.

XI. Forsitan unus aliquis divitias istas avarissima quorumvis vota superaturas in dubium vocabit? siquidem vulgus omne a fortunæ bonis imparatum est omnino; sed nunquid ideo veritati dissonum fuerit, montes Dacicis auro turgere, terrarum strata fibris aureis in horizontem procurrentibus discriminari, fluvios auri volvere ramenta, quando istud in momenta experimur simul, & admiramur. Plebi nil antiquius est, quam diem ex die perstituris vitæ alimentis consulere, nil pensi habet illa, ut nepotibus foeneret, rata tum secum optime agi, quando stata

in

in annos singulos vectigalia ita conferre valet, ut rei familiaris angustiis prematur quidem, non tamen opprimatur, præterea quam putamus, auri molem unius hyemis intervallo (æstate namque ruri vacant) patrum familias aliquis tandem egeret? non omnes montium anfractus eadem fors manet, obryzum hos, illos latens, & copiosa demum elutriatione conspicendum aurum ditavit, gleba mollis aliis, compluribus asperissima Saxa se se miscuerunt, hic defluæ in puteos aquæ, cæpta morantur, illic rigido gelu constricti, vel nimio solis ardore ficcati torrentes operas omnes, quæ partem maximam lotura confunt, vel retardant, vel dissolvunt. Inter has, tamque varias impeditiones autumabimus fore, ut plebs, aut coalita e plebe sodalitas lacus non frueret, sed sarcire arte factos, copia nitrati pulveris saxa effringere, turorias cumulare molas, suos in dies partiri mercenarios queat? at poterit Regium ærarium his omnibus mederi, cur igitur istud priscos Daciæ thesauros, quos seu auditione accepimus, seu quorum spectamus vestigia, nondum exæquavit? ita nempe: suas naturæ, elementisque leges præstituemus. Quod si autem benigna prorsus natura parens, suas nobis explicet opes, mentem animumque in longam retro ætatem convertamus, & ad plurimas hominum myriades, vellentis mineris operam dantes advertamus, quot millenæ mortalium turmæ ad effodienda metalla olim damnatæ sunt? Rodnaviam certe quadraginta millium metallicorum cæde a Tartaris An. 1242. defædatam legimus, (q) jam subductis calculis, feliciora nostra prædicemus tempora oportuerit, quibus paucis licet mercenariorum numero, grandes auri divitias legimus

B 4

P A R S

(q) Coæv. Script. Magiu. Rogerius miserabili carmine cap. 29. Topogr. P. Bombardi e S. J.

P A R S II.

De Metallis

 Metallum, voco, Corpus, fossile, ponderosum, fixum, ductile, ad fusionem per se aptum. Talia sunt aurum, argentum, cuprum, ferrum, stannum, plumbum. Semi-metallum est, corpus specificæ quidem gravitatis, sed volatile, & vel igni resistere, vel malleari nequit, idcirco semi-metalla sunt Mercurius, Antimonium, Vismutum, Zinkium, Arsenicum.

Recens est, quod novam metalli speciem in America detexerint, prope Rio di Pinto foditur metallum Platina dictum, quod albo-cærulescentis coloris purissimum, ponderosissimum, nullo e vulgaribus igne fundi potest, nisi ei antimonium, vel arsenicum addatur, cupellam docymasticam sustinet, in Aqua

Regis

Regis solvitur, diversos tamen hæc, ab auri solutione colores exhibet, optimam istud metallum præberet materiem speculis catadioptriciis, quia nullum a vaporibus damnum pateretur, densum præterea, duriusque auro corpus ad radios luminis reflectendos aptissimum esset; si auro certa portione misceatur, illud neque de pondere, neque de colore quidquam amittit & hæc miscela experimentis vulgaribus detegi nequit.

Generationem metallorum quis enarrabit? horum compositionis principia quot quot innotuerunt, jure in controversiam vocata sunt, definienda iis cedo, quibus plus otii fuerit, me singularia delectant, e quibus aliquod forte lumen affulgebit, an mollia tunc fuerint saxa; quando generatio metallorum fiebat, vel an hæc aquis, & humoris, fermentantiumque salium subterraneis incurfibus evenerit. Eruditissimorum tamen Elleri & Henrici de Justi systemata forte conciliare possem. Cl. de Justi calore, & aqua omnes procreationes metallorum perfici afferit. Ellerus præterea terram vitrescibilem & sulphuream necessarias esse adstruit, sed uterque fermentationem ab heterogeneis repetunt corporibus, quam utique acidum-Vitrioli, & Salia marina in aquis contenta cum bituminosa, & sulphurea terra, promovent, unde vapores exoriri necessum est, qui inter cryptas cavernasque, tractu temporis condensantur, & mollem terram deprehendentes, materiam formationi minerarum aptam, sive Embryonem metallicum exhibent. Vide Henr. Justi de Fossilibus, Comm. Acad. Götting. Volum 5. & 7.

§. I.

De Auro.

PROposito meo] satisfactorius, aurum in tres classes divido, in prima de auro, si ita fas est loqui, Vegetante, in secunda de auro nudo petrarum, obryzoque, in tertia de auro e flui viis, rivisque elui solito agam.

Primum illud est auri genus, quod subinde in vitibus, vel granis uvarum concrefcit, sæpe guttarum instar, sæpe in modum claviculorum, virgularum, filamentorum palum, cui vites alligari solent, scandentium. Putabam hoc naturæ phœnomenon soli Ungariæ proprium esse, videre enim mihi datum est, in Augustissimo Domus Austriacæ Cymelarchio virgam auream e montibus Tokaj erutam, viti adnatam implexamque, longam, si distendatur, facile unius, & medii pedum, sed non tam infrequens hoc est naturæ miraculum, ut Regum tantum Principumque cymelia ornare debeat; Poliater Eperjesiensis Henricus de Frankenstein possedit aliquot botros, & acinos circa Tokajum inventos auri granis circumvestitos. Joannes Becher Metall. 1. p. 1. ait in Tokajensi tractu videri non raro aurum ex terra instar funiculi modo rotundi, modo angularis cum trunco enasci, scite adeo, ut videatur simul progerminasse, imo instar convolvuli bonam trunci partem amplecti, cujus se testem sæpius oculatum fuisse affirmat, & hoc ibi maxime accidere, ubi terra Tokajensis alexipharmaca, quæ in se auri sulphur copiosum continet, eruitur. Idem narrat: Nobili viro Valpataki fuisse Vinitorem, qui dum aliquando lassus a labore

in vinea sederet, forte conspexerit e terra exsurgentem materiam flavam, eandem amovere tentat, advertit altius humi radices egisse, & solo firmissime adhærere, donec tandem ligonis ope percussa, excussaque hac materia dentem quasi aureum extraheret, aliquoties aureum istud, germen rusticus legebat, donec cum Nobili, & tandem cum Principe super jure possidendæ vineæ lis exoriretur. Prosequitur idem: a rustico, dum aratro terram vertit, simul aliquot ulnas aurei filii extractas ex terra fuisse, quibus dum ligna in Urbem Eperjess veheret jugum boum ceu funiculo alligavit, cum autem prope aurifabri fores ligna venditaret, & hic aurum cognosceret, exquisitæ originis, parvo istud redemerat, accepta, sed vana promissorum spe, plures ejus notæ funiculos se adlaturum: Joannes Paterfonus in miscellaneis curiosis refert, Vice-Comitem Comitatus Zemplinensis cognomine Laczko A. 1660 uvas complures his in montibus reperisse granis aureis turgidas; idem in literis ad Sachsum hæc: Generosa Domina Zemerina in digito gestabat filum aureum annuli instar contortum, quod ex rapa enatum affirmavit. Rusticus item Aurifabro nostrati vendidit circulos quinque aureos exacte formatos, in rivuli sabulo prope Bartham inventos, filum erat satis crassum pendens aureos triginta. Vide Henmini adnotationes ad Epistolas Tollii, ubi de his plura. In monte Tlfszta Comitatus Turoczenfis ancillam, dum pecori suo granum deferret, virgulam auri demessuisse, hodie memorant incolæ. Marsilius in opere Historiæ Danubii non dubitavit de monte Borova Veteresolio adfiteo commentationem edere, plane persuasus, si non annis singulis saltem creberrime hic aurum vegetans germinare, nec immerito, si enim instituti mei esset de charissima mihi patria Historiam naturalem texere, adi-

adjicerem differtationi Mariglii complura, quæ mihi totidem causæ videntur esse, cur aurum istud Veterosoliensibus vegetet.

Verum nec istud phænomenon patitur, profuse libera in Transilvaniam natura, desiderari, sunt mihi, uti supra memini, grana aurea uvæ adnata, in Vineto Mikefalvæ lecta. Samuel Kõleserius in Auraria Romano Dacia (author hic pene totus est in referendis antiquitatis Romanæ documentis, ut adeo eruditum venerer, metallurgum fuisse negem) pag. 59. ita habet: in fœneto Örményesiensi ab Excellentissimo, dum viveret Transilvaniæ Governatore comite Georgio Bânffi, territorii Possessore, relatum æque recordor, inventum fuisse filamentum aureum frutici intextum, cujus pars mediam ulnam superabat pag. 60: guttas tres guttis docymasticis similes super extima uvæ cute apud præfatum Excell. Governatorem Albæ 1701. ex proprio vineto allatas contemplatus sum complures esse novi, qui guttas istas aureas propaginem esse sulphuris, succi, Naphtæ dictitant, his dictum esto, me igne potentissimo guttas istas explorasse, & non tantum nulla sui parte imminutas, sed majorem unde unde fulgorem mutuasse. Generatio granorum uvæ inclusorum non est alia, quam auri obryzi diversissimis adnati corporibus, illarum autem, quæ extimæ cutis superficiæ adnascuntur, repeterem a metallicis halitibus atmosphæræ nostræ mixtis, nec auri gravitas huic obesset ratio- cinio, quando scimus aurum methodicis chemiæ operationibus ita solvi, & leve reddi, ut quasi in auras abeat, & verum illud Philosophorum aurum, si in vitriolo quærendum est, postrema salium Alkali, & Acidi cohobatione, Retortam, Alem- bicum, cucurbitam transcendit. Quid? forte solaribus etiam

radiis

radiis concentratis similes halitus sublati, sed frigore nocturno, satius dixerim fixantibus particulis, concreti, guttatimque decidui, guttas istas aureas in uvæ superficie effigiaverint? Vide infra, ubi de montis Facebai mineris antimonio solaribus differo, & cognita respective levitate auri, facilis in eandem sententiam concedes.

Alterum est apyron, obryzum illud, quod ipsa natura, montium inter anfractus, petrososque hiatus excoxit, de quo Nicolaus Olahus Archi-Præsul Strigoniensis, idemque Primas Regni Hungariæ, testatur sibi communicatum fuisse per litetas a Nicolao Gerentino Transilvaniæ Episcopo, colonum aliquem circa Abrug-bányam reperisse aurum obryzum magnitudine panis rustici, ponderis supra 1600. ducatos.. Kõleserius iterum hæc habet. An. 1566. cum Joannes Sigismundus filius Joannis Zapolya ex Transilvania ad Solymanum Turcarum Imperatorem, Belgradi castra tenentem proficisceretur, regiis barbarum demulsi muneribus, inter quæ numeratæ sunt patellæ ex puro auro celatæ, in quarum altera grumi aurei, binarum, & semis librarum graves inhærebant, in quibus massa quoque aurea fruticantis arbusci nativam Speciem effigians, lento liquore mellini fluoris instar in gyrum turbinata erat. Item Anno 1591. habenas modernæ Daciæ tenente Sigismundo Bathoreo, Regis Poloniæ Stephani nepote, inventum est in ipso corde terræ opus quoddam ex puro, putoque auro, naturæ industria ad similitudinem galeæ efformatum, & introrsum Concavum ponderis oëtingentorum aureorum, quod palacris aureis, ex arrugiis eductis impletum, Hetruariæ Duci muneris loco misit. Elegantissimæ pariter figuræ ponderis

ris semi marcalis fuit aurum obryzum; quo, non multos ante annos Popa Valachicus in Comitatu Hunyad vitam filii sui redemit. Denique ad ripam fluvii, Moldaviam ab hac provincia post Bisztriciam determinantis, frustum auri puri, Crucifixi figuram haud obscure repræsentantis inventum est. Hucusque Koleserius. Sunt & mihi mineræ, quorum superficiei aurum obryzum, lamellatum, non exiguum inhæret, sunt & alia, frustilla, crines filamenta, cylindros cochleolas imitantia, obryza omnia, & levigatissima. Avitæ Nobilitatis D. de Mihalóczi, nunc possessionum, Zalathnæ juribus obnoxiarum præfectus, Quarzofam mineram dono mihi tulerat, quam aurea venula trium quatuorque digitorum longitudine procurrens, latitudine autem unius, & fere dimidiæ linearum constricta ex intimis, quarzi partibus protuberans amœne discriminabat simul, & intuentium oculos fulgore illius polituræ, qua illam artifex natura ornaverat, mirifice recreabat. Vidi aliud triginta Ducatorum pondus æquans obryzum aurum, quod quarzo nucis avellanæ magnitudinem vix superante, arctissime inhærebat, viderunt plurimi, auream illam pyramidem natura ita efformatam, ut nec artifex elegantiozem effigiasset, appendit aureos quadraginta.

Tertium illud est, quod ex arenosis fluviorum alveis expurgatur. Scripserat de Galliis Diodorus Siculus, quo M. Reaumur dans les memoires de l' Academiæ An. 1718. 28. teste gloriatur inquiring: (Galliæ plus auri a natura, quam argenti datum esse, illud enim flumina copiosum deferunt, quod ex artis præscripto, granorum instar arenæ eluitur) sit ita, Transilvania aurum præ argento habere mavult, quam gloriari. Hoc illud

illud est, quod Virgineum nuncupamus, nescio an ubi terrarum intemeratum magis reperias, omni ullius corporis admixtione liberum, neque enim aurum unum altero melius est, quam quod plus, vel minus alii metallo innexum sit. Istud ad radices montis Bihar ad Kis-Aranyos est singulare, viginti quatuor caratarum, nec inferius, quod ad Olapjan elutriant. Accollas Kis-Aranyosienses annua tributa, & urburas frustis Virginei auri expunxisse non sine animi solatio intuitus sum, quando ad auri coactorem Topan-falvensem Prænobilem virum Dominum de Biztrai itinere meo ad aurarias Dacicas suscepto delatus sum, Virginei auri ramenta, magnitudine fabas æquantia tum se accipere plurima fassus est, quando Valacha gens annuis mercatibus intenta, nundinas in vicinia celebrandas oberrare fœvit, non immerito musæ Claudiopolitanæ ita Transilvaniam celebrarunt:

*Non est magna quidem, argenti sed dives & auri,
Horum plus nimio quisque colonus, habet.*

Indorum cedant aurati flumina Gangis.

Cedat & Hesperidum divitis unda Tagi.

Divitias Cræsi, sileat Pæctolides undas

Lydia, & auriferos Itala terra Pados.

Thracia non memoret glebis flaventibus Hebrum

Aurum hic (vera loquor) fluvius omnis alit.

Quartam auri speciem, aurum liquidum, fluens, molle, quorsum referam, ignoro; non vidi, traditione tamen accepi, molle aurum, neque liquidum ante, quam aeri expositum fuerit in vicinia Tórda-Hassadék effossum esse; Item Nagy-Bánya

in Ungaria ætate Mathiæ Corvinj aurum e rupe guttatim destil-
lasse. Cl. Hochperg in suis Georgicis gloriatur, massulam auri
in montibus Tokaj effossam dono sibi datam ab avitæ nobilitatis
Viro Francisco Radai, quæ cum effoderetur mollis fuit instar
ceræ, & nisi plurium dierum intervallo aeri exposita induruit.

(r)

§. II.

De Auri Lotura.

DAcos aurilegulos idcirco dictos fuisse, autumo, quod le-
gendo auro in fluviorum, rivorumque alveis defluo prope
improbam collocent industriam. Zingari, qui Transilvaniam
incolunt illudi sibi putant, si vernacula Zigan compellentur, quo-
niam Aranyász, idest aurilegos se esse clamitant, dici volunt;
Hi auriferos amnes circumfederunt, & siquidem sub papilionibus
degere ipsis proprium, castra esse rebar, cum prior factus
ægyptia-

(r) Americanos arte & menstruo quodam insipido aurum ita molle-
facere, ut ceræ instar digitis tractari, eique gemmæ inferi pro libitu queant,
ex Mejero de Messe aurea c; 10. refert Ettmüllerus Coll. Chym. T. 1. p.
310. Com. Gotting. An. 1763. V. 11. p. 386. ex Hist. Acad. Reg. Sci-
ent. Parisiensis referunt (in fundo maris delituisse ferrum tormenti bellici
plusquam sexaginta annos, sub crusta limosa, qua totum obductum erat,
quod extractum molle fuit instar stanni, sed spatio 24. hoarum duritiem
huic metallo propriam recuperasse) Puto singulis etiam metallis
emolliendis sua non defutura menstrua.

ægyptiacas (s) reliquias animadverti Primo vere, vel autumnò, quando eluviones præcefferunt, arenas periclitantur, & hac methodo elutriant, pone fluviolos erigunt scamna lotoria, nimirum afferes quatuor, vel quinque pedes longos, unius, duorum latos, quæ plano inclinato non semper æqualiter aptant, sed magis minusque accomodant, uti arenam pluribus, paucioribusve lapillis immixtam cernunt, scamna ista ad frontem, & latera, vidi fimbriata, alia nullis munita repagulis, singula tamen veste villosa, quam vernacula Zundram, vocat à summo usque deorsum contacta, his illi arenam auriferam simul & aquam, qua corbibus, qua situlis haustam affundunt diu adeo, dum subtilior arena metallica vestem obduxit penitus; ex veste majoribus scaphiis immersa, creberrimis lotionibus arenam metallicam explicant, & expeditam lintribus indunt, atque iterata aquæ affusione a sabulo secernunt, lintres isti ex arborum corticibus fabricati multam mihi admirationem exciverunt, quod his omniuri jacturæ etiam improvisæ provideant, sunt hi parte illa, quæ operantem respicit depressa, fundo alveoso, lateribus eminentioribus, semialterius pedis longi, unius lati, putarem esse meliores illis, quos sichertrog dicimus, quia structura sua, & repetita agitatione arenam in vorticem agunt; cum itaque tenuio-

C

res

(s) Ægyptiacas reliquias lepidum agnomen quis dixerit? sed idem ex Uladislai Decreto colligo, quod ita habet: Uladislus DEI Gratia Rex Ungariæ, Bohemiæ &c. Fidelibus nostris universis & singulis Prælati, & Baronibus, Comitibus, Castellanis, Nobilibus, ipsorumque officialibus, item Civitatibus & oppidis & Villis, earumque Rectoribus, Judicibus scilicet, & Villicis, præterea Tricesimatoribus, Tributariis, ac tricesimarum, tributorum, teloniorumque exactoribus, & omnibus

res partes centrum petant, facile has excutiunt, si repentina prius succussione quietem momentaneam gravioribus particulis concedant, id quod illi scite admodum, & celerrime faciunt.

Diversum ab hoc aurī elutriandi modum illi tenent, qui in montibus Bihar, ramentosum, foliatum, virgineumque aurum quæritant, scrobes subtus rivulos, quos interea temporis in oppositum latus derivant, septem, vel octo pedum altos effodiunt, donec inter strata terræ effossa ut plurimum Schistum lapidem attigerunt, tum longiusculis canalibus efformatis, congestæ arenæ aquam superimittunt, quæ Saxi, lapidibusque ablatis ipso etiam sabulo erepto, schistum lapidem, vel alium huic similem, nudissimum detegat, cui sæpissime tanquam glutine aliquo commissum aurum, crinium, foliorum ramentorumque instar inhæret, tenacissime vel certe deciduum ex arenæ stratis aurum con-

- spi-

subditis nostris præsentis literas visuris salutem & gratiam. Quia nos ad supplicationem nonnullorum fidelium nostrorum Majestati nostræ propterea factam, Agilem Thomam Polgar Wajvodam Pharaonum, una cum aliis Pharaonibus sub viginti quinque tentoriis, & conductu, sive comitiva sua vagantibus ab aliorum Wajvodarum Pharaonum in hoc regno nostro Ungariæ vagantium contubernio & societate segregavimus, atque pro faciendis, globulis pixidum, sive aliis instrumentis ad belli usum necessariis ad servitia fidelis nostri Reverendissimi in Christo Patris Domini Sigismundi Episcopi Ecclesiæ Quinque-Ecclesiensis deputavimus, cui etiam simul cum comitiva sua, ubique in terris & Dominiis nostræ potestati subjectis, iter tutum & expeditum dare volentes, mandamus fidelitatibus vestris, & cuilibet vestrum harum serie firmissime, ut dum & quandocunque ac quotiescunque idem Thomas Polgar Wajvoda cum comitiva viginti quinque tentoriorum, ac rebus, & bonis suis ad terras, possessiones, & oppida, ac vestri in medium, sed & Tricesimarum, Tributorum, Teloniorumque vestrorum loca applicue-

picuum fit, hoc illi manibus legunt, Virgineum vocant, auri coactoribus redimendum adportant, virgineum utique, nullius amalgamationis indigum, omnem puritatem exæquans, sin vero arenam elutriationi aptam offendant, lintribus lotionem institunt.

Sunt etiam aliæ auri elutriandi rationes, sabulum, arenam, limum, terras bolares, mineras ipsas auro fætas molis tuforiis armatis committunt, qui omne id, quod eis subjicitur in minutos pulveres comminuunt, scamnis lotoriis aptandos, hæc iterum scamna laneis vel lineis, vestibus contacta, longiora sunt, quam latiora, utrinque fimbriata, superiore sui parte erecta, ubi repagula, vel retinacula suis interstitiis discriminata, eaque cubica figere solent ad impetum aquæ metallicum pulverem deferentis retardandum. Declivitatem tabularum massa metallica inundans, pertica lignea extremitate sui afferculo munita huc illuc

C 2

exagi-

rit, eundem simul cum comitiva sua viginti quinque duntaxat tentoriorum libere stare, morari, & facta sua expedire, & permitti facere debeatis, & teneamini, secus igitur non facturi gratiæ nostræ sub obtentu. Præsentibus perlectis exhibenti restitutus. Datum Budæ, feria quinta proxima in octava Sanctissimi Corporis Christi, Anno Ejusdem Millesimo quadringentesimo nonagesimo sexto, Regnorum nostrorum Hungariæ anno exto, Bohemiæ vero XXVI. Hujus diplomatis Archetypon apud eruditissimum Cæsareo-Regiæ militiæ Centurionem D. Székely de Doba custoditur, Vir hic tam illustrem diplomatum supellectilem a multis retro annis congefferat, quam etiam indies cumulat, ut solertissimus, eruditissimusque Tabularii Coactor, & Custos audiat, cujus industriæ & eruditioni rerum Hung. scriptores multas, quas fecerunt progressiones se se debere, grati testabuntur.

exagitur, ut graviores particulae metallo foetae per strata tabularum in arctissimis canaliculis subsidant, ne vero parte aliqua metalli frustrentur, profluam aquam hic scrobibus, ibi canaliculis excipiunt, totidem metallicarum partium fidissimis custodibus. Postremum Massam hanc *fein schlich* nuncupatam, vel ad liquatorias fornaces deferunt, quarum nunc duae sunt, una Zalathnae, Csertesini altera, vel ex ea linitibus separatoriis, aut mercurii amalgamate aurum eliciunt. Methodo aurum elutriandi hac aetate summa adcrevit perfectio, indefessa enim eorum industria, qui Aurariis praesunt, novo prorsus comperto, & antiquas molas tuforias reparat, & novas exstruit, quibus omni auri frustrationi provisum est consultissime.

Tudományos §. III. nyvtára

Székelyudvarhely De Aurariis,

Aliisque Metallorum Fodinis.

Antiquitas Aurariarum.

MULTOS olim videre fuit, & hodie numos, lapidesque, est reperire, e quibus manifestum fit, hac parte Daciae, quae nunc Transilvania est, plurimas viguisse aurarias, institutum Collegium Aurariarum, auri iustralis Coactores, Procuratores, Subprocuratores, Triumviros, Mensales, Monetales constitutos fuisse, nec mirum inquit Zamoscius (in Dacia tot lapides & numismata Triumvirorum, Monetalium titulis esse signata, cum uti hodie, ita olim promptuarium ac veluti Favissa totius Europae fuerit. Nam non solum Arrugiae in-

„ exhau-

„ exhausta metallorum copia scatent, ubi quandoque rudis auri
 „ grumi millenarum drachmarum inveniuntur, sed & fluvii au-
 „ rea ramenta secum volvunt, ut jam Poëtæ suos Tagos,
 „ Pactolosque fileant. Quia ergo pars hæc Daciæ veluti com-
 „ pendium totius orbis, Auro, argento, æreque locuples sem-
 „ per fuit, ideo Romanorum quoque tempore in Provincia ex-
 „ fodinis magna auri vis colligebatur, adeo, ut nunc quo-
 „ que numismatum priscorum reliquiis uber illa sit regio:) ha-
 „ ctenus Zamoscus in analectis lapidum vetustorum, & nonnulla-
 „ rum in Dacia antiquitatum An. 1593. in lucem datus. Faci-
 „ ent in hanc rem collectæ ex plurimis inscriptiones.

Albensis.

TI. SERRANVS EXACTOR
 * AAA. AVG. AESCVLAPIO
 SVPER SALVTE CONIVGIS
 CRISPINILLAE B. M.
 H. S. P.

* Exactor Auri Argenti Æris.

Zalathnæ in Lapide quadrato.

D. M.
 VLPIAN - - -
 ME-T-R - - -
 PHIM-P -
 CONIVGI
 S ANCTIS-
 SIMAE
 NEPTVN - -
 LISAE GNI - -
 PROC. AUR

Zalathnæ in Simili.

D. O. M.
 TAVRELIVS
 DIOCLE S B.
 * PROC. AVR.

* Procurator aurariarum.

Zalathnæ Marmoris incisa

I. O. M.

PRO SALVTE IMPERATORIS

* COLLEG. AVRARIARVM

L. CALPURNIVS

D. D.

* Illustre instituti Collegii Aurariarum monumentum
quod lepidus Calpurnius nomine publico D. D.

In Ruderibus Patroisse ad Zalathnam.

nunc est vicus, Petrisan.

PRO SALVTE

DOM. N.N.

L. SEP. SEVER.

M. AUR. ANTO-

NINI - - ET

- - - - -
- - - - -
CAESS. AVGG.

CVL. IOVIS.

D. DICAT.

VIII. K. AUG.

MVCIANO, ET FA.

BIANO CONSS.

* COLL. AVRAR.

Ad Vicum Kornesd Prope S.

ædiculam.

C. CVRTIO C.

POLLIA RVFIN

TRIBUNO LATIC.

LEG. XIII. GEM. IIIVIR.

* A. A. A.

COL. VLP. TRAIANA

DACIC. SARMIZ.

* Triumviro Auri, Argenti, Æris, Triumvirorum enim monetalium fuerat, auri, argenti, ærisque, conflandorum, id est, cudendorum signandorumque potestas, ut Pomponius de Magistratibus. Rom. tradit.

Lapis

Lapis Dacicus a Grutero, &

Köleserio citatus

D. M.

M. VLPIO AVG. LIB
HERMIAE

* PROC. AVRARIARVM
CVIVS RELIQVAE EX
INDVLGETIA AVG. N.
ROMAM LATAE SVNT
SALONINA PALESTRICE.
CONIVNX ET DIOGENES.
LIB. BENEMERENTI
FECER.

VIXIT ANN. LV.

* Evidens hinc est Procuratores
Aurariarum non humilis fortis,
sed permagnæ conditionis fuisse.

In Marmore Ulpiano seu Zarmisegetufano.

EX VOTO

MAGNO ET INVICTO IMPER. CAES.

T. AELIO HADRIANO ANTONINO

PIO AVG. PONT. MAX. TRIB. POT.

XVI. COS. III. P. P. PRO SALVTE. ET.

FELICI PONT. MAX. ET ANNIAE.

FAVSTINAE - AVG. CONIVGI C. CLOD.

VI PRAEF. M. DACORVM IASSIORVM.

GANC STATVAM IN AVRARIA *

HVMINIBVS MAIESTATIQ. EORVM.

* Ubi hæc Auraria steterit, non liquet, si Ulpiam Trajanam,
in Provincia Vajda - Hunyad ad Várhely, Veczel, Kornesd, cum aliis
quæram, statuerem Aurariam hanc inter Montes, quorum primus nunc
Vulkan nuncupatur; perveterum certe scoriarum tumuli huic meæ senten-
tiæ subscribunt, potuit hæc Auraria, qua rivi defluunt plurimi, aurife-
rique. suas operas toti provinciæ, ea ætate quicquid trans Marusium
est, complexæ, communicare.

Tordæ in Suburbio.

*P. AELIO T. F. QVAEST. R.
AVRI LVSTRALIS COACTORI
AC CIVITATVM VOLMFRII ET
PETOVII CVRATORI. Q. LAE
LIVS AESOPIVS. B. M. M. P.

* Auri Lustralis Coactor etiam Col-
lector dicebatur, quia singulis lu-
stris vectigal e provinciis pendi
solitum fuerat, unde aurum Lustra-
le vocabatur.

Rudis igitur sit ille vel pertinax, qui negaverit aurarias Transilvanicas ætate Romanorum viguisse, quandoquidem tot tamque varia per omnem Transilvaniam de his ipsis monumenta sæpenumero eruuntur, singulares prorsus inscriptiones illæ sunt, quas inferius, ubi de Abrud-bánya, & Vajda-Hunyad ago, retuli, nec tamen alii melius, ac illi loco adjungendæ. Nunquid autem eruditi illi, quibus nil antiquius, ac antiquitates conspectari, suam istis delinitam, prolectamque curiositatem & amant], & vellent] pluribus etiam oblectari? **MOECENATIS** mei, cujus nulla posteritas memoriam oblitterabit, gratiis fretus simul, & eruditionem [veteris literaturæ negotiorum mole usque, & usque præpeditam, subsecivis, qua licet, horis recreaturus, omnes editas, ineditasque inscriptiones, quæ mihi innotuerant sub unum conspectum ad calcem operis dabo. Antiquarios tamen, seu diligentissimos illos vetustatis investigatores oramus, ne pro virtute ingenii, sed vero proximis argumentis, Colonias, Urbes, &c. &c. a patribus nostris cultas, nobis nepotibus eorum indicent; ita enim fiet, ut nonnihil in rem quoque familiarem derivemus.

Peregrinus sit in historiis oportet, inquit Kólesérius, (cui ignotum, res Romanas possessa Dacia] florentissimas fuisse, amissa vero, lapsui gradatim ita incubuisse, ut ad illam Majestatis excellentiam, licet lacertos subinde moverit, amplius pervenerit nunquam) Forsitan **FELICITAS, ABUNDANTIA DACIÆ**, quam in numis legimus, non alii, quam Aurariarum ubertati tribuebatur olim. **Vulgatissima hæc est inscriptio**

IOVI INVENTORI
 DITI PATRI TERRAE MATRI
 DETECTIS DACIAE THESAURIS
 DIV. NERVA TRAIANVS CAES. AVG.
 VOTVM SOLVIT.

Alii putant hanc inscriptionem thesaurum illum indicare; quem Decebalus in imo Sargetiæ, seu Strig, Strollæ, amnis vado, astu opportuno recondidit, ne Victori Trajano una cum Regno thesaurum, quem habebat, opulentissimum cedere cogere retur. Zamoscius de his ita habet: (Decebalus derivato fluvio Sargetia, terraque altius defossa, omnem thesaurum - ac pretiosissimas quasque, & delicatissimas res in cuniculosum fornixem congescit, faxisque prægrandibus, ac aggeribus ita communiit, ut ne humectari quidem possit, quidquid infra recondere retur, mox amnem aversum in pristinum alveum deduxit. Captivos, quorum opera in ea re usus fuerat, ne index quisquam superesset ad unum omnes interfecit, Bicilis aqualis amicus Regis, & cui uni omnia consilia sua Decebalus credere solitus erat, post illius interitum Trajano aurum patefecit) Aurum confestim Romam ablatum esse perhibetur, ex quo post erectum admirabilem in Danubio lapideum pontem, forum, & Columna Trajani a Romanis erigi cæpta sunt. His verosimilitudo aliqua ex piscatura lysimacheorum accedit; ferunt enim Ann. 1545. in amne Sargetio seu Strig Stella, vel etiam Strolla, sex millia lysimacheorum inventa, & Georgio Martinusio Governatori tradita esse, qui partem eorum aliquotam Imperatori Ferdinando misit; forte ista reliquiæ fuerint thesauri a Decebalo reconditi. Est qui scripsit, ex solis

Dacicis Aurariis præter iustitiale aurum, ac coactos census, metallicos exactores Romano ærario hebdomadatim binos Centenarios cum octo libris auri intulisse; nec mira hæc legentibus videri debent, plurima enim millia metallicorum aurarias eviscerabant. Plinius etiam Dalmaticas celebrat, quod sub Nerone tyrannide quinquagenas auri libras dederint. Exemplum adjicio, unde florentissimas Transilvaniæ Arrugas non jam conjectare, sed intueri liceat: ex Historia, inquit Kolesérius, Transilvanica Illustris quondam Cancellarii Wolfgangi de Bethlen id aprime constat, post decessum, in ejusdem nova arce ad Szamosium sita reperta fuisse solum auri rudis octingenta septuaginta duo pondo, palacrarum, seu grumorum grandiorum ex arrugiis, & annium ramentis crassioribus lectorum viginti, argenti crudi bis mille trecenta octoginta septem pondo, in laminis quadringenta sexaginta sex; Lyfimacheorum quorum singula quaternis Hungaricis æstimabantur, quatuor millia. Hunc utique thesaurum a Majoribus Wolfgangus hæreditaverit.

§. IV.

Quibus Legibus patriæ, cultura fodinarum stabiliatur.

Libertas metalli-fodinas inquirendi, colendique his legibus definitur. Approbatarum Constitutionum Parte 2da, Tit. IX.

§. I. Auri, argenti, cupri, sulphurisque fodinas, unicuique, cui facultas, & fundus suppetit aperire, & colere, licitum esto. Item

Compilatarum Const. Part. 3. tit. IX. §. I. Metallifodinarum in propriis fundis, seu territoriis cultura libera esto, imo & aliis

qui-

quibuscunque etiam peregrinis, in fundo Nobilis cujuscunque metallica tractare publico salvi conductus edicto permittitur. *Approb. Const. Part. 2da Tit. IX. ad finem art.* Non solum incolis Provincialibus, sed etiam peregrinis cujuscunque nationis præsentium vigore fides fit, tam de securitate ingressus, in provinciam, quam de libera fodinas colendi, vel novas aperiendi facultate, & hi, ut nec in persona, neque in bonis arrestentur, aut ulla illegalitate injuriati damnificentur, sed prius de fundo conveniatur, ac juxta factam conventionem eidem satisfactione præstetur. De eo autem, quod e fodinis redundat, ita cautum est: Tam Dominus fundi, quam metallarii juramento adstricti sint ad decimas sui proventus fideliter in ærarium administrandas; si vero fraudulentè egisse comperti fuerint, primo pœna fl. Hung. 500. secundo dupli, tripli &c. puniantur. *Ibidem*: Sive per proprios subditos, sive per servos aurum in proprio fundo quærere licitum esto, decimas tamen inventi in ærarium administret, reliquum retinere sibi liberum esto, sed si vendere voluerit, auri Campsori, vel in Domo monetaria vendere teneatur *Part. 2da Tit XVI, art. IV.*

Ex auro in alienis fundis invento erga conventionem cum fundi Domino decimæ Fisco non dantur, sed totum & omne campsori, vel in Domum monetariam administratur. *Ibidem.* Aurum in fluviis, rivis, locis montosis, arenosis & limosis indifferenter omnibus, Valachis, Zingaris, & quibuscunque inquilinis quærere liberum est. *Ibidem.* Sed aurum vel in fundo fiscali, vel in locis publicis, aut penes fluviis quæsitum erga campsonis pretium Fisco cedat. *Ibidem.* Extra campsonem fiscalem nemini aurum vendere, vel emere licet sub pœna fl.

fl. 200. & solutionis rei venditæ, aut amissionis corporis delicti. Ibidem. Eductio auri e Provincia interdicta est Tit. Approb. C. XVI. art. I. Aurum quod in labore aurifabrili h. e. quod tantum in pulvere, aut mercurio ligatum, vel etiam cæmentatum fuit, e provincia evehere nemo attentet, quod si deprehensus fuerit, corpus delicti Fisco cedat, & reus 200. fl. poena mulctetur absque ulteriori juridico processu. Quod si autem corpus delicti non deprehensum quidem, sed post certis documentis innotuerit, vel corpus delicti restituatur, vel æquivalens pretium cum mulcta fl. 100. pendatur.

Cum auri Coactori elutum aurum offertur, omne pondere pifeti libratur, pifetum est pars marcae 53 cum $\frac{17}{19}$ pro quo numerant fl. 2. & 45. xferos. Kôlesérius de pretio Camplionis hæc habet: (Augustissimus Beatæ reminiscentiæ Leopoldus pretium camplionis auxit, ut auri pretium in pulvere per 3. fl. amalgamate mercurii ligatum per 3. fl. 30. den. Virgineum per quatuor, leguleis solvatur, ut hoc Clementiæ argumento a Clanculariis auri distractionibus, auri fures in meliorem frugem reducantur, & jus legale fusque deque habitum vindicaretur) Sunt tamen bene multi, quibus industriam impendiaque Rex levaturus, intrinsecum auri valorem persolvit & hi liberis annis *freie Jahr* gaudere dicuntur. Unus idemque Zingarus pone rivos arenam elutrians hebdomadæ spatio tria pifeta, si diligenter cœpto instet operi, lucrifacit, partitur se se natio ista in turmas plures, quas Societates vocant, quarum permultæ sunt, singulæ capitibus quinquagiuta, pluribus interdum constant, hæc propter tutelam, & præsidium sibi a Camera Regia præstandum

Centum piseta annua pendunt, sed quoniam hæc illi oscitanter admodum dependebant, factum est, ut cum aurum tulerunt, pro piseto unum tantum Rhenensem acceperint, donec centum piseta disoluta sint, quibus persolutis, quot quot piseta redundaverunt, pro singulis trium Rhenensium pretium, iis adnumeretur; si hæc Vaga gens totam se auri loturæ impenderet, grande ferret operæ pretium, sed illis præplacet quæstus, quem permutandis, abalienandis, venummandis equis exercent, vel ex instrumentis torno fabrefactis referunt.

§. V.

Abrud - Bányá.

A Brud - Bányá Oppidum ex idiomate Romano-Valachico Aurud, seu aurarium dictum, multis retro sæculis a cultura aurifodinarum illustre fuisse, vel testis erit Lapis, An. 1765. ad lacum montis Korna repertus, qui præter inscriptionem, quam adnecto parte superiore securim, inferiore malleum, utique metallurgica signa vetustate nil variata clare satis effigiebat.

M ATTIO
SATVRNINO
VIX. AN. X.
M. ATTIVS
PRIMITIVO. S.
NEPOTI POS.

Hæc olim auraria jura dabat cæteris, hæc controversas metallurgorum quæstiones definiebat, hujus decretoria sententia stabant,

stabant singulæ, in testimonium hujus prætorianæ potestatis Kõlesérius literas ex originario transumptas ita refert.

Literæ quatuor Oppidorum Metallicorum, Rivalium, ac Molendinorum.

„ Nos Nicolaus Bertel Judex; Laurentius Grizeli, Petrus
 „ Spetecz, Joannes Dones Jurati Cives Oppidi Offenbánya.
 „ Lazarus Magyar Judex, Stephanus Sartor, Joannes Geor-
 „ gius, & Stephanus Király Cives Jurati Oppidi Kõrõs-bánya.
 „ Ladislaus Bokor Judex, Jacobus Magyar Juratus Oppidi
 „ Kis-bánya. &c. universis, & singulis memoriæ commendamus
 „ harum serie, quod cum diebus proximis ante festum Bartho-
 „ lomæi Anni Virginei partus 1525. Nos more solito quatuor
 „ Oppidorum Metallicorum, pro discutiendis quibusdam negotiis
 „ in Oppidum Abrud-bánya ex Egregii Capituli Albenfis com-
 „ missione convocati fuiffemus, ubi in domo Joannis Francisci,
 „ Erasmus Greb Magister Montanorum, una cum suis Dominis
 „ Montanorum, & Molendinorum adversus auri lotores ratione
 „ aquarum in rubeo flumine existentium varias coram nobis
 „ proposuerunt querelas, auditis igitur ambarum partium que-
 „ relis, propositionibus, atque responfionibus, causam inter
 „ eosdem mediante jure, vera justitia, hac nostra sententia
 „ discussimus, ut Domini Montanorum, seu Molendinorum, aquis,
 „ seu rivulis omnibus in rubeo flumine ad eorundem molendi-
 „ na mineralia pertinentibus, absque impedimento, & obsta-
 „ culo auri lotorum, ac aliorum uti debeant perpetuo, quem-
 „ admodum antiquitus prædecessores eorum libere usi sunt. Si
 „ vero

„ vero quiscunque repertus fuerit, qui ibidem in rubeo flumine
 „ ad suos auriloturæ labores, præmissis aquis, seu rivulis,
 „ citra voluntatem, seu sine consensu, & scitu montanistarum ute-
 „ retur, puniri debeat florenis quadraginta, quorum media pars
 „ erit Judicis, cæterorumque civium juratorum oppidi præli-
 „ bati Abrud.bánya, altera vero residua actoris. Etiam poena
 „ eadem mulctetur is, qui aquas illas ex vero meatu in aliud
 „ territorium abducere fecerit. In hujus evidentius testimo-
 „ nium præsentis sigillis oppidorum nostrorum munitas exhibui-
 „ mus literas Die, & Anno ut supra.

Dixi superius Abrud-Bányam ex Valachico Awrud nomen ac-
 cepisse, id quod nobis mirum non est, qui Valachos per
 omnem late Transilvaniam majoribus in dies incrementis propullu-
 lare miramur; istud autem, quod Abrud-bánya etiam Alten-
 burg dicta fuerit, non mirari non possum, patet hoc ex Diplo-
 mate Sigismundi Regis, e quo jura etiam Abrud-bányensium
 legere licebit, puto autem: quemadmodum a diversis nationibus
 habitabatur, ita diversimode nuncupatam fuisse, olim Awraria
 per excellentiam dicebatur, Aurud subinde, tum Altenburg,
 nunc Abrug-bánya dicitur, scribi autem dicique deberet Aurud-
 bánya. Diploma ita habet:

„ Sigismundus DEI Gratia Romanorum Rex semper Augu-
 „ stus, ac Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ &c.
 „ Rex, fidelibus nostris Conventui Ecclesiæ de Clusmonstra fa-
 „ lutem & gratiam. Cum nos tum pro fidelibus servitiis fide-
 „ lium nostrorum providorum virorum Judicis, & Juratorum,
 „ ac universorum Civium, & hospitem nostrorum Montanorum
 nostra

„ ostræ Civitatis Altenburg vocatæ, tum etiam pro utilitate,
 „ & comodo ipsius nostræ Civitatis quasdam possessiones Chyba,
 „ & Ryszka vocatas, juxta montanas ejusdem nostræ Civitatis
 „ situatas & adjacentes, juxta contenta aliarum literarum no-
 „ strarum superinde confectarum in perpetuum duxerimus confe-
 „ rendas, velimusque ipsos in Dominium earundem per nostrum
 „ & vestrum homines legitime facere introduci, igitur fidelitati
 „ vestræ firmiter præcipiendo mandamus, quatenus vestrum mit-
 „ tatis hominem pro testimonio fide dignum, quo præsentem
 „ Andreas filius Simonis de Mike-falva per nos de Curia nostra
 „ ad id specialiter destinatus, ad facies prædictarum possessionum
 „ Chyba & Ryszka vicinis, & commetaneis suis universis inibi
 „ legitime connotatis, & præsentibus accedendo introducat
 „ præfatos Cives, & montanos nostros in Dominium earun-
 „ dem, statuatque easdem eisdem perpetue possidendas, si non
 „ fuerit contradictum. Contradictores vero, si qui fuerint, evo-
 „ cet ipsos contra memoratos Cives, & Montanos, Vajvodalem
 „ in præsentiam ad terminum competentem, rationem contradi-
 „ ctionis coram reddituros. Et posthæc hujusmodi possessionatæ
 „ introductionis, & statutionis seriem cum nominibus contradi-
 „ ctorum, & évocatorum, si qui fuerint, terminoque assignato
 „ eidem Vajvodi more solito rescribat. Datum in descensu
 „ nostro exercituali in campo Garan-mezew vocato, secus con-
 „ finia partium nostrarum Transilvanarum feria tertia proxima
 „ post festum Visitationis Beatæ MARIÆ Virginis. Anno Do-
 „ mini Millesimo quadringentesimo vigesimo septimo, Regnorum
 „ nostrarum Anno Hungariæ &c. quadragesimo primo, Roma-
 „ norum decimo septimo, & Bohemiæ septimo. Hoc diploma
 „ spero Historicis ætatis nostræ placiturum. Ho-

Hodie Abrud-bányensium Legislatura potestas multum imminuta, vel penitus accisa est, Oppidum in Occidentem vergit, cuius Septentrionale latus in vallem excurrit, quæ a rubro rivo Vörös-patak audit, Valachice Rose, octingentis facile molis tusoriis immane perstrepat, qua enim duarum & amplius horarum intervallo patet, tudibus mineras quassantibus ordine angustissimo se se excipientibus confita, diro fragore omnem late viciniam implet; Vallem amicientes montes utraque parte auro fæti assurgunt, de quibus inter script: Ung. Reichersdorffius ita differit (Abrud-bánya dives auri Oppidum, in cuius circuitu montes mira rerum omnium fertilitate, usque adeo cumulati, ut solertis terræ visceribus thesauros regiis opibus non indignos alant, nempe illic obryzum aurum patulis de montium verticibus frustullatim præciditur, subter quorum valles, vitrei & pellucidi amnes sabulo non aurato solum, sed & Cynabarino graves decurrunt, ex illis alpium jugis emergentes; plures deuique eo loco Chrysolapides in opulentis & crebris Chrysolipsis, idest auri lavacris inveniuntur) hucusque Reichersdorff.

Montes eosdem, quos patres sui foderunt, nepotes excolunt, his nominibus veniunt: Kirnik, Igrie, Csetate Boylor Korna, Orla Kirnizel &c. Kirnik recta in meridiem tendit, Csetate ad horam acus Magneticæ 14. declinat, Igrie inter Septentrionem & Orientem, propior tamen fit Orienti, Orla Septentrioni opponitur, strata terræ, venarum ductibus similia sunt, limo flavo in rubrum desinente omnia turgent, quarzo tamen frequentissime immiscentur, venæ dissectæ, decussatæ, undantes, sæpe vix lineæ crassitiem æquantes incertam auri spem faciunt, nunquam ditiores, ac ubi in glomera-

men auri desinunt. Montes tamen hi illi sunt, qui avarissimis etiam principum votis aurum suffecerunt, illi sunt, qui perfossi, pertuli, hiantes, laxatis sæpe compagibus ruinam egerunt, atque diem ex die majorem acturi, jam tanto humiliores, quanto cæteris immuni supereminebant altitudine, nec mirum, uti enim supra memini, putares propior factus montibus, exercitum satyrorum ad demoliendos montes confluxisse, ita parte omni Valacha gens montes istos circumfidens, quatit, impugnat, perforat, neque contenta ferreis instrumentis glebas & saxa eviscerare, majori ausu, tanto pulverum pyriorum apparatu montes labefactat, ut minutum horarium nullum intercessisse testis fuerim, quo sæpe non exauditus fuisset sonitus, fragorque vi pulverum, inferne, superius, omni ex latere excitatus. subsidere igitur necessarium est hos, ruinam illas cavaturas minitari, nullas vidi suffultas tignis, non, quia sylvarum poenuria laborarent, ex adjacentis enim, vici Buesum sylvis, & non multum distitis, seu Topan-falvæ seu Kerpenesii, vel ipsis etiam Zalathnensium saltibus, exiguis impendiis copiam ligni cædui nancisci possent, sed quod stratis terræ lapideis plus justo credant, vel quod inconstantis culturæ, quas hodie colunt fodinas, cras deferant, lege nulla, tantum libidine acti, ubi spes, lucri major affulget, eo convolant, advertere forte vicino pecori grandius uber esse, cuneum, vel puteum admovent, ut tametsi puteum alienum ingredi vetitum sit, ex venæ tamen ductu participant; & hæc una est ratio, cur auri feraces cætera montes cultores suos minus ditent; fodiuntur non ex lege, sed libidine montes, quare, si naturam parvam liberalem advertant, eam aspernati, alios iterum puteos adgrediuntur, quos si effatos videant, vertunt iterum operas, periculum alibi facturi; atque

eo pertinacius inconsultæ huic fossioni inhærent, quo spe majore subnituntur futurum, ut licet in obryzum aurum non semper offendant, e glebis tamen & saxis, quas molis tusoriis subjiciunt, aurum purum largius educant.

Omnes istæ operæ molis quassatoriis definiuntur, quibus glebæ, lapides, saxa comminuuntur, atque methodo superius de auri lotura exposita elutriantur; molæ paucæ, pilas novem, pleræque senas numerant, inferne Conis non e ferro, sed e durissimo Chalcedonio in monte Valka prope Kôrôs-bányam fodi solito, armatas; mirabar sane Chalcedonios istos minimi fieri, scitabar, quod huic lapidi nomen esset, marmor ajebant, & reluctanti persuadere nitebantur. Molæ singulæ impendiis 20. fl. veniunt, quas aqua circumagit a rubro rivo dicta, quæ si terra sitiente absorpta, vel æstivis ardoribus imminuta circumagendis molis impar sit, habent lacum improbis artis conatibus efformatum, qui trium mensium spatio, dum cœlum in optatas pluvias resolvatur, aquam molis tusoriis suppeditet. Peritissimi quique vix mihi assentirentur, si dicerem ita scite hic auri mineras subigi, commoli, discriminarique, ut nullam auri jacturam patiantur, id vero se non aliter habere inde compertum habemus, nam viginti quatuor centenarios arenæ pyriticæ, Kis, dictæ periculo subjecerunt officiales regii, & lintribus sichertrog perscrutati sunt, nihil tamen auri deprehensum est, igni tandem docymastico subjecerunt, nec alium nisi die schpürung vile aliquod indicium auri compererunt.

Montem Kirnik Augustissima Princeps Generali cuniculo regiis suffodiendum expensis curavit, quibus tametsi nulla ali-

quando alia responderet utilitas, esset tamen grande singularis in pauperes colonos beneficentiæ argumentum, qui eatenus & facilius, & tutius suos cavare puteos valeant, cum jam neque aquarum copia, neque noxius aer, quemadmodum ante, labores, industriamque moretur. Porro cuniculus iste Generalis vulgo Erbstolen longitudine 200° facile superat, in quem commodum mihi ingredi tunc contigit, dum tantum auri eruere-
tur, quantum & sollicitas fossorum curas solaretur, & ad prosequendum captum opus industriam provocaret. Vide Fig. 1mam. Hæc montem Kirnik exhibet: A. G. fundamentalis cuneus, sine quo ceteræ operæ cessarent, C. puteus ad recipiendum aerem, G. principalis Campus. D. E. F. intermedia decussataque operarum vestigia.

§. VI.

Kerpenes.

A Brud-Bányam egresso, Kerpenes sinistram, dextram versus Buesum, uterque ignobilis vicus occurrunt; In Kerpenes metalli fodinæ nullæ sunt, molæ tamen quassatoriæ multo plurimæ, quibus tantum auri legitur, ut vix tantundem ex montium visceribus legeretur, atque istud curiosi illi, solertissimique aurilegi hac methodo peragunt: majore vallis parte, quam bene longam incolunt, cisternas effodiunt, ad has rivos Vörös-patak, & Valle Albe, Abrud-bánya defluas derivant, non levibus ad hoc momentis inducti, certum enim est aquis defluis, multum arenæ aureæ commisceri, rivum Vörös-patak aurum Abrud-bányensium prædari, rivum autem valle-Albe, qui
suam

suam monti Volkoj originem debet, & per Bucsum operarias aurariasque volvitur, limo aureo factum esse, accidat igitur, ut procelloso cælo rivus uterque imbribus auctus ex Vörös-patak, æque, ac ex Bucsum, limum, arenam, ex improvise tollant, eripiantque, tum Kerpenesii accolæ, suas fossas, cisternas, arena, limo, lapidibusque farciri gestiunt, quos subinde non minori compendio, ac auri optimi lucro elutriant. Incolæ isti obedientiam arctam adeo vivunt, ut e suorum numero unius tantum imperatis morem gerant, cujus definire sit, qua parte anni, quam terræ plagam, quas cisternas effodiant, eluantque, nec ante plaga illa cedant, quam totam omnino eluerint. inde fit, ut vertentibus annis, unam eandemque terræ portionem sæpius, nunquam sine fructu elutrient.

§ VII.

Bucsum.

Bucsum in Orientem prospectat; multas antiquorum numerat aurarias, sed effectas, unam præter, quæ tutelæ S. Joannis commendata ab urbaniis colitur, nullam comperi, quæ multum lucri promitteret, visuntur in aditis montibus putei complures, omnes vel in meridiem, vel orientem fossi, hos rimantur Valachi, si conatui spes lucri non respondet, alias atque alias fossas, scrobes, puteos agunt, dum aliquid nanciscantur, quo pauperem vitam tolerant mitius; sed enim, quod montium evisceratione, constantibusque venarum ductibus nequeunt assequi, abunde suppleant, arenarum ex Abrud-zeller & Volkoj delatarum elutriatione.

§. VIII.

Topan-falva.

Commodum arbitror fore, si viciniam Abrud-Bányensium
 tantisper valere jubens, plagam occidentis, qua Topan-
 falva, Bistra, & montes Bihar procurrunt, Virginei auri gratia
 perlustrem, quod copiosum volvit duplex Aranyos, ex Alpi-
 bus montium Bihar profiliens, & ad pedem montis Play bifa-
 riam divisus, in quorum alveis virgineum aurum mediæ libræ
 magnitudine olim sæpenumero inveniēbatur, hodie in minore
 cumprimis Aranyos, Juglandium, aut nucum instar non est
 infrequens, hoc ipsum quantitate minorum globulorum, & di-
 versorum instar ramentorum cum itinere suscepto, hanc plagam
 invilerem, apud Prænobilem Dominum auri lustralis coactorem
 de Bisztrai non sine admiratione intuitus sum. Quales illi fu-
 erint Aurileguli, quorum vestigia in Bihar, & Gejina alpi-
 bus visuntur, non possum mente assequi, ligones enim, malleos, secu-
 res, ferrea quæque instrumenta gravia adeo videas, quæ admo-
 tis ambabus manibus fortissimus quisque vix e terra levare queat,
 illos tamen his instrumentis glebas montium eviscerasse propalam
 est. Quæqua fluvius Aranyos decurrit, granulis purissimi auri
 fætus est, pagi lupesa, Szolsca, Muncsel, Szartes & Bre-
 zesti fluvio adfiti, tum suas ad intercipiendum aurum artes ex-
 plicant, quando fluvius imbris, vel solutarum nivium alluvio-
 ne increvit.

§. IX.

Offen-Bánya.

TRajecto fluvio Aranyos Bisztra bis mille passibus progredienti Offen-bánya occurrit Oppidum a metallurgicis operis, Fornacibus liquatoriis, priscorum frequentia colonorum celeberrimum, nunc seges est, ubi Troja fuit. Huc olim ex omni late vicinia mineræ deferebantur, quæ tritui non cedebant, hic illæ coquebantur, quæ liberum aurum negabant, hic non auri tantum, sed cum primis argenti, & aliorum metallorum saxa explorabant, igne scrutabantur, finem tantis conatibus imposuit capitalis putei ruina, quæ ita evenit: sexaginta metallurgis, qui venas aureas vellebant, merces non alia dabatur, ac laborum fructus singulis feriæ sextæ diebus ab occasu solis, mediam usque noctem, accidit: ut Sabbatho Sancto diem Paschatis præcedente sub occasum solis in opulentissimam auri venam offenderent, tum illi de præstituto sibi termino dubitare, invicem se se ad solemnia Paschatis adhortari, sed etiam ab affluentis auri copia in laborem exstimulari; desinivere denique, ut unum e suorum gremio legerent, qui exploratum horæ tempus adnuntiet. Abit nuntius & secum Trullam auro sartam, obryzo extulit, vix cuneum egreditur maturum diluculum esse animadvertit, sonum etiam campanæ exaudit, seque suosque de solemnitate diei commonefacientis, tum ille Trulla in patulo relicta fociis ortum solis adnuntiaturus subito laxata montis compagine una cum fociis tristis auri victima occidit, fossa a vertice montis in imum usque præalta, nunc aquis in immensum scatet. (t)

D 4

Prisca-

(t) *Optime Phocylides*: Aurum atque argentum damno est mortalibus, aurum
Dux scelerum, vitæ pestis, rerumque ruina,

Priscarum triginta sex numero fornacum liquatoriarum ruderata in valles Hermanafze & Vallya-Csari procurrunt, inter tumulos egestarum scoriarum palam fit, priscos illos nil pensi habuisse ad omnem artis legem mineras illas eliquare, visibile enim aurum inter tristes istas reliquias quot diebus legere vulgus affolet. Communis fert traditio, quæ an fabulosa sit, decernant illi, qui Mathiæ Corvini natale solum norunt: supremum auri coactorem stabilem hic sedem fixisse; qui auri cæcus amore, tam intemperante cultus opulentia sibi eripitur, ut cum in sacram ædem procederet, aureos super orbis graderetur, quos duodecim numero, pedibus heri, invicem alternantes ephebi supponebant. (u) Inaudiit hæc Mathias Corvinus, insolitum, fatuumque luxum videre optat, plebeum accolam simulans Offensivam petit, & viso luxus monstro, in æde, ad quam divertit hanc Epigraphæ scripsit: itt. vólt. Mátyás. Király, meg. evett. három. tojást, és. látta. az. arany. czészéken. templomba. menni. a' Kamarást. Fama didita, metuens rebus suis auri Coactor fuga sibi consuluit.

Memo-

O utinam clades non delectabilis esses,
Te propter fiunt raptus, homicidia, pugnae,
Fratribus infensi Fratres; natisque parentes.

(u) *Nescit (inquit Horatius) Quid valeat numus quem præbeat usura:
Panis ematur, olus, vini sextarius.*

*Et Antiphanes: Nam, per Deos, cur oportet quis ditescere?
Pecuniæ: cur optet habere plurimum?
Quam possit auxiliari ut amicis, gratiæ:
Fructumque ferere Divarum suavissimæ.*

Memoria nostra de grege Valachorum aliquis in æde Sacra subtus sacrarium fodere in animum induxit ea causa, quod Abbatem loci, hic sepulturæ mandatum intellexisset, eventus famæ constitit: vestes enim, quibus Abbas iste ad aras faciebat, omnes ex aureis filis contextas, reperit, aurum inde eductum, qua potuit pecunia permutavit, Topan-falvam novem pisetorum quantitatem desert, sagax auri Coactor Petrus Hajkul aurum istud diversum ab eo, quod Aurileguli adferunt, advertit, tum Valacho minas, & verbera denuntiat, ni actutum, fallaces artes, quibus id paravit, aperiat, ille totius rei seriem, ut gesta est, explicat, nec dubito meritas temeritatis pænus luit. Has adeant sedes curiosi antiquarii, & male sibi superstitis antiquæ famæ reliquiis oblectentur: Superiorum bellorum, tumultibus æs Campanum unum præterfluenti Aranyos injectum, subinde erutum, nunc in Koronko-Szent-György visitur, alterum qua parte vicibus terræ mandatum sit, ignoratur.

Multum industriæ in excutiendis unde unde Offen-bányæ incunabilis locaveram, sed præter ea, quæ recensui aliud nil occurrit, ac jura quædam Civibus a priscis Regibus concessa, quæ lubens isthuc e literis diplomaticis transtuliffem omnia, sed tædium apud lectores exciviliffem non exiguum; futurum enim erat, ut si ex originali cuncta ordine suo descripsiffem, his tantummodo maximam operis mei partem adimpleam. Membrana autographi in latitudinem unius ulnæ civilis, duarum in longitudinem extendebatur, ducentas nonaginta duas linearum series continebat, plurimam obscurorum characterum congeriem. Hoc tamen colligere licuit: Offen-bányam An. 1325. Onimberg

Onunberg, Onemberg, Ann. 1391. Umberg, Ann. 1417. Offombányam, singulis tamen retro annis Ungarico idiomate Aranyas-Bánya nuncupatam fuisse.

Jura quibus aliæ montanæ Civitates eminebant, hæc etiam An. 1325. sibi concedi a Carolo Rege petit, Civibus, quos inter Godefridus Forchtlypp eminebat, Regem supplici libello convenientibus. Ipse itaque Dominus Carolus Rex (ita autographon) ad petitionem dictorum Urburariorum seu Magistrorum auri fodinæ, hospitibus Civitatis Onimberg seu Aranyas-bánya & ipsorum successoribus de consilio prælatorum & Baronum regni sui concessit, ut perpetuo eisdem libertatibus, quibus aliarum aurifodinarum suarum Magistri, seu Urburarii utuntur, ipsi, & eorum posteri perfruantur; similiter censum, seu octavam partem quæstus aurifodinæ, Regiæ Majestati persolvere teneantur, prout Magistri, & Operarii aliarum aurifodinarum dant, & persolvunt; specialiter autem universi incolæ dictæ Civitatis Onunberg, seu Aranyas Bánya nominatæ, hac perpetua gaudeant libertate, ut eos, vel aliquem ex ipsis nullo unquam tempore, Judices, nunc & pro tempore constituti, vel eorum vices gerentes in quibuslibet causis contra quospiam possint judicare, sed solum in præsentia Regiæ Majestatis, vel Judicis Curie Regiæ adstare teneantur. Præterea hoc eodem diplomate terram his Civibus assignat unius, & dimidiæ Rastæ in circuitu, ne ligni cædvi defectum patiantur. Hæc eadem Sigismundus confirmavit Anno 1437. VIII. Kal. Mens. Apr. Regnorum suorum Anno Hungariæ 51. Romanorum 27. Bohemiæ 17. Imperii 4.

§. X.

Sedes Aranyas.

PONE fluvium Aranyos diversatus multum scitabar, ubi Sedes Aurea, vulgo Aranyos sita esset, putabam enim fore, ut si uspiam, hac imprimis in aurea Sede illustris vocabuli causas, Aurarias detegam; nec tamen quicquam aliud reperire licuit, ac nomen Aureæ Sedis ab amne aureo, vulgo Aranyos, qui provinciolum hanc interluit, derivari; Amnis hic Siciæ Pactolus, e parte septentrionali effusus Sedem hanc a Comitatu Tordensi, quem ab arcto respicit, dividit, arenasque suas aureas nunc parcius, alias liberalius pro majori aquarum congerie profundit. Cur Sedes hæc a Comitatu Tordensi, suo nimirum avulsa sit corpore, atque in Siculorum potestatem transferretur ad perennem posterorum memoriam monstrabo simul, & qua ratione non audire tantum, sed aurea esse queat, pandam. Communis Historiographorum fert opinio: a Bela IV. Siculis hanc terram collatam fuisse, propter insignem fidem Regi præstitam, & eximiam fortitudinem, qua Tartaros e tota pene Transilvania exesse coegerunt, Historicis tamen istis, Belæ IV. loco, Stephanum quintum Belæ filium, terræ Aranyos primum collatorem exhibeo in Diplomate, quod Andreas III. confirmarat.

„ Andreas DEI Gratia Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Ra-

„ mæ, Serviciæ, Galliciæ, Lodomeriæ, Comaniæ, Bulgariæque

„ Rex. Omnibus Christi fidelibus, præsentem paginam inspecturis

„ salutem in omnium salvatore. Ad universorum notitiam tenore

præ-

„ præsentium, harum ferie volumus pervenire ; quod accedentes
 „ ad nostram præsentiam universi Siculi de Kézdi super terra Ara-
 „ nyos residentes, exhibuerunt nobis privilegium Ladislai Regis
 „ illustris recordationis carissimi fratris nostri patruelis, super fa-
 „ cto collationis cujusdam terræ castri nostri de Torda Aranyos,
 „ vocatæ, juxta fluvios, & inter fluvios Maros, & Aranyos
 „ existentis, constitutum ; petentes a nobis cum instantia, ut
 „ ipsum privilegium, collationem dictæ terræ de benignitate regia
 „ innovando ratum habere, & nostro dignaremur privilegio con-
 „ firmare, cujus quidem privilegii tenor talis est.

„ Ladislaus DEI Gratia Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ,
 „ Ramæ, Serviæ, Gallicia, Lodomeriæ, Commania, Bul-
 „ gariæque Rex. Omnibus Christi fidelibus præsens scriptum in-
 „ specturis salutem in salutis largitore. Ut collationes principum
 „ perpetua firmitate solidentur, seu fulciantur, literarum testi-
 „ monio solent communiri, sive perennari, inconcussum quippe
 „ permanet, quod Regio fuerit patrocinio communium. Pro-
 „ inde ad universorum tam præsentium, quam futurorum notitiam,
 „ harum ferie volumus pervenire, quod nos consideratis fidelitati-
 „ bus, & meritorum servitiis Siculorum nostrorum super terra
 „ Aranyos commorantium seu residentium, quæ primo Domino
 „ Regi Stephano Patri nostro carissimo, & per consequens nobis
 „ cum summo ardore fidelitatis laudabiliter exhibuerunt, ut fideliter
 „ sic devote, quæ quidem per singula suo modo longum esset ennar-
 „ rare, & fastidium generaret, sed quædam de fidelitatibus & me-
 „ ritorum servitiis eorundem Siculorum præsentibus fecimus infe-
 „ renda, sane : nam, cum Comani versi in perfidiam ausu teme-
 „ rario elevato vexillo crimen læsæ Majestatis non formidantes in

„ Houd contra personam nostram insurrexerant, convenerant; iidem
„ Siculi dubios eventus fortunæ non verentes, nobis cerpentibus
„ contra ipsos Comanos, & aciem eorundem se viriliter, & lau-
„ dabiliter opposuerunt, & in eodem prælio nobis multipliciter
„ meruerunt complacere, præterea cum perfida gens Tartarorum
„ regnum nostrum hostiliter, & crudeliter adiisset, & maximam
„ partem Regni nostri vastibus diris, & spoliis peragraffet, ac
„ infinitam multitudinem regni nostri in sua feroci captivitate abdu-
„ ceret, & iidem Tartari spoliis bonis, & rebus regni nostri one-
„ rati ad propria remearent, prædicti Siculi contra insultum, &
„ rabiem eorundem Tartarorum pro liberatione Patriæ, gentis
„ suæ, castro Turuzkon se viriliter objecerunt, & contra eos-
„ dem Tartaros laudabiliter dimicarunt, & eodem conflictu plus
„ quam mille homines de miserabili & enormi captivitate eorundem
„ Tartarorum liberarunt. Nos itaque, qui ex officio suscepti re-
„ giminis metiri debemus, & peniare merita singulorum, & uni-
„ cuique respondere juxta exigentiam suorum meritorum, recensentes
„ gratiosa, & laudabilia servitia eorundem Siculorum Domino
„ Regi Stephano & nobis exhibita, terram castri nostri de Thor-
„ da Aranyos, vel etiam juxta fluvios Aranyos & Maros existen-
„ tem, quam primo idem Dominus Rex Stephanus eisdem Siculis
„ contulerat, prædictis Siculis, & suis hæredibus, hæredumque
„ suorum successoribus in recompensationem fidelium servitiorum
„ ipsorum Siculorum, & pro octuaginta equis, quos ab eisdem
„ Siculis in necessitate nostra recepimus, cum omnibus utilitatibus
„ & pertinentiis suis dedimus, & contulimus, & etiam tradidi-
„ mus jure perpetuo irrevocabiliter possidendi; ut itaque hujus
„ collationis nostræ series roboretur perpetuæ firmitatis, præ-
„ sentes concessimus literas, duplicis Sigilli munimine roboratas.

Datum

„ Datum per manus Venerabilis Patris Gregorii DEI gratia Epi-
 „ scopi Chyanadiensis, aulae nostrae Vice-Cancellarii dilecti & fide-
 „ lis nostri. Anno Domini Millesimo ducentesimo, octuagesimo
 „ nono, quarto decimo Kalendas Octobris, regni autem nostri
 „ decimo octavo.

„ Nos itaque iustis petitionibus praedictorum Siculorum nostro-
 „ rum favorabilem consensum adhibentes, recensentes maxime ser-
 „ vitia eorundem Stephano Regi clarae memoriae patrueli nostro
 „ carissimo, Ladislao Regi illustris recordationis fratri nostro patru-
 „ eli, fideliter exhibita, & impensa, praedictam terram castri nostri
 „ de Torda Aranyos vocatam, simul cum terris pertinentibus ad
 „ eandem, Felvinz scilicet, Eorményes, Hidasteluk, Medyes,
 „ Dumboron, Mutachi, Kerechiethi, Bagun, Keurnd, Thur-
 „ da-Vár, Chiege, Igiechy, Bordog, Kerekigiház, Hory,
 „ Viteluk, Palanteluk, Fyúzeg, Bogad, Lyukiteluk, Ku-
 „ chyard, Felekház, Zeteluk, Feldvar, Ketóluk, Turoz-
 „ kon, castrum scilicet commune cum provincialibus, Chiacon-
 „ teluk Farkaszeg, & Obróhhonosa vicinitatis, & aliis omnibus
 „ earundem pertinentiis, sylvis videlicet, foenetis, pratis, ter-
 „ ris arabilibus, & aquis reliquimus eisdem Siculis nostris, sine
 „ tamen praedicio alieni juris possidendas, praedictum privilegium
 „ carissimi fratris nostri non cancellatum, non abrasum, nec in
 „ aliqua sui parte diminutum, ratum habendo, & acceptum de
 „ verbo ad verbum praesentibus insertum patrocinio nostri privile-
 „ gii, duximus confirmandum, in cuius rei memoriam perpetuam-
 „ que firmitatem praesentibus concessimus literas duplicis Sigilli no-
 „ stri munimine roboratas. Datum per manus discreti Viri Magi-

stri

„ fri Theodori Albenſis Eccleſiæ Præpoſiti, aulæ noſtræ Vice-
 „ Cancellarii Dilecti, & Fidelis noſtri. Anno Domini Milleſimo
 „ Ducentefimo nonageſimo primo, Regni autem noſtri Anno pri-
 „ mo, quarto idus Martii, Venerabilibus Patribus Lndomiro
 „ Strigoniendi, & Joanne Colocendi Archi-Epiſcopis, Andrea
 „ Jaurinendi, Benedicte Veſprimiendi, Paſca Nitriendi, Andrea
 „ Agriendi, Ladislao Vacienſi, Petro Tranſilvaniendi, Benedicte
 „ Varadiendi, Gregorio Chyanadiendi, Joanne Zagrabiendi, Ponka
 „ Sirmiendi & Thoma Boznenſi, Epiſcopis, Eccleſias DEI fi-
 „ deliter gubernantibus. Nicolao Palatino Comite Simigiendi, Jo-
 „ anne Magiſtro Tavernicorum noſtrorum, Comite Supremo.
 „ Thoma Vice-Judice Curie noſtræ, Henrico Bano totius Sclavo-
 „ niæ, Rolando Wajvoda Tranſilvanico & Comite Zolnok,
 „ Moyſe Comite Siculorum noſtrorum, Ladislao Magiſtro Dapi-
 „ ferorum noſtrorum, & aliis quam pluribus Baronibus, Regni
 „ noſtri Comitatus tenentibus & honores) eadem Sigismundus
 „ Wladislaus, Mathias confirmarunt.

Hæc aurea Sedes, & audit, & eſt, qua enim montes re-
 ſpiciat, undique per declive collium Flötzverk fibras auriloturæ
 aptiſſimas oſtentat, ſubtus imprimis illos montes, qui ex occi-
 dentali parte Sedem auream a Comitatu Tordeniſi ſejungunt,
 & qua Bore & Vidol ad aureum amnem protenduntur, priſco-
 rum aurilegorum indiſtriæ, aquæ ductuum, tranſſorum veſtigia
 hodie conſpicua ſunt. Mea ſententia ſi quæ Tranſilvaniæ pars,
 hæc certe aurilegulis undique, cumulateque diſpartiendis reple-
 ri deberet. Maniſteſtum enim eſt, fluvium Aranyos auri arenis
 nunc etiam turgere, olim ramentiſ, & id genus auri maſſa
 abundaſſe. nunquid vero fluviis id ſolenne, ut alvei curſum

nunc vertant, nunc iterum innovent, & antiquis sæpe adlabantur insulis, & novas ordiantur, ne forte in unius solum viciniae commodum, vel interitum conspirasse videantur; si igitur illa terræ strata, quæ a pluribus retro sæculis Aranyos inundavit, effoderentur, elutriationi consuetæ subjicerentur, majores multo fructus numerarent incolæ, quam si montium inter viscera dubias auri venas consecuti, dies noctesque palleferent. Ad hæc: fluviorum alveis alia atque alia strata, & aggesta ad crescunt, nec enim planum inclinatum, quo defluunt, profundius, sed elevatius esse visitur, forte non aliter, ac ubi lapidescentes aquæ novis continuo stratis sui ipsarum cursum morantur, ita fluvii dum secundo labuntur cursu nova limi, arenarum, lapillorumque congerie strata sua cumulant, patet istud e columna, solius aquæ Dambialis constanti alluvione incrustata, quam gloriosæ memoriæ Imperator Franciscus de pontis Trajani ruderibus erui fecit; putarem certe futurum, nisi a procellosa tempestate fluviorum alvei sæpe commoverentur, ut paucos inter annos suas fluvii ripas propter continuam fundi accessionem transcenderent. His itaque in stratis, hac sabuli congerie, & per plura sæculorum spatia aurea semper alveosi fundi accessione, quis nisi veritatis impugnator negare audeat, priscarum illarum divitiarum partem, quas olim Reges & Principes, in, & ex Aranyos legebant, etiamnum delitescere. Priusquam auream hanc provinciam valere sinam, Wolffgango e Comitibus Kemény, Majorum suorum, Joannis nimirum Principis Transilvaniæ, Ladislai Gubernatoris Genitorisque sui, hæredi dignissimo, Nafonis istud occino.

*Dii tibi dent annos, a Te nam cætera fumes,
Sint modo virtuti tempora longa Tue.*

§. XI.

Abrud-Zeller

ABrud-zeller vicus nullo constanti venarum metallicarum ductu gloriatur, mineras fibris, glomeraminibus auro interstinctis eluit ad lacum artefactum, qui aquam centum sexaginta duabus molis tusoriis sufficit.

§. XII.

© Haáz Volkoi. Múzeum

EPræalto Monte Volkoi despicienti, vallis se se objicit, quam tres rivi interluunt, Valle-Saffa, hic viginti quinque, Stolniffora viginti novem, Nigelassa viginti octo molas impellunt. Mons Septentrionem procera altitudine, ingenti ruina bifidus consalutat, ferunt grandes natu Valachi, se traditione majorum accepisse, plurimas hoc ex monte divitias in Transilvaniæ Principes redundasse; culturam inobilem ostentabat cameratum opus tantæ capacitatis, ut currus quatuor equorum jugo acti facile id ingredi, & ex eo egredi potuerint, initium istius ductus cunealis decidua terræ mole conssepultum est. Venarum ductus ex Oriente, in Occidentem flexi, nunc etiam colonis propitii, in molis tusoriis auri copiam non contemnendam elargiuntur, tametsi novam cavaturam orsi non sint, sed antiquorum tantum vestigiis insistant; pars molarum rivo Valle-Albe, pars autem aqua lacus artefacti, qui Zalathnam respectat, promoventur; fodinæ, foramina, putei sunt facile

E

septua-

septuaginta , qui etiam hodie visuntur ; si cuniculo generali montem suffodi operæ pretium esset , initium ductus horæ sextæ acus magneticæ respondeat oporteret , & non ante , quam effossis centum triginta tribus orgiis venas montis principes oblique , decussatimque fecaret. Montis altitudo , quantum e Mapa ichnographica conjectare licet , centum quinquaginta orgyas transcendit.

§. XIII.

Zalathna.

Zalathna oppidum, quod Ampoi fluvius interluit, vetustissimis Regum, Principumque privilegiis communitum, nunc supremo auri Coactore Domino de *Neuman*, in Metallurgicis ad insignem eruditionem docto, simul, & ab impensa Aurariis cura consultissima, felicissimaque, multorum retro annorum illustri fama vulgatissimo, tum aliorum peritissimorum industriis & Magistratu inclytum, Alba-Carolina, qua occidentem respicimus, quinque horarum intervallo distitum, celebriores inter auri fodinas, has numerat. Facebai mons meridiei obversus ingentes priscorum conatus etiam hodie celebrat, quorum puteos generali cuniculo suffossuri, tercentas orgyas nostra ætate cavando superarunt. In ea montis parte, quam Jepore vocant, ditissimam paucis abhinc annis auri fodinam reperere, hanc Matri DEI, quam a gratiarum loco, Lauretanam dici volunt, nuncupavere; initium ductus cunealis horæ magnetis secundæ supra vigesimam, campus ipse, qui suas ubere fundit divitias horæ quartæ super vigesimam respondet, centenarius mineræ ditissimæ ducentas, vulgaris autem mineræ viginti, vel quadraginta semi-uncias elargitur

gitur ; cum in secturas superne altius penetraverint , spes est in dies majores habituros accessiones , hæc illa fors est auri , quæ totam forte latet Europam , notum quidem est Antimonium folare , sed istud admiratione majore idcirco dignum , quod leve adeo sit , ut si molis tusoriis subigatur , flavæ instar spumæ dispareat ; sin vero igni committatur , aurum roris instar exsudat , & hoc viginti trium caratarum est . Massa metallica , ut plurimum lapidi corneo jungitur . Ex hac sinistram versus , altera hiat fodina etiam **MARIÆ DEI** Genitrici dicata , ad antiquissimam cavaturam Propesteni vergens , olim avidos satiabat colonos , centenarius ducentas quinguaginta duas semi-uncias reddebat . infima fodina Sigismundi , a cognomine Rege vocata , olim omnibus præstantior , nunc pauper est , aurum quod fundebat , speciem calcis aureæ referebat , quæ præter duos argenti Denarios , quanta quanta aurea fuit . Vide Fig. 2. A. Propesteni præcipitium sic dictum , ad quod diversorum urburariorum operæ : B. **MARIÆ** cuneus C. secturæ variæ D. lacus ad Sigismundi cuneum pertinens E. Sigismundi cuneus F. puteus . Fig. 3. Fodinam , **DEI** Genitrici a laureto dictæ sacratam refert . A. initium cunei B. primorum locus fructuum . C. D. continuati fructus E. superne pertusa moles non sine fructu maximo .

Commiseror eorum sorti , qui a multis retro annis Sigismundi fodinam inani spe cavant , his ego solatii loco vicissitudines quorundam referam , ut credita Numini spe , a cœpto non desistant . CL. Bellius ita in hanc rem : Guilielmus Gallafonius (Schemnicii in Ungaria) sæculo superiore D. **Andræ** cuniculum recludit , diu , & operas fatigabat Gallafonius , & conceptam

animo opimi successus fiduciam, cum ad ultimum vanæ spes, non ære modo, sed meliore etiam valetudine bonum illum fraudarent, ergo ne ad incitas redigeretur penitus, manum ab opere subduxit. Nihil Gallisonii vestigiis territus Joannes Bapt. Voikius auri ab argento apud ærarium discriminator, contentione pertinacior in opus incumbit; at vero, patrimonio sensim producto in summas rei familiaris angustias præceps agitur, sed ille propositi tenax, corrogato etiam ære alieno nil in terebrando cuniculo residui fecit, verum in irritum recidere conatus omnes, jamque a metallariis desertus vix habebat, quo vitam truderet. miser, cum annulum signatorium, qui unus ex ea opum clade superabat, pignori apponit, metallicos ad resumendas operas convocat, & de successu feliciore mente præfaga, opima quæque spondet: instaurato vix dum labore, aperiunt se venæ non divites modo, sed ita procurrentes, ut constantem pollicerentur opulentiam, & crevere effossi in dies metalli reditus tanta ubertate, ut 1647. non grande modo æs alienum, quo se implicuerat, penitus dissolveret, sed etiam rei familiaris damna feliciter repararet, ut documentum hoc apud posteros extaret, munifica largitione familiam sacram Viennæ ad D. Nicolai eximie locupletavit. Nimirum studiis metallicis dediti, nunc ad pulvisculum rediguntur, nunc iterum ditantur subito, raro autem ad seros usque nepotes eundem opulentia tenorem conservare queunt.

Brasa monti Facebai oppositus compluribus annis privato-
 rum solertia fossus An. 1761. e puteo SS. Petri & Pauli in
 spatho plumbæo aurum obryzum dabat Ann. 1754. glomeramen
 ruri, sphaeram scite effigians inventum est, appendit tercentos
 septua-

septuaginta sex Rhenenses ; ferunt accolæ montem Brafa sexaginta orgiis in cuniculum generalem ab antiquis cavatum excurrere , plurimi putei parte illa viſuntur , quæ ſeptentrionem , & pagum Almafch reſpectat , cuniculus trium Regum aurum nunquam ſine argento & plumbo reddit. In cuniculo OO. SS. tametsi fibras metallicas ita perfecti ſint , ut unam 250 orgiis , alteram 182. effoderint , campum tamen *feld ort* , nondum attingerunt. Vide Fig. 4. A ingreſſus in profundiffimum cuneum nunc obrutum. B. SS. Petri & Pauli cuneus , C. ubi aurum erutum. D. campus primarius. e e e diverſæ ſecuturæ F. S. Xaverii cuneus G. puteus ad inveſtiganda uberiora. H H. II. priſcorum operæ. Altitudo montis centum triginta orgiis definitur , profundum aquis ſcatet.

Rufina, id unum huic monti deferendum cenſeo : non obſcurum, ſi cuniculo generali operæ antiquorum inveſtigarentur , omnes enim in ruinam abierunt , Vulgus ait fodinam hic aliquam S. Annæ exſtitiffe, cujus mineras ſexaginta equorum admiculo Zalathnam excoquendas conferre ſolitum erat, hujus montis mineræ ſunt antimoniales , facile decem ſemi-uncias argenti tribuunt , cujus marca duodecim auri denarios largitur.

Advertendum ſingulariter : Montes Facebai, Brafa , Rufina, metallicos venarum ductus habere omnino parallellos , quid ſi uno generali cuniculo ſuffoderentur ? Monti-kicſera viride aurum innafcitur, primo intuitu, nil ab arboreo muſco differre putares, bonitate quatuordecim carattas adæquat. Secturas alias, ubi de Mercurio diſſero , adferam , quæ omnes ætatem ſuam mul-

torum spatiis sæculorum vix tandem definient. E privilegiis Zalathnensium, quæ Urburariis Reges Ungariæ concesserant, antiquius nullum scio, ac sit Ludovici, adjicio istud, quod Majorum memoriam diplomatis confirmatam, omnium maxime expectandam esse censeam.

„ Ludovicus DEI Gratia Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Ramæ,
 „ Serviæ, Galliciæ, Lodomæriæ Commanie, Bulgariæque Rex,
 „ Princeps Salleritanus, & honoris montis sancti Angeli Domi-
 „ nus, omnibus Christi fidelibus præsentibus & futuris præsen-
 „ tium notitiam habituris salutem in salutis largitore. Solet a
 „ Principe confirmari, quod licite postulatur, quia scilicet juris
 „ est occupata indebite ad statum pristinum revocare, si est
 „ æquitati consonum, obtenta legitime, Regio Patrocinio robo-
 „ rare, proinde ad universonum notitiam harum serie volu-
 „ mus pervenire, quod Nicolaus filius Kended Judex Civitatis
 „ nostræ de Zalathna, sua, nec non universonum Civium &
 „ hospitem nostrorum de eadem, in personis, ad nostræ Sereni-
 „ tatis accedendo præsentiam, exhibuit nobis quasdam literas no-
 „ stras patentes priori, & majori sigillo nostro in terra Uforæ
 „ furtim sublato consignatas, super libertate dictæ Civitatis no-
 „ stræ per nos concessa confectas, tenoris subsequenter; sup-
 „ plicans nostro culmini Regio prece subjectivat, ut easdem lite-
 „ ras nostras libertatesque eorum in eisdem expressas acceptare,
 „ ratificare, & novi sigilli nostri appensione pro eisdem digne-
 „ mur confirmare quorum tenor talis est. Nos Ludovicus
 „ DEI Gratia Rex Ungariæ &c. memoriæ commendamus teno-
 „ re præsentium significantes, quibus expedit universis, quod
 „ nos ad humilem supplicationem Conradi, Plebani & Nicolai
 „ Veyn-

„ Veynner dictæ Civitatis de Zlathna nobis in suis, nec non
 „ in universoam Civium, & hospitem, ac montanorum nostro-
 „ rum de eadem Zlathna personis porrectam utilitati ejusdem
 „ montanæ nostræ de Zsathna invigilare cupientes, ut populi in
 „ eadem, residentiam facientes in pacis pulchritudine sedeant, &
 „ tranquillitate quiescant, ac libertatibus gratulentur oportunis, eis-
 „ dem ex Regiæ Majestatis liberalitatis largiua benignitate du-
 „ ximus annuendum, ut ipsi eorum posteris, omni ea libertate
 „ fruamur, qua cætera montana in Regno nostro existentia
 „ gaudent, & fruuntur, idcirco universis, & quibuslibet Ur-
 „ burariis nostris injungimus Regio sub edicto, ut ipsi eosdem
 „ populos, seu montanos nostros de Zlathna in prædictis eorum
 „ libertatibus admittant permanere, nec ipsos ultra eorum præ-
 „ missas libertates in aliquo audeat molestare, præsentem autem
 „ privilegiari permittimus. Quarto die festi beatæ Catharinæ
 „ Virginis & Martyris, Anno Domini Millesimo trecentesimo
 „ quinquagesimo septimo. Nos igitur prædictis supplicationi-
 „ bus ipsius Nicolai filii Kended, tanquam justis, & modestis
 „ Regio inclinati cum favore præactas literas nostras, omni
 „ prorsus vicio, & suspitione carentes præsentibus de verbo
 „ ad verbum insertas quoad omnes sui continentias, & clau-
 „ sulas acceptamus, approbamus, ratificamus, & pro eisdem
 „ fidelibus Civibus, & hospitibus nostris de dicta Zlathna
 „ eorumque posteritatibus nostra Regia autoritate perpetuo vali-
 „ turas confirmamus præsentis privilegii nostri patrocinio me-
 „ diante, in cujus confirmationis nostræ testimonium, firmita-
 „ temque perpetuam præsentem concessimus literas nostras privile-
 „ giales, pendentis, & authentici sigilli nostri novi duplicis mu-
 „ nimine roboratas. Datum per manus Venerandi in Christo Pa-

„ tris Domini Nicolai Archi-Episcopi Strigoniensis, locique
 „ ejusdem Comitatus perpetui, aulæ nostræ Cancellarii, di-
 „ lecti, & fidelis nostri, sexto Cal. Mensis Februarii, Anno Domini
 „ Millesimo trecentesimo sexagesimo quinto, regni autem nostri
 „ anno vigesimo quarto. Venerandis in Christo Patribus &
 „ Dominis, eodem Nicolao Strigoniensi, Thoma Colocensi,
 „ Ugolino Spalateni, Nicolao Jadrensi, & Elia Ragusiensi,
 „ Archi-Episcopis, Demetrio Varadiensi, Dominico Transil-
 „ vano, Colomano Jaurinen. Ladislao Vesprimiensi, Stephano
 „ Zagrabien: Regni Sclavoniæ Vicario generali, Dominico Chya-
 „ nadiensi, Michaele Agriensi, Vilhelmo Quinque-Ecclesiensi,
 „ Joanne Vacienti, Petro Bosnensi, Fratere Stephano Nitriensi,
 „ Demetrio electo, confirmato Sirmiensi, altero Demetrio No-
 „ nen: Nicolao Tragurin. Stephano Phar: Valentino Macar:
 „ Mattheo Sibinicen: Michaele Scardon: & Portia Segnien:
 „ Ecclesiarum Episcopis, Ecclesias DEI feliciter gubernantibus,
 „ Tinnien: & Corbavie: Sedibus vacantibus Magnificis Viris Ni-
 „ colao Konth Palatino, Dyonisio Vajvoda Transilvano, &
 „ Comite Stephano Bubek Judice Curia nostræ, Joanne Ma-
 „ gistro Tavernicorum nostrorum, Nicolao de Zéch Dalmatiæ, &
 „ Croatia Nicolao de Machor Banis, Petro Zudar Pincerna-
 „ rum, Paulo Dapiferorum, Emerico Agazonum, Joanne Ja-
 „ nitorum nostrorum Magistris ac Magnifico Benedicto Comite
 „ Puzonien: aliisque quam pluribus Comitatus Regni nostri te-
 „ nentibus & honores.

Hæc eadem Sigismundus confirmarat, dato super hæc diplo-
 mate per manus Reverendissimi in Christo Patris Domini Domi-
 ni Joannis Archi-Episcopi Ecclesiæ Strigonien: locique ejusdem
 Comi-

Comitis perpetui, aulæ suæ, reginalisque mansionum eximii Cancellarii. Anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo primo decimo Kal. Mensis Martii Regni autem anno quarto.

Sæpe Tabularum quarundam mentio fit, quibus statum auri pretium definiebatur, harum Sigismundus in adnexis Zalathnensium privilegiis ita meminit.

„ Sigismundus DEI Gratia Romanorum Rex semper Augu-
 „ stus, ac Hungariæ Bohemiæ Dalmatiæ Croatiæ &c. Rex, Fi-
 „ delibus nostris Comitibus Urburarum nostrarum in Monta-
 „ nis nostris Zlathna-bánya vocatis, nunc constitutis, & in fu-
 „ turum constituendis, præsentium notitiam habituris salutem, &
 „ gratiam. Pro parte fidelium nostrorum universorum, &
 „ singulorum, Civium Hospitium & Montanistarum in locis
 „ montanis nostris commorantium, Celsitudini nostræ exponitur
 „ gravi cum querela, quod sæpe contingeret, quod Comites
 „ ipsarum Urburarum nostrarum per nos constitutarum, medio
 „ ipsorum in primo ipsorum accessu, & introitu, universas li-
 „ bertates jura & libertatum prærogativas per Divos Reges
 „ Ungariæ nostros scilicet prædecessores, & consequenter per
 „ nostram Majestatem eis gratiose concessas, laudabilesque ipso-
 „ rum consuetudines & observantias illibate, & irrefragabiliter
 „ observare permittant, tamen exposit hujusmodi libertatibus,
 „ consuetudinibus abjectis, proventus ipsorum in auro & flore
 „ auri, secundum Tabulam & consuetudinem dictarum Montana-
 „ rum nostrarum ipsis extradere, literas etiam nostras Regales,
 „ & alia Literalia ipsorum instrumenta in suis vigoribus obser-
 „ vare recusarent, in eorum præmissarum libertatum, præro-

„ gativarum derogamen valde grande, super quo supplicatum
 „ exstitit, & eisdem exponentibus per nostram Majestatem
 „ opportune providendum est, quia nos libertatibus laudabili-
 „ bus & consuetudinibus ipsarum Montanarum nostrarum, conse-
 „ quenterque Civium, hospitem, & montanistarum earundem
 „ per quospiam nolumus indebite derogari. Igitur Fidelitati
 „ vestræ, cuilibet vestrum firmiter præcipiendo mandamus, qua-
 „ tenus amodo in antea cessantibus universis novitatibus, ac
 „ abusivis consuetudinibus per vos in contrarium præmissarum
 „ literarum prædictarum prædecessorum nostrorum, & consequen-
 „ ter nostrarum indebite introductis, & introducendis, præ-
 „ dictos Cives, populos, & Montanistas nostros, eorum
 „ justis libertatum prærogativis, gratiosis indultis, laudabilibus-
 „ que consuetudinibus supradictis libere & pacifice, absque
 „ aliquarum novitatum adinventarum, & introductarum abusu,
 „ uti, frui & gaudere permittatis, prædictasque literas dicto-
 „ rum nostrorum Prædecessorum, & consequenter nostras juxta
 „ suos vigores observando, prædictis proventus ipsorum in auro,
 „ & flore auri, eis juxta Tabulam, & consuetudinem earundem
 „ & aliarum Montanarum nostrarum & signanter Crempnicens. &
 „ Bistricien. reddere extradere debeatis, secus nequaquam
 „ facere ausuri in præmissis, gratiæ nostræ sub obtentu, præ-
 „ sentes & jam perlectas reddi jubemus præsentanti. Datum in
 „ Keve, secundo die Festi Visitationis Virginis gloriosæ. Anno
 „ Domini millesimo quadringentesimo vigesimo octavo Regnorum
 „ nostrorum anno Hung. quadragesimo primo Romanor. 18. &
 „ Bohemiæ octavo.

§. XIV.

Nagy - Almás.

ZAlathna tanquam e specula, Cis Marusium Chrysumque procurrentes aurarias contemplanti, Occidentemque respicienti Nagy - almás obviam fit, cui Mons Brafa ad Septentrionalem plagam adjacet. (Vide supra montem Brafa) multis aquarum ordinibus, utinam pluribus, quidquid in vicinia eruitur, hic in pollinem contundunt, sed ad exiguum rivum non nisi vere & autumnis sibi prosperant, siquidem lacus montium Rudile-Baba & Petra-sak intercapedine cinctus, aggere pessimo communitus, interitum sui prænuntiat. Mineræ hujus loci spathopyrite, antimonio turgent, quæ non raro obryzum aurum discriminant.

§. XV.

Pojana.

Vicus Pojana, nobile olim aurum ex monte Vertes egerebat, vetustatis testes cumuli scoriarum nunc Valachis usui sunt, nullus in puteos aditus patet, mineræ tritu faciles, tusoriis pistillis non egent, lintribus omne aurum elui potest. Anno 1742. copiosis ab imbribus vena se se metallica explicuit in monte Dimbul-kupiatra, e qua cæruleo lividum quarzum durissimo adnatum lapidi auro nudo, nativo interspersum, vellebatur, hæc vena in occidentem porrecta diu non tenuit, in multos abiit ramos,

ramos, denique in Septentrionem declinans, sui tantum vestigia reliquit tenuissima.

§. XVI.

Porkure.

Porkure montem Csetras laudavit nunquam, nec mirum est, parem enim industriæ, quæ multum inconstans est, fructum accipit, Obryzum Porkure nescit aurum, pauxillum e tritu minerarum educit, ut primum saxa e puteis eruta sunt, ex templo ea focii se se inter partiuntur, tum quassatoriis molis subigunt. Scrutabantur hi montem Valli Kureth imminentem, spem tamen omnem in decussatis, divergentibus, tantum non interituris venulis reponere coacti sunt.

§. XVII.

Staniza.

STanizæ montes, Jesuina & Dimbul eo loco siti sunt, ut nihil, quod ad metallurgiam faceret, desideretur, aquæ eis affluunt, cædui ligni copia præsto est, plaga orientalis venas ostentat optimas, aurum habent auro montis Facebai non absimile 22. carattarum, industria & indefessum culturæ studium incolis commendandum superest. Nondum aurarias cis Marusium fitas percurri, jam ad ad Chrysum annum adpuli.

§. XVIII.

§. XVIII.

Kórós - Bányá.

Kórós - Bányá elegans oppidum, tribus, Csebe, Riska, Karatz, totidem vicis montibusque imperat, atque utinam iis tantum colendarum auri fodinarum causa imperitaret, in varia enim distractis colonis, nunc Provinciæ, jam oppido, Regi semper famulantibus vix superat, quo montium adita scrutentur, jacent operæ! & proh dolor jam in interitum vergunt. Magna dignæ contemplatione, metallicæ montium Magura venæ, ductus metallicus latus admodum, nullibi aurum ostentat, ac in extremis, hujus ductus fimbriis, quæ utraque parte fimbriæ, digiti latitudinem vix æquant, furfurisque instar densatum consistuntque aurum exhibent, cætera moles metallica illa est, quæ nil fructus gignit, & dicitur Kampffig, lata duas orgyas, respondet horis decimæ & vigesimæ secundæ. Ut sibi pauperes Coloni, qua possunt consulant, malunt indiscriminatim tota vicinia scrobes fodere, & egestam terram, aquarum ope, quas e nivibus, & imbribus in lacunas cogunt, eluere, erant illis quidem duo lacus, artefacti, sed conservandis, vel reparandis aggeribus plebs impar, dum unde unde impensas quærit, & præstolatnr, magno aquæ nisu perruptis aggeribus, quod erant, desiere. Vicinia late omnis illa propago est, quæ *Flözverk* audit, fimbriarumque aurearum diversis glomeraminibus scatet, nec præter solum Olapjan huic aliud suppar. Nunquam fossor montes istos parvo cum fructu cavabit, dum societas coalescat, quæ spe in Numine reposita operas impendiis adjuvet.

Rever-

Revertor ad eas, quas cis Marusium tantisper reliqueram aurarias.

§ XIX.

Ruda & Kricsur.

Ruda quot numerat incolas, tot metalli foffores, nec ullibi tota Dacia constantioris, plus emolumenti ex antiquorum puteis *der alte man* dictis hodie referunt, ac in montibus Lazur, & Kúltzen, qua vallis montes istos dividit, ordinè se se putei excipiunt, cuniculi generalis, quem prisca cæperunt, exstant vestigia, aggeris item lacusque, qui antiquorum operas agebat, montes utraque parte prominentes a nemine nunc velluntur, periti tamen omnes spondent, fore, ut cultores suos ditent. Venarum ductus septentrionem inter & meridiem porriguntur. Valachus equellum suum, dicam clitellarium, parte utraque, egesta mole minerifera onerans, ex ipsis istis antiquorum reliquiis unius piseti constanter fert fructum; Molas tusorias viginti sex numerant, lacum habent, sine artis legibus confarcinatum. Kricsur duodecim molis quassatoriis operatur, utraque Kricsur nimirum, & Ruda cuniculo generali ab antiquis pertusa esse perhibentur.

§. XX.

Ginel.

Ginellii aurum albicans, quod nunc eviscerant, multo argento mixtum est, cuneum hic viginti orgiis majore

majorem nescio, putei quindecim orgiis deprimuntur, lapidi nigro, gagatis instar, subtilissimæ venæ auri, incresecunt, ductus metallici pyrite multo scatent.

§. XXI.

Bojcz a.

Bojcza aurum ignobile gignit, quia heterogeneis immixtum partibus, & cum primis argento, plumbo etiam interstinctum, operæ metallicæ generalem cuniculum Rudolphi prædicant, cui alter incumbit, Divæ Annæ patrociniis commendatus, in hoc fortes minerarum sulphureo illo halitu auri non inexperte, sed plus argenti promittente discriminantur, qui *roth gulden* vocatur. putei alii Divorum Josephi, Ignatii nominibus insigniti, fossores præmiant suos, certe ubi auri qualitas desideratur, quantitas impendia sarcit.

§. XXII.

Herczigan.

Per antiquos tantum Patrum tumulos memorat, annis abhinc quatuor supra viginti D. Holzberg Montium Magister fructus ejus, quam coluit, fodinæ non contemnendos retulit, pluri mi putei in meridiem, & septentrionem cavati visuntur, cultura tamen propter frequentes controversias vapulat.

§. XXIII.

§. XXIII.

F ü z e s.

Füzes exiguus vicus monti Malul suas debet operas, quantos Anno 1736. spondebat redditus, tantum suos colonos fefellit: priusquam enim eximiam minerarum copiam adparassent, ædificia liquandis mineris apta exstruunt, contractis itaque nominibus, tametsi mineræ plumbeæ argentum promitterent, expungendis tamen non erant. In puteo SS Triadi nuncupato, item D. Barbaræ dicato, aurum nativum plumbagini mixtum non raro invenitur, vocantur hæ operæ *neü Trsztyan*, quod ipsum illum montem, cis cauare ceperint, e cujus aduersa parte Trsztyan, antiquorum auri fodina nobilissima suum etiam hodie cultorem ditare posset copiosius.

§. XXIV.

T r s z t y a n.

Trsztyan ab auro nativo, Lamellato constantique auri venarum ductu celebre. Locupletavit mons *Maul* ærarium regum ab Anno 1710. usque 32. posteaquam ab Avita Comitum Gyulai stirpe, Principi Brankovan, tum Chiliarchæ *Steinvillio*, denique regiis operis excolendum cessit. Non ferebat Comes Stephanus Gyulai Chyliarcha, hereditatem jure Majorum sibi debitam, detorqueri, impetravit etiam meritorum belli patratorum præstantia, & nominum, quibus obstrictum fuit totum Trsztyan, solutione, ut sibi, stirpique suæ redderetur, habent, quas

ven-

venturi nepotes Stephano ferant grates, duraturas enim in longam ætatem auri mineras, non ominor, tantum, sed adnuncio, dummodo cuniculo generali peritia metallurgica construendo, excavandoque monti insistant, nunc enim, quos contemplatus sum puteos, rapinas totidem esse, quisque recti amans asseverabit, hos si geometra subterraneus, sapiensque metallurgus rexerit, votis respondebunt omnia. D. de Bauman montis adita 1764. dimensus, terminos generalis cuniculi sapientissime definivit. Quid quod auri lotura in adfritis late stratis suppres fodinæ promittat divitias, si exstructis molis quassatoriis arena, limus, mica, schistus subdiales elutriarentur. Denique, nulla Cremnicensium in Ungaria auri mineris similior, ac ista.

§. XXV.

Toplicza.

Topliczæ spem inter metumque cultæ fodinæ sæpissime suis arrisere colonis, peculiare illæ sunt, quæ suos thesauros monti Magura debent. D. Nepomuceni auspiciis fodi cæpti cunei puteique suis placuere cavatoribus, vix enim extrinsecam superficiem removerunt, actutum in obryzum aurum offenderunt, cui depressiorem cuniculum S. Georgii suffodiunt, hoc egesto, cuneum profecuti nigram fibram *schwarze klufft* dictam reperiunt, quæ annis circiter novem affulsit, tum S. Michaelis ductum appellatum eviscerant, superne in se se decussantibus venulis magno industriæ commodo desudarunt, ut, fibras, ductusque mineriferos acutissimo angulo sectos facilius felicisque prosequerentur

rentur S. Martini cuneum aperiunt, in quo quatuor tantum Principes venarum ductus visuntur, durum enim saxum venulas fibrillasque omnes univit, quæ in cæteris fodinis, ubi mitiorem naturam auriferum plasma invenit, in partes multo pluri-
mas disperguntur.

Operis istis præfectus est D. Josephus Pock, qui ad insignem metallurgiæ notitiam, indefessam industriam suam in momenta conferre solenne habet, hic, ut Nepomuceni, Martinique venarum ductus, ad artis leges secare, transadigere queat, cuneos duos, S. Rochi ex occidente in orientem, & Archiducis Petri nominatum, ex oriente in occidentem excavat, in illo, quatuor principes venarum ductus attigit, in isto conceptam spem prædurus lapis moratur. In D. Rochi cuneo Ann. 1765. mense novembri digiti latitudine obryzum aurum recundavit adeo, ut binæ operæ centum piseta facile lucrifecerint. S. Josephi, tres metallicos ductus ostentat, non sine visibilis auri interstitiis. Ad pedem Montis, Annuntiatae DEI Genitrici dictus cuneus hocce anno divitias magnas suppeditat. Sancti Floriani puteum, qui pauper est, adjuvant Francisci de Paula, & S. Crucis redditus amplissimi, ubi sic dictum *roth gulden* per glomeramina, valoris sexcentarum semi-unciarum auri viguit, sed aquæ operis ditissimis obicem ponunt, pene inexsuperabilem.

Dominus Josephus Pock, præclarissimis conatibus montem Judenberg suffodit, & in quarzo latentem trium digitorum pulcherrimam auri molem jam persequitur, nec quisquam alius ante hunc egregiæ industriæ virum montem istum periclitatus est, observavit ille profunda sua indagine montis Capite, vicinorumque

montium venarumque strata, situmque, & in animum induxit cuneum Mariæ Victoræ appellatum monti Matshies infodere, ut in montium illorum, ac imprimis fodinæ, divina spes dictæ, opulentas venas offenderet, nec spe sua frustrabitur, siquidem auri visibilis interstitia se se manifestant.

Fischer mons cuneos subtus numerat sequentes: S. Barbaræ, S. Xaxerii, hic novus præter auri visibilis interstitia exigua præbuit nihil, sed cum longius cavando procefferint, spero fore, ut sit cæteris suppar. Montis Capite fodina pervetus, constantibus superiorum annorum divitiis gloriatur, de SS. Triados cuneo istud memoriæ commendandum: in superiore ejus parte puteum sex orgyrum *abdeuffung* effodiunt, & obryzum aurum copiose reperiunt, prosequi tamen laborem nequeunt ob aeris inclementiam, cuniculum igitur generalem admovent, & duorum annorum improba fossione exantlata, hoc anno fructum simul lucrumque operarum sentiunt egregium, aurum obryzum quarzo cærulescente lamellatum, etiam fufuris instar, colore cupri æmulo eruitur, multa sunt interstitia, in quibus mineræ plumbeæ *bleifchus* copiosum increfcit aurum, omnes hi Venarum ductus a meridie in septentrionem vergunt.

§. XXVI.

Csertes.

Csertes monti Bagaje adjacentes operæ ab anno sæculi nostri trigesimo inter effatas habentur, quid si aquæ machinis hydraulicis levarentur? quid si peritissimi quique in unum con-

filium momenta omnia conferrent, ad expugnandum illum lapidem, cuius unam orgyam vellere nec centum octuaginta Rhenensium impendiis aut poterant, aut volebant, (x) redirent spero fructus conatibus impensis superiores. Triadi Sanctissimæ devotus puteus argentum tulit *glas erz* appellatum, tam exuberans, ut centenarius faxeæ molis facile 70. semi-uncias egefferit, in aliis fodinarum non paucis obryzum aurum vellebatur. Annis 1748, & 49. glomeramen auri repertum est, quod septuaginta quatuor millia Rhenensium Coactoribus suis numeravit, hic mons illo nomine venit, quod *stokverk* dicitur, multo plurimis fibris, venis, sed inconstantibus prædives, ubi ubi superficiem elutriant, aurum non contemnendo conatu eluunt.

§. XXVII.

Furrage.

Fourage vicinæ Csertesinis operæ, An. 1756. ingens lucrum tulerunt, utinam sagax aliquis causam negati postliminio emolumenti reperiret, signa latentis auri montem celebrant, antiquorum industriæ quaqua versum singulares visuntur, ab his cavatus cuniculus perlongus superest, quid igitur causæ quod a priscis reditibus cultores sui arceantur?

§. XXVIII.

(x) Tollius Epist. Itin. 4. hæc se ab Archi-Episcopo Pragenfi acceperit refert: Hic, inquit, Illustrissimus Princeps & Archi-Episcopus cum in fodina quadam tam durum occurreret saxum, ut omni etiam præstantissimi chalybis vim respueret, nec ulla ratione penetrari posset, ardens lardum petreæ affigi iussit, quo emollita, ferro tandem cessit. Felső-bányensium in Ungaria ductus metallici, ut feliciter effringi queant, compositis ordine lignellorum frustulis aduruntur.

§. XXVIII.

N a g y - á g.

Nagy-ág montes quanto aliis humiliores tanto pauciora latentium divitiarum signa dabant, si angustiae montium, decussataque latera penitus inspiciantur, vena metallica nulla centum viginti orgyas superare potest, & tamen ab An. 1749. usque 1761 tantum auri erutum hic est, ut avarissimis etiam votis suffectorum crederetur, venæ, quæ septentrionem subeunt, jam enervantur, nec spes melior in cuneo S. Jacobi affulget, ultra nonaginta quatuor orgyas fosso, in cuniculo Immaculatæ Virgini dicato in septentrionem proficue fodiunt. S. Bernardi puteus quindecim orgyas depressus a superiorum annorum redivitibus multum dispar est. His ego non interitum fodinarum vaticinor, sed pauciores tantum redivitus, & diem ex die decrecentes ostensum esse volui, nimirum, quod superius innui, divitias magnas extus horizontem per omnem Transilvaniam inveniri. Habent tamen Nagy-agenfes, fibras plurimas, *klufften*, quas divisas, divergentes, decussatasque *durchschrotten* prolecuti, lucrum lucro ad memoriam posterorum superaddituri sunt. Mira hæc est fors mineræ, quam specie tenus, vel purum antimonium, vel paulillo argento mixtum diceret, gravitatis autem tantæ, ut jure in suspensionem vocentur; si igni committantur, antimonio in auras evolante argentum reliquum, auri partem maximam elargitur.

§. XXIX.

O l a - p j a n :

Marusium trajicienti, & in planitiem Szászpian procurrenti colles objiciuntur, qui in proceros Valachiam a Transilvania fecernentes montes desinunt, terrenum istud a Szászpian mediæ horæ intervallo distitum Ola-pjan audit, ab auro, quod viginti tres carattas æquat celeberrimum, quæqua patet, & porrigitur, ad montes Cfora, Tartaria, *Seschur*, & Rikita undique, & undique fibris aureis ditissimum est, nulli hic metallici ductus constantes, nulla diversarum minerarum vestigia, sed fibræ, ramenta, grana, *flözverk* auri purissimi exuberant, vix una, duabus, raro denis orgiis effossis, continuo terram aureis ramentis turgidam egerunt, si cuperent fodere profundius, fallerentur, lapis enim Vatra dictus, basis est omnis illius aureæ superimminentis molis, atque istius aurei Promi-condi latitudo & longitudo facile 6000° superat, optarem bonis Colonis, quorum pars major Ægyptiaca propago Zingari sunt, plures lacus, e quorum aquis sibi, suæque auri culturæ prospicerent, sunt quidem illis, tres extemporanei, sed enim, si vitium faciant, ut sæpe fieri assolet, ab operis desistant, oportet, commodum esset per Alvincensium terras, quæ Ola-pinensium stratis simillimæ sunt, canalem ducere cujus constructio, per ipsam auri effossionem, nullo operarum damno, quin potius lucro maximo continuari, definirique posset. Vide superius, ubi de Kőrös-bányæ stratis differui, & infra, ubi Rodnaviæ operas adfero, plurima in his *Flözverk* auri solummodo puritate dissimilia se se offerunt.

§. XXX.

De Argento.

Argentum metallum est album, malleabile sonorum. Kunke-
lius mense integro argentum, & aurum æqualium dosum igne
validissimo liquata exercuit, tamen argentum nisi parte sexagesi-
ma quarta pristini ponderis imminutum est. solvitur aqua forti,
solutio cuti nigredinem adfert. Invaluit opinio argentum esse
metallum Cephalicum ex eo, quod e luna extracta carulea tin-
ctura in epilepsis non contemnendi usus esse deprehendatur,
unde mercurius lunæ ab aliquibus pro certissimo antieliptico lau-
datur, quid si autem non ex lunæ, sed adhærente huic portio-
ne, veneris carulea tinctura oriatur. Vide de his Cl. stahllium.

Székelyudvarhely

Paucas in Transilvania argenti mineras dari ex eo quod ra-
ras argenti fodinas numerent, affirmare non ausim, quin potius
Ditissimi Nagy-ág, de quibus supra, putei argentum auro ita
gravidatum reddebant, ut ductilissimo auro friabilitatem parem
regulo antimonii contentum argentum superinduxerit. Bojczæ ar-
gentum filamentorum criniumque instar effossum est, hujus putei
a maxima quam de se præbebant argenti spe, frequenti plumbagine
mixti, argentiferos inter potius, quam auriferos censendi essent.
Mons Trajka horæ intervallo a Trsztyan dissitus, quantus quantus
est, Schemnicensium in Ungaria montium mineris simillimus est,
montem istum variis antiquorum cuneis, puteisque scatentem, sed
ingentibus ruinis cultoribus suis ingratum, Clementissimæ Memoræ
Imperator Franciscus I. impendiis tanto Monarcha dignis reseravit

fructum operarum ex mineris quas *roth gulden* vocant, non dubito, receperit, argentum hoc rubescens, plyedron, arsenico, sulphurique mixtum est; color Rubinum, Cynabarin, & inter utrumque medium æmulatur, præ cæteris illud æffimatur, quod albo pyriti venulis rubro nigris protuberantibus, quasi colliculis Cynabarinis turget. Hæc minera igne probata conceptam de se auri spem sæpe imminuit, sulphure in auras evolante, quare ruber color, qui etiam in omni sulphuris coctura visitur, nil aliud est, quam ope caloris & effervescentiæ halituum subterraneorum sublimatum sulphur, sane ignis noster ex Cynabari, arsenico, & calce lunæ inter se commixtis mineram argenti vitream, qualis in specubus argentiferis visitur, gignit. Cserfesini argentum *glaserz* sulphure, & arsenico mixtum, malleabile, superius retuli, si tamen arsenicum partem compositi majorem constituat, friabile redditur. Memini exhibitas mihi Transilvaniæ mineras argenteas, quæ argentum nativum, massicum, granulatum, colore, & ductilitate plumbi referebant, sed cujus propago montis fuerint, non inotuit. Aurum e Ginel erui solitum fere sesqui altera sui parte argento turgere compertum est, color politum chalybem æmulatur, colonis tamen suis piseti quantitas non aliter, ac alterius auri boni rependitur. Kismuncselenses operæ non usque sunt jejunæ, dum in eas inquirō, septem centenarii commolitæ, & elutriatæ massæ sex marcas argenti & duas semi-uncias reddiderunt. In terra Fogaras, ad Villam *Marschina* divitis argenti fodinæ spes non vana esset, si coleretur.

§. XXXI.

De Cupro.

CUPRUM metallum quod perdifficilibus operis e sui minera eliquatur, malleabile, elasticum, tenax, sonorum, flamma cæruleo viridi candescens, tingit aquam regiam flavo, fortem cæruleo colore.

E Diversissimis cupri speciebus copiosiore in Transilvania nescio aliam, ac quæ ex chalco-pyritibus educitur, nec hi chalco-pyrites aeri expositi funduntur uti pyrites ferrei, verum pro merito non æstimantur, omnis enim auro tribuitur honos, ipsa natura ignobilius istud metallum ad fines Daciæ relegavit. Mikenesini puteus SS: Simoni & Judæ nuncupatus fibras elegantissimas Cupri rosei coloris exhibet; nunc admodum, cum hæc scribere in animum induxi, D. Josephus de Pock, qui Toplicensibus præest aurariis in aditis Devæ montibus, qui occidentem respiciunt, cupri-fodinam impigre eviscerat, periculo in Docymasia suscepto, centenarius mineræ sedecim libras cupri pollicetur, massicum etiam hic foditur cuprum, & copia Malachitum adfluit. Vide P. 4. §. 1. ubi ex rescripto Bocskaiano patet statos fructus e cuprariis redundasse, quæ tamen istæ fuerint, non liquet, quid olim Réz-bánya dederit mihi non innotuit, si ditiores alibi erant, in Montibus Banatui adjacentibus quarantur oporteret. De Vitriolo, Malachite suis in locis differam. Aurichalchum est cuprum cæmentatum liquatum cum Gálmei (y) & carbonum pulveribus. Metallum Tombacinum fit e septem elegantis, aut

F 5

perve-

(y) Galmei est lapis Calaminaris, naturalis aurichalci nemit Plinius, in Ungariâ vidi effossam massam aurichalchum scite rese-

perveteris cupri, quinque aurichalci semi-unciis, duabus stanni Anglicani drachmis. Ad massam Metallicorum speculorum, qui cuprum, stannum, arsenicum adhibent, vitia speculorum non evitabunt, suadeo his, ut arsenici loco spiauterum accipiant, vel arsenicum cum calce ope artis præparent. Albationes, ut vocant, cupri, curiosæ hæ sunt: quatuor unciis cupri, addatur arsenici nitro fixati, & in globulos ope calcis vivæ redacti uncia semis, fusioni tertia pars argenti addatur, securius ages, si cupri ruborem, vel pumice, vel urinosis mensuris extra- xeris. Quid si spiritu, qui ex præparatione Bezoardici mine- ralis reliquus est, cupri dealbationem tentaveris? hic spiritus au- ro colorem album superinducit, & ipse rubro colore tingitur, neque aurum istud colorem album in liquefactione amittit, forte hic dealbationis modus instrumentis usui necessariis accomodus esset.

Præter Cuprum Metallum nullum est, quod in sui lique- factione exquisitam adeo industriam exigat, ut jam metallurgi nil antiquius habeant, ac methodum aliquam cogitare, qua molestam fusionem minuerent, notum est apud omnes, ignes copiosissimos, fruxoria innumera, sylvas integras cupri mineris exurendis immolari, multum igitur metallurgos inter agitatum est, quid illud esset, quod magna impendia, laboresque molestif- simos levaret, cum paucis abhinc diebus Amicus meus D. de Pol-

rentem, quid vetat æs, cadmia fossili, Tutia, magnete, Zinci minera flavescente, lapide calaminari subterraneos inter ignes ita fingi, ut auri- chalcum simulet? Kircherus L. X. p. 218. refert. inter Mexicum & Darienem speciem quandam aurichalci naturalis effodi.

Polzer, cui si fata invida non obfuisent, metallurgiam Dacicam exhausisset, ita mihi: (Denique brevissima cupri liquefaciendi methodus ad nostras etiam aures adpulit, prætermisissis ustulationibus, frixationibus, si terra bitumiouosa Turfacea, vel lithantraces, schisti carbonarii, cupri mineris rite commixta fuerint, omne id, quod innumeris ustulationum tædiis vix tandem obtinimus majoribus longe accessionibus definietur) nempe Petroleum Turfaceæ terræ, Lythantracumque constitutum (vide infra ubi de his ago) intensiore utique flammæ vi, quam vulgaris ignis nec æmulari poterit, carceres illos divellet, quibus arsenicum, & heterogeneæ partes conclusæ mineris cupri officiant. Carbones fossiles, terras turfaceas Transilvania ubere subministrabit.

§. XXXII.

De Ferro.

Ferrum metallum Cinereo album, durissimum, malleabile, elasticum, scintillans, longissime post candescentiam liquefcens, abit in vitrum prasinum, colorem aquæ forti conciliat fuscum, solvitur facillime omni sale, nulli e temperatis, vel frigidis climatis deest, minerarum omnium vel comes, vel præcursor, ipsius hydrargyri, quod amalgamari cum ferro sine artis ope nequit, familiaritatem subtus terram ambire testatur Cinabaris, quæ frequenter cum minera ferri in eodem subjecto reperitur, quin, difficulter aliquod statues corpus, quod ferro careret, nulli sunt vegetabilium Cineres, e quibus Magnetis ope ferrum non prolicias, erant, qui e sanguine humano, calcinatis ossibus, uribus

urinæ sedimento, integrisque animalium insectorumque corporibus crematis, ferrum eductum ostentabant, erant, qui in Cranio humano, Vesicæ calculo, in terra calcaria aquæ pluviatili in-hærente, ferri molleculas detexerunt. Optimum istud vitæ, pessimumque instrumentum ut loquitur Plinius ubique suppetit. Transilvania divites ferri-fodinas unam in Provincia Vajda-Hunyad, alteram Tordensi celebrat, erutum ex illa ferrum Principe loco, Hunyadense, ex hac effossum Toroczkense audit.

§. XXXIII.

Administratori Provinciæ

Vajda-Hunyad.

S. D. D. Philippo de Kern

Felicitatem.

MULTUM invicem agitavimus, ad quæ retro tempora Ferrariarum V-Hunyad, vicinarumque incunabula referamus. Tabularium, quod Tibi præsto est, trium tantum sæculorum meminit, plebs late omnis Hebræam gentem eas inchoasse vulgat, forte vicus ille vester nunc Thalmis, olim Thalmud audit, vocum affinitas, & quam Decebalus cum Hebræis consuetudinem habuisse legitur, jus quoque istis condendæ Civitatis in Transalpina Valachia angustis concessum, vulgi opinionem utcunque firmant, si præterea Volmerium & Ulpian cum Zamoscio vestræ Provinciæ adnumeres, etiam auri coactores apud vos floruisse ultro cedam. Nihil tamen adeo in rem nostram facere autumno, ac monumentum, quod ex Ostrovii pagi vestri non ignobilis rudibus erutum est, en ipsum: I. O.

I. O. M. D.

PRO SALVTEM BASS.

AQVILÆ ET GAI GALANI

EX COLL. FABR DEC. IIII.

V. S. I. M.

Viden ! Collegium Fabrorum , nunquid famulas Ferrarias censuerit ? utique pro Fabrorum Collegio illam intelligam sodalitatem , quæ ferrum exercet , collegia siquidem nobilioribus metallis præposita , metallorum nomina signabant , ita A. A. A. F. F. Coll. Aur : Aur : Lustralis Coact : Exactores dici , scribique volebant. Confirmat ista Zamoscus , qui vestros montes , non Portam Ferream , ut nunc vocare soletis , sed Portas Ferreas ab omni retro antiquitate dictos fuisse , contendit. Nempe Collegium Fabrorum ad Portas Ferreas ditissimos ferri montes a Romanis institutum est. Definivimus igitur originem Ferrariarum ? quantum conjectare fas est. Perge porro Vir Illustris munere , illustrior doctrina , ut cepisti mecum communicare , & quam pollicitus es curam in Ostrovii rudibus collocandam , maturare velis. Vale.

MOus ille , qui a pluribus sæculis marti famulatur , pago Gyallar aditus in Orientem prospectat , & Kropilele nuncupatur , distat a pervetusto Oppido Vajda-Hunyad duobus miliaris. Binæ Monti huic fodinæ insunt , Antiqua , & Nova dictæ , illa in cuneum centum viginti orgiis procurrit , & superne in altitudinem viginti orgiarum hiat , ductus enim metallicus in altitudinem montis assurgit , ista cepit Anno 1743. & centum triginta orgias magnis impendiis , exiguis redivis fossa ,
hodie

hodie tamen cultoribus suis arridet, quia 1755. sagaci consilio cuniculum in atiquæ fodinæ ductum pertulerunt; Venæ martiæ in Boream vergunt, quarum densa, lata, cumulata adeo moles est, *Stockverk* dicta, ut octonis vix orgiis definiatur, Meridiem suppare Venæ respectabant, sed multum imminutæ sunt, quia nimium excisæ; e centenario mineræ decem inter horas percocto, puri ferri viginti sex libras educunt, centenarii pars vigesima purus ita Chalybs est, ut hunc sine negotio Cyclopes qui præfunt operis secernant. Præterfluenti Cierna, quina adjacent officinæ in quibus ferrum exercentes.

Brontesque steropesque & nudus membra Pyrachmon

Dum inter se se multa vi brachia tollunt.

In numerum, versantque tenaci forcipe massam.

perticas ut plurimum coflant, usibus vulgi necessarias. Sunt inter has officinas, quæ duobus malleis, totidem tornacibus, quin etiam ternis liquatoriis instructæ sunt, sunt aliæ, fluvio Govasdia obnoxia, hæ copiosiore igne, paucioribus malleis ferrum adglomerant. Jurisdictioni Domini Vajda-Hunyad subsunt & illæ ferrariæ, quæ in Sede Szász-Város prope pagum Sebes-helly aqua cognomine propelluntur. Mineræ Hunyadenses quarzo, rubrica, ochra lutea scatent, flores ferri perperam vocant incolæ superficiei minerarum adnatum Antimonium fibris capillaribus sparsis, specie *glas erz*, flores enim ferri statuo similes stalactiti spatoso, neque tamen stalactites sunt die *Tropffstein*, quia hic ferro caret, flores autem ferri plus media sui parte ferrum sunt.

Quoniam provida metallurgorum sollicitudo non tantum exquisitam fodinarum culturam, & absolutos operarum ad omnem legis artem institutarum ordines persequitur, sed alta indagine inventuros etiam nepotes fructum, & emolumentum industriæ derivare parat, Domini Fiscalis Administer Philippus de Kern, Ferri fodinam reserat in territorio pagi Telek, ut vententibus annis usui esse queat. Jam quod ferrarias hasce adtinet, nil mihi superat. Arcem pervetus opus lustranti placuit inscriptio literis Gothicis abbreviatis, authorem operis exhibens. Magnificus Joannes de Hunyad R. H. Gubernator An. Dñi 1452. hoc opus fieri fecit; ubi nunc ferrum adservatur, olim comitorum sedes erat, parte una inferne locus ita excavatus, & elaterio tensus est, ut quicumque huic insistere juberetur, contorto elaterio casum faceret, quo in frustra sectus, animam efflaret. Plurima per omnem arcem Gentilitia signa Corvini & Szilagii visuntur, in Sacra ædícula, quam pia liberalitas Domini de Kern iconæ DEI Genitricis elegantissima, atque purimo ad rem sacram ornatur dotavit, exedra visitur, e qua olim D. Capistranus pro Concione dicere solitus erat. Meminerint accolæ Privilegii quod Isabella Regina Anno 1542. confirmavit, & in quo copiose, luculenteque offensum legi potest, officium Auricampforatus Provinciæ Hunyad, & Districtui Haczeg perenne ab antiquissimis Regibus, Principibusque privilegium concessum esse. Adjicio sententiam Isabellæ ex autographo descriptam, omissa, ut brevitati consulam, tessium, testimoniorumque multitudine.

„ Nos Isabella DEI Gratia Regina Ungariæ, Dalmatiæ,
 „ Croatia &c. Damus pro memoria, quod cum fideles nostri,
 Uni-

„ Universitas Nobilium Districtus de Haczeg Comitatus Hunyad,
 „ Egregios, Michaellem Vefzei, ac Franciscum de Szent-Laszló
 „ Comites Comitatus, & Castellanos Arcis Hunyad, qui causam
 „ infra-scriptam in persona fidelis nostri Magnifici Valentini Therek
 „ de Ennyng Domini videlicet ipsorum tractaverunt in præsen-
 „ tiam Reverendissimi in Christo Patris Domini Patris Georgii
 „ Episcopi Ecclesiæ Varadiensis, & in hoc Regno nostro Transil-
 „ vaniæ locumtenentis Regii, traxisset in causam, & eadem
 „ causa coram eodem locumtenente nostro Regio, diu venti-
 „ lata tandem per viam appellationis in præsentiam nostræ Ma-
 „ jestatis una cum attestationibus, & fassionibus testium infra-
 „ scriptorum; *super eo, utrum* Comites & Castellani dictæ
 „ Arcis Hunyad, ad Auri campsonem, quam ad eandem Arcem
 „ Hunyad juxta antiquam libertatem, & consuetudinem ejusdem
 „ arcis, & dicti districtus Haczeg, ac indultu Divorum Regum
 „ Ungariæ exercere, tractare, & facere habent, possint ex
 „ arbitrio libero auri-campsores juratos pro tempore substituere,
 „ & auri-campsoni Campsores ea conditione præficere, ut si
 „ qui furtim aurum cambirent, pro lucro privato non mani-
 „ bus eorundem Castellanorum administrarent, sed aliis causa
 „ negotiandi divenderent, ad accusationem eorundem auri-cam-
 „ psores illos cujuscunque conditionis sive Nobiles sive ignobiles
 „ existerent, invadendi, capiendi, & in persona, rebusque
 „ puniendi, mulctandi & damnificandi habuissent potestatem,
 „ nec ne? per solitam formam juramenti factis & celebratis de-
 „ ducta existisset, quarum quidem attestationum pro parte di-
 „ ctorum Comitum & Castellanorum, executarum series est ista.
 „ Nobiles Gregortus Pesthesi de Némethy, Vice-Comes Comi-
 „ tatus

„ tatus Hunyad Petrus Batthyek de Batthyek-falva, Joannes Chen-
 „ theri de Pestez, Nicolaus de Zalasd, Petrus Pesthesi de
 „ Némethy, Stephanus Feyer de eadem Némethy, Paulus de
 „ Hordad, Martinus Chazar de eadem Hordad, Benedictus de
 „ Kis-barcha, Lucas litaratus de Hordad Notarius Comit. Hu-
 „ nyad. Gregorius Barchay de Nagy-Barcha, Benedictus Nagh
 „ de Rakosd, Sebastianus de eadem Rakosd, Albertus Pethev
 „ & Joannes de eadem Rakosd, Lucas & Stephanus Pethev,
 „ Ladislaus Barla, Franciscus Farkas, de dicta Rakosd, Jo-
 „ annes Synka de Sz-Király, Michael Thoma de Poynicza,
 „ Thoma Porkalab, Kenezius de Poynicza, Paskota, Ke-
 „ nezius de Regecze, Dan. de Zalasd, Joannes de Cherbel,
 „ Nicolaus de Nadasd juratus auri campfor, Joannes Kolzta
 „ de Fereche Chenezii in eisdem possessionibus commorant:
 „ Petrus Nagy de Berecz, Petrus Jus de Ohába, Abraham de
 „ Nadasd, Petrus de Monyarosd, alter Petrus de eadem Mo-
 „ nyarosd, Michael Birchy de Zalasd, Ladislaus Radvalia de
 „ Pestes, & Petrus Zyn de Brete-Jara Kenezii jurati, Andreas
 „ de Farkadin, Michael de Wad, Nicolaus de Mazed, La-
 „ dislaus Barbath, de Barbathheyre. Ad fidem eorum DEO
 „ debitam, fidelitatemque nobis & Sacræ Coronæ Regni obser-
 „ vandam, seorsim & singilatim interrogati facti sunt eo modo
 „ quomodo scient, quod officiales Castri Hunyad semper juratos
 „ auri-campfores constituendi, & ea libertate usi fuissent, ut
 „ quoscunque illi Jurati auri-campfores, ratione furtivæ auri-cam-
 „ psonis eisdem Castellanis accusassent, sive fuissent nobiles seu
 „ ignobiles, tales omnes capiendi, mulctandi, & puniendi habuif-
 „ sent facultatem. &c. &c. Item Item &c. &c. Perlectis igitur
 „ per ipsum Magistrum nostrum Prothonotarium (hic fuit Ma-

„ theus de Pernyes) &c. &c. Ob hoc idem Magister noster
 „ Prothonotarius, eo modo, uti præfati Comites Castellani
 „ & Officiales Castri Hunyad tam præfentes, quam futuri pro tem-
 „ pore constituti, auri-campfores quos voluerint, homines
 „ tamen probitate vitæ integros, non injuriosos, non malevo-
 „ los, non suspectos, in terra & Comitatu Hunyad educatos, &
 „ probam ac honestam genealogiam habentes pro tempore sub-
 „ stituendi, & de fidelitate nobis, & filio nostro carissimo, no-
 „ strisque successoribus, ac demum Dominis ipsorum & aliis
 „ quibus congruit præstanda, eorum juramentum exigendi & re-
 „ cipiendi, & præterea quoscunque jurati illi auri-campfores de
 „ furto auri accusaverint, si rusticus fuerit ad accusationem
 „ unius auri-campforis jurati, si vero nobilis fuerit, ad accu-
 „ sationem duorum juratorum auri-campforum illos invadendi,
 „ capiendi, mulctandi, puniendi, & de rebus eorum mo-
 „ bilibus & se moventibus consuetam portionem habendi, pro
 „ se tollendi & auferendi habeant potestatis facultatem. Judica-
 „ vit, decrevit, & commisit, imo decernit & Committit
 „ harum vigore & testimonio literarum. Datum Gyivle Quinto
 „ Die termini prænotati Anno Domini Millesimo quingentesimo
 „ quadragesimo secundo.

§. XXXIV.

Toroczko.

Toroczko, Ferrariæque cognomines Illustrissimæ, & pervetustæ
 stirpis Baronum Toroczkaï hæreditas, quam partis sago,
 togaque meritis, a proavis Celleis nempe Comitibus acceptam
 ad

ad nostram usque ætatem, felicissimam conservaverunt, tanquam si ipsa natura parens ferrarias idcirco famulas eis ad censuisset, ut semper aliquem e suis numerent, qui rei militaris scientia emineat; qualem GREGORIUM partis bello superiore facinoribus læti hodie suspicimus. Montes ista numerat copiosissimo ferro turgidos, qui Provinciæ Tordensis latus occidentale ambiunt, coloni, qui fodiendis his mineris locant operam, nil solliciti, ut horizontalibus cuneis, gravissimum alioqui fossionis onus imminerent, puteos confusis, perturbatisque foraminibus, decussatos hos, illos cochleæ deformis instar, & ni aquæ mole præpediantur, triginta orgiis profundos cavant, effringunt; quantis cum fatigiis id eis veniat, vel inde patet, quod effossam mineram humeris suis efferre cogantur, & ruinæ periculum immineat sæpe manifestum, nam petras duras aspernati, molliores postquam evulsere, ruinis actis puteos frequenter dehiscere compertum est, ad hæc: tota æstate fodinas non colunt, cum ad eas hyeme remeant improbo labore, id primum repurgare, quod injuria temporis dissipatum est, coguntur. Belli isti cavatores non facile ulli alienigenæ montium aditus invisendos referant, magnos rati, non ferri, sed auri, argentique thesauros nepotibus ventura cum ætate fœneraturos illic latere, en tamen illos meliore longe notitia, ac ipsis incolis cognitos discriminatosque!

E literis quas donationales dicimus Baronum Toroczkai Anni 1568 palam fit: a Rege Joanne, plumbi loco, quod argento dives erat, non sine pactioibus statutaque conventionem pecuniam numeratam Baronibus Toroczkai dependam esse, connubium hoc lunæ cum Saturno in ipsis visceribus Martis inventum,

diu hostiles inter tumultus delituit, cum Anno 1719 iterum suos ditaret colonos, tandem venis multifariam divisis Mars Victor ferreas tantum mineras largitus est. Nunc indice digito signemus montes, lustremus interiores aditus, quid spei adpromittant, definiamus.

Quisquis montes istos peruestigare paras, in majorem & minorem Fogol-Bánya puteos offendes, primus in ipso montis cacumine ceptus, ætate longa in ruinam abiit, alter quadraginta orgyarum intervallo multis antiquarum minerarum tumulis se se manifestat, subtus hunc non ante multos annos cuneum egerunt incolæ, sed missas fecere operas, quia antliis triginta orgyas depressis aquam levare fuit permolestum, nec ligni cædui copia suppetebat, quo cuniculum fulcirent, peritorum iudicio in his solummodo cuneis puteisque plumbi argento divitis venæ perquirendæ essent, nec alibi minore damno cuniculus generalis utrumque Fogol-Bánya subtus consalutaturus effoderetur.

Ex Fogol-Bánya ad Bokovil siti meridiem respiciunt putei, propior vallem fodina hiat, e qua rivus non exiguus manat, Anno 1737 decumanus centum ipsas orgyas labor ex nudo schisto retulit nihil. Superius montis Bokovil latus cum emensus fueris, in Vernyes-Bányam advertes, in hac glomeramen plumbeo argenteum suos recreavit colonos, sed ipsum etiam in ferri mineram desit; in orientali montis plaga Pirze nuncupata Anno 1719 ductus metallici plumbeo argentei schisto adnati effodiebantur, celebriores inter puteos erant Mészáros & Lakatos dicti, quorum ferreæ mineræ, plumbo & argento fætæ Annum ultra 1720 non redundarunt. Qua Vidol pagus pone fluvium

Ara-

Aranyos affurgit, inconstantibus Saturni deliciis Chiliarcha Stein-
villius valedixit; igitur in comperto est, ductus plumbeo argen-
teos, qui constantiam polliceantur, nullos fuisse inventos, quid
quid spem metalli pretiosioris excivit, omne id globis, glome-
raminibus, extemporaneis fibris, mineras ferri interfecantibus
definiebatur, quid subtus horizontem adigendi cuniculi, iique
magna profunditate cavandi promitterent, ominantur nonnulli
purioris cujus cujus metalli mineram reddituros. Præter recensitos
plures supersunt putei, his veniunt nominibus: Terõ-bánya,
Györgyes-bánya, Seyda-Bánya, quorum postremus arrideret magis,
quod etiam mineræ ferreæ argenti feraces sint, ni aquis scaterent.
Precarer bonis omnibus, ut ex Toroczko itinere mediæ horæ
in montibus Bujaker, Oklos meliora scrutarentur; quid quod
Fogol pagus in contiguo monte tumulos metallicos ostendet,
quos patres nostri congefferunt? his illi e montibus aurum evi-
scerabant, ipse priscorum aquæ ductus vetustissimæ, ejusque co-
piosæ admodum auri loturæ non obscurum indicium est, vel
certe solerter necessum esset secernere, discriminareque mineras
illas, quæ puriora metalla ferro sociarunt, ut sine ferri detrimento
pretiosius inde metallum eductum fanori cederet, nec factitatum
esse dubito, an fiat? in aprico non est. Ustrinas unde-viginti, mal-
leos tres supra viginti numerant, plures numerarent, si aqua ad
impellendos malleos afflueret copiosior, sed neque sylvæ iis sup-
petunt, e quibus ligni cædui copia exuberaret, nihilominus co-
piam ferri votis supparem singulis annis eliquant: Suadeo Cyclo-
pibus istis propter œconomiam lignorum; ut ad faciliorem red-
dendam fusionem terram Alkalinam adhibeant, optima foret Mar-
ga, Mergel dicta, quam etiam in adstitis montibus copiosam re-
perient, secus utique fusio solis carbonibus instituta sylvas depascat

oportet. In territorio Madarasz Sedis Csik, ferrariæ Cæsareis olim impendiis colebantur, veteres in Sz-Tamás restauravit Heroæ vir Nobilitatis [D. Apaffi, cur subinde has etiam missas fecerint, ignoro, vicinia late omnis mineras ferri ditissimas ostentat. Radnaviæ ferrarias celebrabant olim confines Valachia, Moldaviaque, egesti scoriarum tumuli ingentem ferri accessionem fuisse, luculente nunc etiam prædicant.

Chalybs optimus purissimum ferrum est, constat experientia, ferrum igne vehementi candescens si in aere lentissime refrigerescat, valde molle flexileque reddi, si vero aquæ frigidissimæ illico immergatur, tunc subito compressæ partes, & in arctiores nexus adactæ ferrum durissimum, & rigidissimum efficiunt; liquores, quibus rigidissimum ferrum immergitur, arcana sunt fabrorum, optima sunt illa, quibus ferrum alcalino resinosis temperant, idcirco cornua, ungulas, fuliginem, salem adhibent, durissimum iterum chalybem mollem reddunt admixtis iis, quæ absorbentia vocant, cum rubigine ferri chalybs in cæmento detentus evadit mollissimus. Non possum non adjicere pauca ad rem chemico medicam ex Cl. Boerhave par. 3. operationum chemicarum processu 167.

Ferri communis, inquit recentis, nullo modo rubiginosi, sublimiter limati, unciis duabus admisce vini Rhenani (cur non potius Tokaini) generosissimi uncias viginti quatuor, digerantur in calore per tres quatuorve dies, sæpe invicem partes exagitando, dein requiescant viginti quatuor horis, supernatans vinum nigrescens percoletur. Purum vase arctissime clauso fervetur, erit sapore atramenti subdulci stiptico, residuo novum vinum eodem modo tractandum affundatur; prodibit quidem ferratum

vinum

vinum, at nullo modo conferendum præcedenti, cogitavi ait Boerhave, hoccine sulphur effet metalli potabile, debilitati naturæ unice succurrens? jactato auro potabili infinities melius. Apparet hinc, esse in ferro partem in hoc leni acido, fermentato, oleoso, vegetabili solubilem, alteram quæ non soluta manet in eodem. Prior pars est summum remedium mihi hæctenus cognitum in arte & natura, ad instaurandam vim hæmatopojeticam corporis humani, quoties hæc sola ex debilitate nimis laxorum solidorum, & humorum, minus levi, aquosa frigida inertindole exoritur. si ullo experimento probatur eximia potestas metallorum, certe hoc unico demonstratur, neque enim ulla rei vegetabilis, animalisve virtute, nulla victus regula, id quis efficiet in casu dicto, quod hoc Marte conficitur. Nocet, ubi vires vitæ nimix seu ex firmis, seu ex fluidis. Hæctenus Boerhave.

§. XXXV.

De Stanno.

STannum Metallum album, malleabile, flexile, levissimum, tenax, stridulum, ante candescentiam liquefit, abit in vitrum luteum, solvitur in aqua regia colore luteo. Est quod mirere, Stannum in Transilvania non dari tantum, sed affluere, annis abhinc circiter viginti, e Sedibus Siculis Zalathnam complures libræ chrystallorum stanni *zmkraupen* allatæ sunt, quarum centenarius in Docymasia quadraginta quatuor libras primo statim experimento adpromisit, suatum est Siculis, ut in opus incumbant, sed illi agriculturæ cupidores, metallurgicas operas

oderunt. Mihi ipsi præsto est Siculica ista Chrystallus, complures libras appendit, chrystallis multo plurimis, irregularibus, pyramidalibus fusco-nigris concreta, superficie politissima, particulis in pulverem contusis rubentibus. Arenæ fluminum ab auri loturæ reliquæ manifestum indicium latentis in montibus stanni præbent, granatis enim stanneis mixtas sæpe contemplatus, granatos istos a ferreis multum dispares, stanneos esse defini. Qui stanneis mineris quærendis locaret operam, meminerit in Bohemia albam chrystallum spathaceamque effodi, vulgarem mineram, esse fusco-nigram, quasi ærugini fulginique mixtam, rubram stanneam, omnem esse factitiam, nigra enim chrystallus prunis imposita rubet. Stannum Anglicum optimum est, sed hujus pars aliquota vel cuprum vel Zinkium est, addito regulo antimonii, quare mirum non est stannum Anglicum sonorum esse. Quo sæpius, stannum in grana dissolveris, tanto purius obtinebis, vulgare enim stannum omne artifices plumbo vitiare solent. Quæ hoc stanneo metallo scientia medica conficit, ita caute tractentur, tanquam illud Boerhaveanum identidem sibi quisque occini audiret: p. 475. Minus amo hoc metallum, tutiora præsto sunt eidem proposito.

§. XXXVI.

De Plumbo.

PLumbum albo-cærulescens metallum, flexile, tenax mutum, ante candescentiam liquabile, solvitur in aqua forti, non item regia, saturnus iste corneus vehementi igne coctus abit in vitrum flavum, smaragdinum autem colorem accipit, si Plumbi cineribus, non lythargirii, pars subdupla filicis albi, arenæ vitre-

vitrescentis , aut pyriticæ addatur , cum felle vitri facilioris causa liquationis. Vide Kunkelium in arte vitriaria. Ex plumbo resultant lithargyrium , Cerussa , minium , sacharum saturni , quæ notiora sunt , quam ut referam. Solaribus in Transilvania fodinis , Saturnus amicissimus est. Galena *bleiglanz* passim ubivis visitur. Galena hæc particulis cubicis majoribus minimis tessulata , punctata , striata venarum ductibus se se miscet , quid autem causæ habeant communes illæ metallurgorum in Transilvania querelæ saturnialium divitiarum inopiam causantes ? ignoro , Transilvania profecto plumbi dives est , non contemnendas divitias Kismunciel præberet , si pluribus operis coleretur , vicus est pone Dévam trans fluvium Maros situs , vicus alter Purza dictus , Illye-Dobræ aditus , quantus quantus est , plumbum est , neque plures duabus semi-unciis argenti , & triginta denariis auri mineræ istæ plumbeæ reddunt. Felix dum saturni divitias meditor , nuntius adlabitur , offenbanyæ duraturam in ævum plumbi fodinam repertam esse , jamque eviscerari.

Rodnau.

Ignatio e Comitibus Ibarra S. & F.

GAudeam , an doleam metallicis Rodnaviæ operis Te præesse ? exploratum habeo : a multis retro annis spe impendiis nunquam respondente aditos cavarj montes , fallor , an illico Tibi suos abdita montium thesauros explicabunt ? nodum perdifficilem ista tibi contexit provincia , sed Tu doctus Majorum Tuorum fide , quam clementissimæ memoriæ Imperatori Carolo Genitores Tui testati sunt , lucri loco habes , ut AUGUSTISSIMÆ Domui morem geras , & erit hæc Tibi provincia nunc

meritorum seges, subinde præmiorum. At enim quod Tibi de opere meo iudicium? montes eosdem scrutamur pari consilio, dispari studio; Tu evisceras, ego evolvo, Tu legis effossam mineram, ego scribo, Rodnaviam incolis, an apte excolam, Tuo definiam iudicio; si quid emendandum censueris, cogita me GERSTORFFII discipulum non fuisse, Sol hic metallurgorum est, utinam umbra ejus essem, cujus radiis Daciam omnem nunc illustrari boni omnes gratulamur. Vivite uterque DEO, Regi, & Regnis incolumes. Vale.

Celebres a multa retro ætate Radnaviæ prope Bisztricum, quæ Saxonum Civitas ab ætate præterfluo nomen sortita est plumbi fodinæ coluntur, quæ mea quidem sententia celebriores, quam ditiores sunt, & si spes sola divites reddere potest, nil his ad felicitatem addi posset, verum complures annos præterituros ominor ante, quam reditus spei conceptæ respondeant, mirabitur hæc Lector aliquis, & Krekviczium opponet in sua Topographia plorantem, (quod nemo sit, qui Bisztriciensium thesauros, aurum, atque plumbum, argentum & mercurium, Proserpinam videlicet e Plutonis regno eripiat) ita ille. sit ita, quis oro, duraturos in ævum labores ordiatur, & iis in locis, quæ continuis Tartarorum incurfibus obnoxia erant? quis decumanos in incertum fodiat puteos quandoquidem illi ipsi, quos nunc egerunt, ditissimi censentur, si paucas libras plumbi, unam & mediam semi-unciam argenti adpromittant? Quæ societas pecuniam conflabit ad fulciendas operas metallurgicas? vel quæ illa fuit ex omnibus retro temporibus, quæ plagæ Rodnavensi divitias debeat suas? Ast privilegia Tribui Zalathnensi concessa 1428. meminerunt: ut aurum methodo in Tabella Radnaviensi notata redimatur? igitur pro-

ipalam

palam est Radnaviam ab auro celebrem fuisse? nequaquam, quin potius in eam irem sententiam quæ ait: ingens propter commercium ferri (hic enim olim ferri præstantissimi fodinæ complures erant) Moldaviæ, Valachiæ & conterminis gentibus administrati, diversorum aureorum numorum species irrepisse, quibus ordo Tabella Auri Rodnaviensis dictus, constituendus erat. Ætatem Radnaviensium fodinarum non tamen culturæ exordium, ex diplomate, quod adnecto, metiri licebit.

„ Nos Ladislaus Wajvoda Transilvaniæ & Comes de Zonuk
 „ præsentium per tenorem significamus quibus expedit universis,
 „ quod ab hac hora, & die magna, Dominum Carolum Dei
 „ gratia Regem Ungariæ cognoscimus, & recipimus, in Do-
 „ minum nostrum naturalem, legitimum, & eidem fideliter assu-
 „ mimus, tanquam Domino nostro servituros in persona propria
 „ & propinguis nostris universis, qui nostrum voluerint consi-
 „ lium acceptare, & assistere eidem in omnibus, auxilio, &
 „ potentia, quantum habebimus, & habemus, & tacto Vivificæ
 „ Dominicæ Crucis ligno in manibus Venerabilis Patris Domini
 „ Thomæ Archi-Episcopi Strigoniensis promissimus fide data,
 „ quod quodocumque Dominus noster Rex ad partes illas venire
 „ voluerit, ubi nos erimus, cum omni honore & reverentia,
 „ sicut decet, Dominum nostrum recipiemus, & in omni securi-
 „ tate eidem fideliter serviemus, coronam etiam Regni sui ad di-
 „ em assignatum, ad octavas S. Joannis Baptistæ eidem reporta-
 „ bimus, vel si idem Dominus noster ante prædictum terminum
 „ quodocumque ad partes Transilvanas venerit, eidem exhibe-
 „ bimus, & restituemus, ita tamen quod ipso die petitiones
 „ nostras

„ nostras porrigemus, & petemus per Regalem munificentiam
 „ nos diligi, & remunerari, sicut decet per Regiam Maje-
 „ statem. Item promissimus ei restituere, & remittere *Argenti-fodi-*
 „ *nam de Rodna* Comitatum - - - - - Comitatum de Seybuno,
 „ Comitatum Sicularum, Villas, Dées, Clufz & Zeheli cum offi-
 „ cio Camerae, quæ in iisdem villis haberi consuevit. Ad quæ
 „ firmiter per prædictum Ladislaum Vajvodam tenenda & atten-
 „ denda, nos Omodeus Palatinus, Magister Dominicus sub pœna
 „ perjurii obligamus, sub vivificæ Crucis ligno Domini, una
 „ cum prædicto Ladislao Vajvoda, Venerabili Patri Domino
 „ Thomæ Archi-Episcopo Strigonienfi, ac Religioso fratri Dyo-
 „ nifio Lectori de Ordine FF. MM. Venerabilis Patris & Do-
 „ mini fratris Gentilis DEI gratia Ecclesiæ S. Martini in Mon-
 „ tibus Presbiteri Cardinalis, Apostolicæ Sedis Legati, pœnitentia-
 „ rio, & Capellano, corporaliter præstito juramento. In cujus rei
 „ testimonium, & perpetuum firmitatem nostro, ac dictorum Omo-
 „ dei Palatini, & Magistri Dominici Sigillis, Præsentes literas
 „ fecimus communiri. Datum in Segnedino feria quarta proxime
 „ post Dominicam Judica Anno Domini Millesimo tercentesimo
 „ decimo. Ex his liquet argenti-fodinam Radnaviæ 1310 floruisse.
 Vide supra pag. 15. nec dubito ista lecturi, annum restitutæ Regi
 Carolo Coronæ definient consultius.

Montes quibus thesauros tot tantosque inesse vulgus crepat,
 his nominibus veniunt: *Benyes, Gócze, Gyalupopi, Blasa, Gya-*
lukorni, Magura, Kormai, Szent-Györgen. Ductus horum metallici
 affines illis sunt, quos *grobe geschike* vocant, nunc in medio
 montium undantes, *schwoebend*, nunc in longum, latum cumulati
stockwerk jam in glomeramina & nidos, vel subtus repentis fibras
disje-

disjectæ *flözveis* se se multifariam dividunt. Mons *Benyes* generali cuniculo centum orgyas exporrecto, nec tamen campum metallicum attingente suffossus est, ita præcipiti altitudine affurgit, ut profundioribus cuniculis suffodi queat, inter celebriores veniunt, SS. *Barbaræ*, *Nepomuceno Antonio* dicati; postremi duo, diversam a primo venam persequuntur, copiosior etiam horum est minera, ast illius, auri ditior. Ductus metallicus, cunei *S. Barbaræ*, quanto meridiem consalutat pronius, tanto latitudine sua, non item valore intrinseco, minuitur; Is, qui *S. Nepomuceno* dicatus est, meridiem itidem respicit, venas latas admodum, & copioso pyrite turgidas exhibet, *S. Antonius* latam quinque orgyarum venam suis præbuit cultoribus, forte ea de causa *die grosse Zeche* appellatam, sed fertilitas hæc diu non tenuit, siquidem nunc aliam venam, quam illi principalem autumant, excolunt, minere plumbo, argento, ferro, pseudo-galena & pyrite multo commixtæ sunt. *Gócze* mons inter accolos celeberrimus, & peritorum quorumvis iudicio, hic, siquis alius, spei metallurgorum abunde responderet, si culturam impendiis regiis fulcire integrum esset; societates privatæ, quæ ad colendos priscorum cuneos coaluerant, nullam puteorum cuneorumve sive altitudini sive longitudini metam statuere possunt, triginta vertuntur anni, quod societas ab illustriore membro *Joanne Deschan*, qui *S. C. A. R. Majestati* a Consiliis erat, *Deschaniana* dicta, trecentas ipsas orgyas evisceraverit, neque tamen scopum, quem priscorum operæ tenebant, definire potuit. Forte ventura cum ætate, *Godefrido*, tanto patre filio dignissimo, & summis quibusve apud metallurgiam exercendis muniis diem ex die aptando thesauros *Rodnavia* suos explicabit. *Gyalupopi* cui fluvius *Isuor* sua debet incunabula ab antiquissimis patribus fossus est,

est, visitur enim hic ingens amplumque spelæum, an metallorum causa exstructum, dubium esto, in vertice montis ruinae prominent multo plurimæ, sed an eas naturæ vicissitudini, an Romanorum culturæ tribuam, missum facio, ille ferret operæ pretium, qui præmissis ad Docymasiam exacto tentamine prominentium anfractuum mineras exploraret, lapis mineris commixtus alkalinus est, de quo vide infra, ubi de Borace ago. E vertice Gyalupopi occidentem respectanti, mons *Saccu* occurrit inter cuius intercapedines sua fluvius Aranyos initia sumit, sed auriferis illis annibus, seu Chriis, quos montes Bihar peperere, multum inferior. *Blasa* Moldaviæ adjacens plumbeos ductus undantes *schvvehend*, ipsam extus superficiem ostentat, a quorum divite quæstu ob aquæ defectum & proceram altitudinem pauperes coloni nimium retardantur, *Gyalukorni* ideo celebratur, quod ex hujus fodinarum redditibus sacra Bistriciensium ædes, nunc informe rudus est, erecta sit. *Magura* meridiei obversus & *Kormai* a cognomine rivo, cui suam dedit originem, præter antiquorum reliquias singulare nil habent, rivus *Kormai* a septentrione in *Samusium* devolvitur, ubi secundo *Samusio* sinistram versus procedenti terrenum occurrit simillimum illi, quod *Körös-bánya*, atque aditis in *Csebe* montibus, vel in *Ola-pianæ* loturæ commendationem retulimus, experientia constat, quinos operarios spatio trium dierum, duo auri piseta ex his terræ stratis eluisse, quod viginti carattarum fuit, videntur hæc terræ strata unde unde, coagmentata conglomerataque ductum illum fibrarum, repentemque, *flözverk* quatuor pedum altitudine definire, inferne superneque terra cærulescente ad duas orgyas munitum, quid si hæc terra species Cobalti? mineralis est, argentum adpromittit, institutam hic a veteribus auri-loturam utrumque *Samusii* latus in colliculos assurgens utcumque testatur.

§. XXXVII.

Operæ Monetales.

Metalla Domus monetales apposite consequuntur. *Alba-Carolina* operis, quas cudendæ monetæ famulas adscivit, confinium etiam nationum encomiis celebratur, neque enim alibi modulos tam scite fabrefactos, tam perite excisos videas, qui sive ektion Augustissimorum, sive iconem principatus insignia referentem effigient, eccellente omnino, quam hodie suspicimus, incisuræ præstantia se se commendant. Plura vero sunt, uti auri ab argento separatio, item sublimati, ne id a gentibus petere cogamur, admirabilis fabrica, quæ Carolinam celebriorem faciunt, ac Alba fuerit Julia. Omnia ista curæ pervigili indefessæ sollicitudini, scientiæ in paucis singulari debentur D. ANTONII HAMMERSCHMIDT, nunc Monetæ Magistri, qui perite adeo dispescit singula, ut suis omnia librata momentis domi emolumentum, foris a bonis omnibus sui commendationem, ab invidis admirationem extorqueant. Olim cum quibus fortuna stetit, illas urbes & oppida Monetales incolebant, ubi vero constiterant, cusi numi nos edocent, quos dum requiro Eruditus Dominus D. CORNIDES mihi quosdam æri incisos, alios singularis industria penicilli efformatos exhibuit, indefessus, hic numophilus est, eorum cumprimis amantissimus, qui ad illustrandam patriæ historiam faciunt, rariores inter numerat, & argenteos S. Stephani, Petri, Abæ, Andreæ I. Salamonis, bracteatum Belæ IV. & Stephani V. argenteos Caroli Roberti, Ludovici I. & Mariæ F. L. Hujus etiam gratiis debeo Diploma Ladislai Vajvodæ, quod supra ad Radnaviæ fodinarum ætatem illustrandam adtuli, cuos igitur numos ordine referam,

ut ex his pateat, ubi domus monetales steterint. *Albæ-Julie*. Aurei vulgares Gabrielis Bethlen 1619. Georgii I. Rakoczi 1646. Decupli Gabrielis Bethlen 1619, 20, Michaelis Apafi 1677 & 83. ejusdem hexagoni 1687. Thaleri Michaelis Apafi 1677 & 81, 97. *Cibinii* cusi sunt aurei vulgares Ferdinandi I. 1533. Joannis I. Zapollya 1534. Joannis II. Zapollya 1557, 59, 65, 70. Stephani Bathori 1573. Gabrielis Bathori 1613. Aurei decupli octogoni Achatii Bartsai 1660. Thaleri Rudolphi II. 1605. Gabrielis Bathori 1611, - 12, - 13. Gabrielis Bethlen 1613. Achatii Bartsai 1660. Michaelis Apafi 1667. hexagoni Michaelis Apafi 1663. *Coronæ* Aurei vulgares Civium Coronensium mnemonici 1602, - 12 13. Gabrielis Bathori 1612. Decupli Michaelis Albini 1612. Thaleri Sigismundi Bathori 1601. Achatii Bartsai 1660. Michaelis Apafi 1666, - 67. tetragoni Sigismundi Bathori 1601. Septenarii Michaelis Apafi 1673. In *Arce Fogaras* Aurei vulgares Michaelis Apafi 1683. Centupli ejusdem 1677. *Claudiopoli* Aurei vulgares Stephani Bocskai 1606. Sigismundi Rakoczi 1607. Gabrielis Bathori 1610., - 11, - 12. - 13. Gabrielis Bethlen 1615. Stephani Bethlen, 1630. Francisci II. Rakoczi 1705. Quintupli Georgii I. Rakoczi 1637. sextupli Moyfis Székely 1603. Decupli Achatii Bartsai 1659. Joannis Kemény 1661. Thaleri Moyfis Székely 1603. Gabrielis Bethlen 1628. Achatii Bartsai 1659. Joannis Kemény 1661. hexagoni Achatii Bartsai 1659.

Claudiopolis quæ me triennium alit, liberalius meminisse, gratitudo stimulat, de cujus origine cum aliis hariolari detrecto, id autem in aprico est, veterem hic Romanos coloniam fixisse, quæ subinde municipium fuit, testantur istud inscriptiones.

In OVAR Lapis hic visitur.

M. S. A. M. A. M. M.

XII. N. N. X. RII DVDA

NVI AVRII VAVIXII AN

EI IVSTHIO II NVNO

SVS. V. Z. ENKI AVG.

POSVIT.

Ad portam Samusium respicientem.

I. O. M.

TAVIATIO PRO SALV.

IMP. ANTONINI ET M AVRELI

CÆS. A CONSISTENTES

MVNICIPIO POSVERVNT.

Ætate Belæ III. qui communitati præerat non Judex sed Villicus dictus est, hunc Carolus I. a causis criminalibus abstinere jussit A. tamen 1331. jus gladii denunciato cives inter Judice regio receperunt, quid Ladislaus V. Civitati contulerit, non satis liquet, frontem portæ, quam Kôzép-kapu vocant, ornat inscriptio LADISLAI REGIS 1449. Saxones Urbem incolebant primum, tum Ungarorum in dies aucto numero priscis terminis arctari impatientes antiquæ id est Óvár, novam adstruunt Civitatem amplam, & bono ordine distributam. Rex Mathias (cui primam lucem Claudiopolis dedisse fertur) lites & jurgia, quæ has inter nationes vigeant, definiturus, statuit, ut Judicis regii dignitatem alternis inter se annis partiantur. Emporium hæc fuit rerum omnium, & ab opum abundantia inclaruit adeo, ut divitiarum cumulus, *Kincses Kolosvár* passim vocitaretur, post multas rerum conversiones ab antiquo splendore defecit, paratum æs, quod Turcis, & Tartaris duorum inter annorum spatia, pro sua, suorumque libertate pendere cogebatur, uti e M. SS. accepi, centum sexaginta octo millium Thalerorum summam Superavit. Quid præterea varii, domesticique tumultus, quid incendia, quibus templa duo cum turribus & ære campano deflagrarunt, detrimenti attulerint, inde metiri licet, quod Civitas juri suo obnoxios pagos, vicosque, pignori opponere coacta, nondum ære alieno se se explicuerit. Porro sacras inter ædes in majori urbis foro suam extu-

lit Majestatem Honori Principis Angelorum a Sigismundo I. & R. H. dicata 1446, cui solennia defert sacer loci Curio, nunc Reverendissimus D. JOANNES LUKATS, E. C. Albensis Canonicus, Archid. Kolosien. & Archivi Conventus B. V. M. de Kolos-Monoftra conservator, cujus beneficiorum memoriam semper in animo habeo, suppetias enim ad opusculum istud maturandum contulit plurimas, collaturus etiam, Mœcenatis impensas, ni Superi, eum, quem nactus sum, providissent; nempe quid pronius, quam ut Tu Reverendissime D. qui SS. Theologiæ Mysteria uno supra decem annis explanaveras, & literas inter totam pene ætatem conteras, & literatos amplectaris? sed ad ædem S. revertamur: hæc a Sigismundo R. utique Catholicis sacris devoto, augendæ orthodoxorum pietati exstructa, tradita vero a Joanne II. Unitariis, quos ita progenitor suus Blandrata dici voluit, Anno iterum 1716 recte credentium pietati cessit. Ex adverso hujus Templi, Parœciæ domus est, in cujus interiori porticu lapis muro impositus sequentem ad normam Gothici characteris inscriptionem præsefert: *Hæc structura fabricata est ad honorem S. Michaelis Arch. per Venerabilem D. Georgium Schlainig Rectorem literarum Baccalaur. & Primarium hujus Civitatis Principalem ac Providi Thomæ Ritther & Laurentii Schlainig Judicum Civiumque hujus Civitatis Avorum, & Progenitorum ipsius, & aliorum minorum horum, quorum merces recondita est in cælis. Anno quantum conjectare licet 1500.*

In minori foro stat alterum Templum super gentilis fani rudus constructum & honori DEIparæ dicatum, quod An. 1455. PP. Ordinis S. Dominici incoluerant, multum igitur illi hallucinantur, qui Mathiam conditorem Templi celebrant. Autographon

„ PP. Dominicanorum ita refert: A. D. 1455. in festivitate San-
 „ ctorum Innocentum Illustrissimus Princeps Dominus Johannes
 „ de Hunyad Gubernator Regni Ungariæ ob devotionem singula-
 „ rem, qua ferebatur ad Virginem Gloriosam DEI Genitricem
 „ MARIAM, & ad S. Conf. Christi Authonium, contulit huic
 „ nostro Conventui Colosvariens. in Persona Serenissimi Domini
 „ Regis, Sales ad valorem quinquaginta florenorum auri perpetuis
 „ temporibus dandos, & administrandos in singulis festivitibus
 „ beati Georgii Martyris per Camerarios regales. Quam qui-
 „ dem Donationem innovaverunt, & approbaverunt Serenissimi
 „ Principes Rex Mathias prædicti D. Joh. Gubernatoris filius &
 „ Rex Vladislaus ejusdem Mathiæ Regis successor, Sicuti habe-
 „ tur in literis desuper confectis. Similiter eandem donationem
 „ innovavit, roboravit, & confirmavit Serenissimus Rex Ludo-
 „ vicus filius præfati Regis Vladislai ad instantiam Fratris Blasii
 „ 1520. &c.

In platea luporum dicta surrexit Regum impendiis, fa-
 tigiis autem FF. Minorum Ordinis Sancti Francisci templum
 elegans, quod Calvinum professi tenent. Confirmo istud e
 „ Diplomate sequenti. Nos Ambrosius Zabo Judex, Juratique
 „ consules, Civitatis Colosvár ad universorum notitiam tam
 „ præsentium, quam futurorum harum serie volumus pervenire,
 „ quod nos ac tota communitas prædictæ Civitatis unanimiter
 „ cogitantes, quia præsentis vitæ conditio statum habet instabi-
 „ lem, & ea quæ habent essentiam, tendunt visibiliter ad non esse,
 „ idcirco digna & devota consideratione vigilantes, ne cum Do-
 „ minus venerit, nos inveniat dormientes, pro nostrorum commo-
 „ ditate, & Divini cultus augmento terrena in cælestia, transito-
 „ ria in æterna, felici volentes commercio commutare, primo,

„ & principaliter ex voluntatibus, & annuentiis Serenissimi
 „ Principis Domini Mathiæ Regis Ungariæ Dalmatiæ Croatiae
 „ &c. Domini nostri naturalis, & gratiosissimi, sed & Magnifici
 „ Comitis Domini Stephani de Bathor Judicis Curia Regiæ,
 „ Vajvodæque Transilvaniæ, quemdam locum pro Monasterio in
 „ platea luporum in annexu turris, nuncupatæ turris sartorum
 „ ad plagam orientalem tendentis, Fratribus Minoribus in per-
 „ petuum duximus conferendum, imo conferimus & donamus
 „ præfatis Fratribus inibi tantum locum, & spatium, quantum
 „ necessitas Monasterii deposcit, ita tamen, quod domus ibi sitæ
 „ ipsis possessoribus exolvi pretio debeant, perpetue, & irrevo-
 „ cabiliter tenendum, & habendum pariterque possidendum con-
 „ tradictorio nullo obstante. In cujus rei evidentius testimonium
 „ præsentis litteras nostras sigilli nostri majoris authenticæ sub
 „ impressu munimine roboratas specificatis Fratribus Minoribus
 „ duximus concedendas. Datum in Colosvár feria tertia, prima
 „ ante festum S. Martini Ann. Domini Millesimo quadringentesimo
 „ octogesimo sexto. Constituto igitur spatio peramplo, & ad ædi-
 „ ficii molem oportuno, ita ipsi Fabricæ Rex Mathias providet.

„ Mathias DEI Gratia Ung. Boh. Rex, ac Dux Austriæ &c.
 „ Egregio Martino Tharcsay Comiti camerarum, n[on] alium nostrorum
 „ Transilvaniæ. fidei dilecto. Egregie nobis sincere dilecte. Quia
 „ nos Monasterium illud, quod in Colosvár pro fratribus S. Fran-
 „ cisci construi, ædificarique incepimus in proximo vere, opus Tui
 „ medio continuare decrevimus, & idcirco hunc fratrem tibi no-
 „ tum eo mittendum duximus, ut opus continuari faciat, tibi
 „ itaque committimus, ut juxta ipsius informationem fabricam illam

„ inchoatam in proximo tempore veris melius, diligentiusve,
 „ quo potes ad nostras expensas continuari facias, & quidem
 „ sine intermissione, provideas etiam de fractoribus lapidum ad
 „ nostras similiter expensas, pro coctione autem cementi sol-
 „ vas cum salibus, pro sectura etiam lapidum & cementi usque
 „ ad locum fabricæ solvas de nostris pecuniis & ad nostram ra-
 „ tionem. Cæterum huic fratri Joanni, & cæteris Fratribus,
 „ qui cum eo istic erunt, facias fieri de lignis & asseribus cellas
 „ necessarias, & quidem sufficientes, ut quoad ibi permanent,
 „ commode stare & vivere possint, commodius etiam laborem
 „ & opus continuari facere valeant, & quoniam hæc est in his
 „ omnibus rebus nostra extrema voluntas, idcirco rursus tibi
 „ committendum duximus, ut in hoc aliud nulla ratione facias.
 „ Postremum quidquid idem frater Joannes circa hæc negotia tibi
 „ dixerit faciendum, & credere, & omnia exequi debeas: Datum
 „ in Vyssegrad die Dominico post octavas Epiphaniar: Christi
 „ An. 1490. Huic Mathias manum ultimam imponere non po-
 „ tuit, Uladislaus itaque regiam adjicit liberalitatem.

„ Uladislaus DEI Gratia Rex Ung: Boh: &c. fidelibus nostris
 „ egregiis Stephano Istvánffi de Kis - Afzszony falva, & Nicolao
 „ Kapolnai Comitibus Camerarum Salium nostrorum Transilvanen:
 „ salutem & gratiam. Quia nos pro illa devotione nostra, quam
 „ erga Gloriosissimam & Beatissimam Virginem MARIAM gerimus
 „ & habemus, Religiosis fratribus Ord. Minorum B. Francisci de
 „ Observantia nunc in Claustro sub nomine ejusdem Virginis Glo-
 „ riosæ in Civitate nostra Colosvariensi ab ipsis fundamentis in-
 „ choato nondum tamen perfecto degentium, ad continuationem
 „ laborum, ædificiorumque ipsius claustrum, atque Monasterii ex

„ Camera nostra Tordensi de illis Salibus, qui in curribus hinc
 „ inde solent advehi, vulgariter Szekeres Só nuncupatis, Sales
 „ trecentorum florenorum auri, ammodo usque consummationem
 „ & perfectionem ædificiorum ejusdem Monasterii sive Claustrum de-
 „ putavimus, præsentibusque deputamus. Ideo volumus, & fi-
 „ delitatibus nostris firmiter præcipimus, quatenus ammodo, &
 „ deinceps, præscriptos sales trecentorum aureorum ex dicta Ca-
 „ mera nostra Thordensi memoratis fratribus S. Francisci ad præ-
 „ scriptum ædificium, & structuram, dicti Monasterii & Claustrum
 „ prout superius declaratum est, infra tempus præmissæ perfe-
 „ ctæ consummationis laborum ad hujusmodi ædificiorum necessa-
 „ riorum singulis annis reddere, & sine omni recusa restituere
 „ debeatis, & aliud facere nulla ratione præsumatis, & hæc
 „ volumus per futuros etiam Comites, & Camerarios dictæ Ca-
 „ meræ nostræ Thordens. firmiter observari . . . Datum in
 „ Civitate nostra Cibin. in festo Beati Bartholomæi Apost. A. D.
 „ 1494.

Quantas vicissitudines recensita nunc sacra palladia subierint,
 brevibus perstringam: ex Óvár Patres, Ordinis S. Dominici
 An. 1556. Dominica Lætare cedere coacti sunt. Fratribus etiam
 Minorum ab observantia dictis injuria temporum S. Ædem in
 platea luporum deferere jussis succedunt Patres Societatis JESU
 1580, qui iisdem sedibus odio fidei 1603. uno e Sociis ad aram
 maximam occiso cæteris fauciatis exterminati, An. demum 1693
 templum in Óvár situm obtinent, procurant etiam parœciale mu-
 nus ad S. Michaelis, nemo enim DEO sacratorum aliquis ad-
 erat, qui animabus panem frangeret, decedunt hoc munere,
 ultro id Episcopi Martonfi curæ committentes An. 1716. 21. Men-
 sis

sis Apr: ita per omnia Civitatis templa exagitati PP. Societatis dum tuto denique constitissent, novam e fundamentis Basilicam exstruunt, quam SS. Triadi sempiterna religione devinciunt, antiquis in Óvár Ædibus, FF. Minorum traditis. Maximus post DEUM Basilicæ huic thesaurus obtigit prodigiosa a Lachrymis Icon Deiparæ, in qua istud omnem excessit naturæ ordinem, quod trium hebdomadarum spatio indefinentibus lachrymis deflui instar alicujus rivuli volutis maduerit, prodigii hujus veritatem complures heterodoxi jurejurando confirmarunt; ad hanc Iconem a conferendis usque, & usque gratis celebrem, statis anni festis tota pene Dacia, qua Catholicis Sacris addicta est, invisit, Mirabitur hæc aliquis? ille umbram Petri, sudarium & semicinctum Pauli a primis fidelibus idcirco expetita cogitet, quod experientia constabat, has totidem condiciones esse, quibus DEUS miraculi vim & efficaciam adligavit, cur non etiam Iconi Matris suæ idem præstare potuerit? imo præstitit, manifestis exemplis id commonstrantibus. Forte tot lachrymis, quas in æternis gaudiis fundere nequit, ex Iconibus apud nos ubere profluentibus SUAM Magna Ungarorum DOMINA HÆREDITATEM labefactatam deplorat. Cætera compendii gratia prætereo, quæ tamen ad instituti rationem faciunt terræ Claudiacæ dona suis in locis referam.

P A R S III.

De Semi - Metallis.

Semi-Metallum dico Corpus specificæ quidem gravitatis sed volatile, & quod igni resistere, vel malleari nequit, Patres nostri Metalla a semi-metallis non distinxerunt, ipsum Hydrargyrum metallis adnumerarunt, Zinkium, & Vismutum ab annis ducentis innotuit, Arsenicum, auripigmentum idem illis erat, Antimonium prædonem vaserrimum pertimescentes nulli classi adscripserunt, sed eousque cruciabant, dum sexcentis regulis parere, & sulphur auratum tributi loco pendere cogeretur: ego quæ vidi referam, quæ a fide dignis accepi, suis adjiciam locis, atque ita de singulis commentabor, ut quædam etiam Alchymistarum involucria, quæ possum explicem.

§. I.

De Mercurio.

HYdrargyrum Mercurius semi-metallum est album, semper fluidum, in igne ante candescentiam volatile, in aqua forti colore solutionis albicante. Virgineus mercurius vocatur actu currens, vel ex lapidibus & arenis elutriatus, factitius autem, qui ope ignis situ vasorum obliquo destillatur; nullum corpus est, quod tot experimentorum vicissitudinibus subjicitur, ac Mercurius, alii eum figere, alii ex eo multipulum auri, argentique parare, alii denique ex hoc unico Chymicorum principio perperam adstructo universalem, seu ignobilium metallorum in nobilia conversionem, seu comune humano corpori Pharmacum extundere adlaborant, quibus breviter antequam ad mercuriales fodinas explanandas me convertam, istud dictum esto. Diversa sunt Aurum Philosophorum, & Mercurius Philosophorum, aurum illud est summe attenuatum, & quasi in impalpabilem pulverem redactum, ut facilius mercurio dissolvatur, & hoc in vitriolo quærendum est. Basilius Valentinus cum de Antimonio differit, vitrioli mysteria explicat. Mercurius Philosophorum sic dictus, est Mercurius ita per fermentationem præparatus, ut crocum solarem impetres, summe activum; hujus fermentationis modum per Butyrum, vel regulos antimonii martiales, vel cum spiritu salis armoniaci proponit germana fide Stahlius chymicorum lumen, sed una noveris, quisquis similibus te addicis experimentis, usum omnium horum esse, ut cum auro valde attenuato digerantur, tum in præcipitatum fixum coagulentur, quod tametsi docymasiam sive cupellam sustineat, cum mercurio, tamen antimonii illico in currentem mercurium revertitur, nisi vitrum

trum ei addas, vel oleum vitri, quod quale sit, dicant illi, qui innuméris experimentis crumenam attenuarunt, quin etiam deploranda mercurii victima misere occubuerunt. Jam ad scopum mihi præfixum.

Mercurium Cynabari jungo, quod hæc a plurimis illius Matrix non tamen sine controversia statuatur, & cynabarim quatuor circiter partes mercurii una sulphuris definiant. Mineræ Transilvaniæ mercurium sudantes Cynabarinæ sunt, quas vidi, omnes feracissimis Zalathnensium montibus se se debent, hos inter peculiaris est.

Dumbrava ab oppido Zalathna horæ spatio remotus in septentrionem procurrit, initio sæculi decimi septimi fodi cæptus, nimium Cynabarreus est. Ductus Cynabarrei fibrosi, & glomeraminibus per intervalla divisi ubere suppetunt, testantur id secturæ, putei, concamerationes antiquorum, quibus mons multifariam pertusus est; solum quod Patres vertebant, quia lapidosum, ideo cuneorum fornices tignis fulcire necesse non habebant. Ichnographia montis, quam teneo, superiore montis parte quatuordecim puteos exhibet, quos Valacha gens eviscerat, secundus ab horizonte cuneus ætate Caroli VI. cecidit, primus generalis est, quem privatorum industriæ cavarent, commodior ille futurus est, cujus puncta ad Geometriam exacta, & altitudine montis centum orgiis profundius definita sunt, Venæ omnes a septentrione in meridiem tendunt. Cynabaris non inelegans copiam spondet mercurii, centenarius mineræ sexaginta libras mercurii exsudat, paucos ante annos impendiis omnibus connumeratis annuos dedere redditus quinque millia nongentos septuaginta tres Rhenenses, nunc solitudini privatorum relicta

relicta sunt omnia, atque ab his libram mercurii quadraginta duobus crucigeris redimunt illi, quorum interest. Ductus metallici sunt singulares, sed ita suis interrupti interstitiis, ut inania glomeramina duodecim etiam orgias hient, in quibus superandis, quia plebs lucro tantum assueta, despondet animos, sæpe migrat operas, verum] perstarent illi, & cæptis insisterent, tum adverterent inania hæc glomeramina *klufften*, in quarzum desinere cynabarrinis punctis interstinctum, quod copiosior excipit cynabaris. Latitudo Venarum unius orgiæ, schisto nigricante, pingui limo, quarzo ut plurimam sociatur. Peculiares montis cavaturæ *Obermittel, diefeſter, fürſten ſtollen* vocitantur, quam divites, tam noxium ob aerem incommodæ, quibus sijad vigesimam quamque orgiam communio fieret putealis, consultum irent, multum etiam huic auxiliaretur proposito generalis ille, cuneus centum viginti sex orgias longus.

Baboja itidem mons Cynabarreus, meridiem respicit, egestis antiquorum scoriis late confitus, Valachorum cavaturæ viginti non superant orgias, societas privatorum, generalem cæpit cuniculum horæ duodecimæ oppositum, in S. Josephi cuneo multa cynabaris, & ductus in profundum bene lati se se explicant. idcirco puteali opere crumenæ simul & labori prospiciunt; hunc excipit inferne Leopoldi cuneus septuaginta orgias procurrens; ut priscorum divitias perveſtigent, perficiendam ex S. Josephi & Luciae cuneis ad *Dudaſcher* communionem autumant.

Non multo inferiores his vicini sunt montes, *Maschucher, Badisch* dicti, hic tanto melior, quod fluviolo *Naibe* vicinior, pauperes enim mineræ illico elutiari queunt. traditione accepimus

mus hos inter montes complures delitescere puteos, e quibus Virgineum mercurium situlis, lintribusque Patres nostri legebant, quidquid de his sit, recensebo nunc operas quibus mineras mercuriales seu in unum cogere, seu ab iis mercurium fecernere consueverunt.

Operas Mercuriales trifariam divido, aliæ montes eviscerant, antiquorum tumulos peruestigant aliæ, copiosæ denique fluvium Ampoi circumfident, cynabarim ex alveo elutriantes Quæ montibus cavandis intendunt, erutas mineras vigili cura magna sollicitudine ita interpolant, ut omne quod cynabarim rubet, separent, reliquum *Marut* dictum molis tusoriis subigant tamdiu, dum ope aquæ heterogeneis partibus ablatis cynabaris restet paucissimis admixtis lapillis, *Cirzari* appellatis, atque ita paratam massam ad ustrinam deferunt. Quæ priscorum reliquias distinguunt, ut eas explicent penitus, aggerem uno pede Civili profundum, toto montium latere effodiunt, ubi hic agger in vallem præceps definit, fossam, *Erugam* dicunt, bene magnam fodiunt, tum vere novo, vel autumno deciduis sub imbribus, vel solutis nivibus colles, tumulos, aggestam antiquorum molem in aggerem præcipitant, torrentes deflui massam omnem in foveam *Eruga* dictam promovent, inibi diu adeo aquarum alluvionibus macerandam, subigendam, perturbandam, dum omni defluo cæno limpidam aquam conspexerint, cujus fundum occupans materies *Basta* nominatur, lotoriis imponenda scamnis, ut consueta elutriatione cynabarim a saxeis partibus, fecernant; si copiam aquarum nacti sunt, spatio trium dierum *Erugam* plenam sortiuntur. Tertiam industriam eluendæ pone fluvium Ampoi cynabari collocant, arenam illam, quam exundans Ampoi, vel torrentes

in eum defui, rapuere, fodiant, scamno pannis vestito inducunt, affusa horæ spatio aqua a crassioribus disjungunt partibus, pannum ipsum horis singulis studiose eluunt, qui non tantum cynabarrinis, sed etiam plurimis auri particulis suos locupletat operarios, sane, aurum septem denariorum cynabari junctum lucriferi, quot hebdomadarum repetito usu comprobatum est.

Jam ad Ustrinam veniamus, hæc oppido ipsi adjacet, huc deferuntur mineræ, quas an ustione dignæ sint, primum illi explorant, quibus hæc provincia commissa est, tum calci, aqua non subactæ miscentur ea proportione, quam pyrites cynabari mixtus exigit, mox siccissimam hanc materiem retortis figulinis induunt, istæ vernice forti sunt illitæ sesqui alterius pedis altæ, trium kuparum (species est mensuræ, quam pintam dicimus) capaces, replentur ad dimidium palmum massa miscelæque mercuriali, & furno superponuntur, qui superne in duodecim, inferne tredecim minores furnulos divisus est, tum adglutinatas recipientibus, sed extas oblique prominentibus, lenis primum ignis subjicitur, cujus vim in tot horas augent, dum retortæ ignis vehementia penitus candeant, visa pelluciditate retortarum, ignem removent, & e; frigefactis recipientibus, in quæ se mercurius præcipitem egit, eundem excipiunt, cauti, ne quid nigri pulveris parietinis vasorum adhærentis una cum reliquo mercurio dispereat, quem omnem per pannum trajectum, pellibus illigant; vasis denique condunt, capite mortuo, si hoc e cynabari fluviorum sit recondito, secus nil peni habito, repurgatis tandem retortis, & recipientibus, novas operas adparant.

Fabrica mercurii sublimati ad Albam-Carolinam, pone vicum Kis-falu paucos ante annos exiit, non sine magno ærarii emolumento. Necessitas mercurii sublimati maxima est. seu Chemicam, seu Medicam & Chyrurgicam spectes, quin hæc illa clavis est, in suis Chemicæ arcanis referendis propria, cujus ope, & argenti forte (vide Boerhave) p. 186. aliquid in aurum prius non repertum vertitur, sed prudenter a prudente adhibendus corrosivus hic mercurius. Methodum ipsissimam conficiendi, uti hic loci confit, lege apud Boerhave processu 198. putabant gentes sibi hoc arcanum deberi, habet etiam in chemicis, quibus Transilvania gloriatur. Mercurii todinas nostra ætate celebriores adtuli, non nemo etiam in Sede Kézdj Lembényii hydrargyrum redundasse prædicat, olim certe plures extitisse puteos, unde Mercurius Virgineus hauriebatur in confesso est, antiquas has memoriae posterorum commendatas divitias testantur repetitæ sæpenumero in Urbibus pagisque fossiones, in quibus Virginem terra limoque mixtum cernere licet, quid, an hoc (aliquibus semen metallicum) ubi redundat, ibi aurum adfluit copiosius? vel certe hydrargyrum per multiplicia Transilvaniæ, plurimaque diditum strata, caloris ope, vel menstruorum, saliumque nunc in has, nunc in alias dispersum partes, aurum sibi amicissimum ita secum rapiat, ut, uti se se diversis unit corporibus, diversas quoque auri Matrices effigiet, quæ non postrema ratio est, quod aurum Transilvaniæ omnis fere speciei corporibus, vel adnascatur, vel se se implicet. (z)

§. II.

(z) Cynabarim elegantiore nescio, ac si sit quæ in Ungaria e montibus juri Krasznahorka subjectis eruitur, Chymicis experimentis, uti propriis compertis didici, optime congruit. Krasznahorka castrum est Comitatus Gómórienſis, L. Baronum Andraſi hæreditas, quorum Majores

§. II.

De Antimonio.

Antimonium seu stibium, est metallum album, striatum, fragile, post candescentiam liquefcens, volatile, aquam regiam tingit colore flavo, omnia metalla friabilia reddit, vis Emedica semper ei adhæret, ni fuerit destructa nitro, salibus &c. Reguli antimoniales pro diversitate metallorum variis nominibus veniunt, utpote Martiales, Joviales, &c. De regulo stibii Alchymistarum Boerhave processu 213. Hæc subdit, sane in examinanda hujus reguli indole impensos labores, & tempora dum recolo, propriæ patientiæ miror constantiam, tantamque vitæ partem examini huic datam fere erubesco: sua quemque voluptas trahit. Acriter impugnant aliqui sulphur auratum antimonii, ens fictum esse differentes, neque a communi sulphure differre probant egregie, idem mihi dubium subortum est, compertum enim habemus non tantum per antimonium, sed etiam decrepitum, ut dicimus, salem, auro colorem conciliari elegantissimum, dicam igitur sulphur auratum etiam in sale delitescere? sulphur ipsius antimonii optime extrahes & majore dosi habebis, si illud cum oleo vitrioli prius digeras.

Metalli-

Simeon Cõmes Siculorum Andree Hyerosolimitano, Sigismundus Vice-Banus Temesiensis Ludovico I, Bartholomæus Joanni Hunyadiades, Balthasar Mathiæ Corvino, Lazarus Stephano Bathorio, Martinus Joanni Zapollyæ totidem chyliarchæ sago, togaque se se probarunt. Petrus tandem Maximiliano Imperatori Charissimus fidei suæ, & bellicæ fortitudinis præmium Krasznahorkam accepit. Inclyta horum soboles CAROLUS nunc Chyliarcha, dubium, & ipse facit, utra magis, an Religione superis, & fide Regi, an bellica fortitudinæ patriæ expetendus sit.

Metalli-fodinæ Transilvaniæ pleræque antimonio scatent, huc huc advolent Chymici, qui sulphur auratum antimonii quæritant, forte ex hoc antimonio solari, votorum damnabuntur, dicere non vereor fodinas apud Dacos illas auri feraciores esse, ubi copiosius est antimonium, & quasi in regulinam substantiam compactum, sunt hic mineræ antimonii striatæ striis parallellis, stellatis, decussantibus, quorum loca, fodinas non indico, quia passim eruitur, diversum tamen in diversis. Rubram antimonii mineram dari non dubito, cujus indicia habeo maxima, optarem ut naturæ studiosi in hanc inquirunt penitus. Accolæ Gyaluenses ferunt inter prærupta montium pagi *Dongo* ingentis molis antimonii crudi frustra prominere.

Tudományos Könyvtára

§. III.

Székelv De Bismutho.

Bismuthum semi-metallum flavescens, album, tessulatum, subfragile, aeri expositum diutius, ad dilutum purpureum colorem inclinans, ante candescentiam liquefcens. differt a Zinco quod facile in pulveres comminatur, & majoribus tessulis gaudeat, neque cærulescat uti Zincum; ab Alchymistis marcasita argentea, perperam vocatur, Metallis facile sociatur, albedinem iis vel conciliat, vel in obscurioribus auget, ut in plumbo & stanno, præstaret, istud, si suppeteret, in cupella Docymastica adhibere, plumbum enim lentius vitrescit, & cupellæ insinuatur tardius.

Minera Bismuthi ordinario lapidi duro inhæret, fusione refractaria, cobalto (Vide §. 5. de Arsenico.) argenti divite, & arsenico sæpissime juncta, a non paucis argentum imperfectum dici-

dicitur, tanquam præpropere e venis erutum, atque in sui progressu, ad argentum impeditum fuerit. In Transilvania Bismuthum non colitur, e multis autem locis educi posset, si impensis fructus superiores forent. Cobalti plurima sunt Rodnaviæ vestigia, Ungariæ Bismuthum vulgo incognitum laudant Vratislaviensium & Berolinensium acta. Angli portionem Bismuthi argento adjiciunt, nec abs re: Alii enim Bismuthum arsenicali suo sulphure liberum cum luna fixa non sine augmento cæmentant. Cuprum addita octava parte bismuthi pallefcit. A stannariis vismuthum adhibetur, ut sonorum magis stannum reddatur. Massam ad literarum typos exarandos teneriorem reddit. Mira res! cum Zinco liquatum bismuthum nunquam miscetur. De Mercurificatione vismuthi vide celeberrimi Pott dissertationem, ubi asserit usum vismuthi medicum in circumspectiore praxi, non valere, nec applicationem vismuthi ad mangonia vini probari propter exortas inde pessimas corporis affectiones; externum tamen usum ad tumores &c. tolerari posse. Grandisonas autem Alchymistarum spes, & operosos circa vismuthum labores ita enucleat, ut quidquid abditum, reconditumque in scriptis Adeptorum de bismutho seu per viam siccam, seu humidam tractando legitur, in apricum deduxisse videatur.

§. IV.

De Zinco.

Zincum seu Speauter est semi-metallum albo cærulescens maleabile, sed rimosum, igne ante candescentiam liquefcens, flamma luteo-viridi, fumo albo floccoso, indolis alkalinae.

Minera Zinci propria nulla est, nec Goslariæ, quæ a Zinco inclaruit, pura hujus foditur minera, plumbagini, ferro, cupro, sulphuri mixta est, cum primis lapidi calaminari, & Galenæ sterili per sæpe miscetur. Glauberus ait, (in hujusmodi mineris pondus Zinci quater superare pondus plumbi, adeoque damnosius esse, tot partes Zinci pro conservatione longe paucioris, & vilioris plumbi, deflagrando, igne fortiori perdere. Unde si minera hæc debite tractaretur, non exiguum emolumentum expectari posse) An idem in Transilvania caveri posset, & immensa Galenarum copia per sublimationem tractanda zincum fœnore prosperaret, meum non est statuere. Ephemerides naturæ curiosorum de An. 1737. p. 308. queruntur in Schemnicensium Ungariæ fusionibus praxim istam negligi.

Affinitatem Zinci, & Cadmiæ experimenta Chimicorum diversa prodiderunt; quanta vero in furnis liquefactoriis Cadmia? si e Zalathnensium, Csertes, Vajda-Hunyad, Toroczko fornacum ergastis colligeretur? Zincum, uti Cadmia cupro flavedinem inducit. Pro Mathematicis instrumentis, hæc mihi compositio arridet: sex libris aurichalci unam libram Zinci addas, erit mixtura auri æmula, huic quidam pauxillum stanni Anglicani addunt, ut polita massa obryzi colorem referat. Qui cuprum, & Zincum commixta ductilia cuperet, is Zincum sulphure multo purissimum reddat. Stanno sociatum Zincum usui œconomico non congruit, quod cum acidis facile solvatur. Flores Zinci, qui sublimando limaturam Zinci, obtinentur, & qui lana philosophica vocantur, tenerrimam alkalina exsiccantem terram constituunt, nec ad species corrosivi arsenici referri possunt, prout nec odorem alliaceum arsenicalem spargunt, nec ulterius ullam
sub.

sublimationem patiuntur, quod tamen in arsenicalibus usu venit. Usus horum florum internus propter nimiam vim exsiccantem, imo constringentem, non probatur; externus autem merito laudatur. Celeber: Pott in sua de Zinco dissertatione commendat usum florum lege artis paratorum in ophtalmia, & gravissimis oculorum inflammationibus cum aqua rosarum, quam lactescentem reddunt guttatim instillati, præcipue in doloribus ex acridine lymphæ ortis, proderunt enim oculorum vitiis exsiccando, repellendo, roborando. Ipse ego novi unum aliquem, qui ulcera mira facilitate, optimo successu floribus his curabat. Glauberus etiam ad recentia vulnera commendat scopo consolidandi, quia humores continuo absorbent. Mea sententia tunc flores Zinci prodesse maxime, quando in acidis menstruis soluti, concentratique vulneribus applicarentur.

§. V.

De Arsenico.

Arsenicum nec Sal, nec Sulphur, nec Semi-metallum est, quo igitur loco istud statuat definit Lector benevolus e sequentibus. Fateor: cum arsenicum in quindecim aquæ partibus coctum totum dissolvatur, suspensionem salis non effugit, sed gravitas arsenici tanta, ut ipsorum lapidum, spatho excepto, gravitatem superet, salis convenire non videtur; unitur etiam intime auro, cæterisque metallis, quæ salium proprietas non est, Vide sapientissimam Dissertationem I. H. Pott. Chym. & Med. Prof. S. S. Pruff. Sodal: editam Berolini 1741. Nec sulphur est: Lemery p. 439. Becher Phys. subter: p. 787. Ett-

müller in opp. p. 925. sulphur esse volunt, sed enim arsenicum album flammam sulphuris instar non concipit, nec arsenicum cum nitro mixtum, & in crucibulum coniectum aperta flamma deflagrat, nec cum mercurio sublimato destillatum dat cynabarium, uti sulphura solent. Sed nec semi-metallum dici potest, nunquam enim se solo in liquidum fluxum, nec sine addita com- parte in Regulum liquari potest, qua igitur classe istud reponam, definiant illi, quibus plus otii suppetit, quoniam vero plerique metallurgi Arsenicum semi-metallis adnumerant, hoc istud loco patiar. (a)

Valerius in Mineralogia edita Berolini An. 1750. Transilvaniam ab Arsenico celebrat, cum primis illo quod Risigallum audit, & arsenicum flavum est, vel etiam rubrum vulgo Realgar, cujus copiam indico in montibus Olá-lapos, præprimis in fodina Borkutiana exuberat. Inter species arsenici peculiaris est, auripigmentum sulphure abundans, siquidem candelæ admotum facile succenditur, & sulphuream flammam spargit, igne valido evolat, relictis in tigillo arenis, fumus vero quem exhalat arsenicalis est, uti

(a) Celeber: Pott in dissert: de auripigmento pag. 81. ita habet: sed novum plane & inauditum quid est quod D. D. Klaunig in miscell: natur: curios. de An. 1715. p. 135. recenset, Auripigmentum & arsenicum ab Hollandis magna in copia ad regiones Barbaras transmitti, quo fertilitatem agris concilient, si res hæc utique ita se se habet, conferri cum hoc meretur observatio Kircheri in mundo subterraneo p. 237. dum ait Ægyptios arsenicum per agros spargere eo quidem fine, ut cum ipso serpentes enecent, sed forte hoc ad fertilitatem agrorum non parum quoque confert, unde simul concideret traditio, quod arsenicum plantis quoque venenum sit.

uti patet e floribus ferro polito adhærentibus; qui iidem continuato igne rubescunt, signo sulphuris manifesto. Hanc sulphuris inexistentiam demonstrat etiam atramentum sic dictum sympateticum, dum nempe auripigmentum cum calce viva, & forti lixivio, lithargyrium vero cum aceto coquitur, solviturque; hæc clara, diaphana, & dulcis solutio plumbi, si chartæ inscribatur, nullum colorem exhibebit, charta autem volumini, vel libello viginti quatuor plagularum imponatur, extremum deinde latus chartæ auripigmenti aquâ, mediante spongia illinitur, & per modicum temporis spatium in eo latere jaceat, sic demum vapor iste subtilissimus omnes viginti quatuor plagulas penetrat, & solutione lithargiri scriptas colore bruneo inficit, quin, & charta hæc super exhalantem tantummodo auripigmenti vaporem posita idem præstare dicitur, Phænomenon hoc causa sulphuris evenire, multis probat. Stahlius p. 95. de sulphure.

Superius luculenta Cobalti vestigia Rodnaviæ existare dixi; dicam Cobaltum mineram & speciem arsenici esse, siquidem tertia pars Cobalti arsenicum est. Id peculiare in Cobalto, quod ejus metallicæ terræ sit, quæ etiam vitrum cæruleo colore tingit, miscetur diversis metallis semi-metallisque, uti de bismuto differui, nunquam tamen e Cobalto regulus specificus eliquari potest, sed heterogeneis quibusque mixtus, idcirco nec inter semi-metalla proprium habet locum. Cobaltum varium est, ab aliis etiam Cadmia metallica fossilis, nomen accepit, non autem Cadmia fornacum, vel lapidosa. An cæruleum teneat colorem facile probabis, si Boracem ei junxeris, liquatum enim, illico Boracem cæruleo tinget colore. Cobaltum tostum sæpe Zafferæ loco venumit, vera Zafferæ fit, dum Cobaltum tostum, in

pulveres contritum, & duabus partibus pulverum e silicibus confectorum mixtum, humefactum pinfitur ad lapidis consistentiam, utuntur hac Zaffera pictores, & qui porcellanam cæruleo colore pingunt. Ad Smaltum e Gobalto conficiendum, adhibit^a priore mixtione cineres clavellati sumuntur, e quibus in liquefactione productum vitrum, ope molæ tusoriæ contritum, & vasorum adminiculo in sublimem colorem effigiatum Smaltum audit. Proprietas minerarum Cobalti nondum a quoquam in apri- cum educta est, dicunt mineram esse ponderosam, subtilissime striatam, superficiæ lævioris, coloris dilute grisei, obscurioris etiam & nigricantis. omnes tamen hujus mineræ argento plus minus fatæ sunt, quod argentum utique in Smaltum transit, qui id fiat, meditatione dignum esto. Pyrites etiam marcasitæ dicti Smaltum præbent non ignobile. (b) Huc pertinent *Mispickel* & *Kupffernickel*, illud minerale pyrites est albus, ad chalybem scintillas fundens, figuræ prorsus irregularis, longe maximam in se continet arsenici partem, ferri parum, plus terræ non metallicæ. Istud etiam Arsenico dives, Cobalto utcunque simile, ex gryseo rubellum, semi-metallicæ speciei, paucillum simul cupri, parumque habet sulphuris.

(b) Vide Henckelii Pyritologiam.

P A R S IV.

De Sulphuribus.

Sulphur est concretum minerale, salino bituminosum; flamma concepta ardens, & fumos corrosivos, acido salinos de se spargens, seu phlogiston propria indole ignescens. Mea sententia : sulphur, est concretum acido-salinum inflammabile.

Binas sulphurum species statuo ; fluidam & solidam. Fluida sunt : Petroleum, Naphta, Asphaltum. Solida : terræ Turfaeæ, Lythantrax, Gagates, succinum, sulphuris mineræ, & Pyrites, seu Marcasitæ.

Petroleum e faxis defluit, tenuissimum, levissimum, graveolens, inflammabile, aquæ fontanæ sæpe innatans, oleo stillatio ita simile, plerisque notis, ut multi eliquatum igne subterreaneo putent.

Naphta Petroleo quam simillima est, sed dilutior, candidior, ignis rapacissima, raptique in se conservantissima, bituminis subtilissima pars, & flos; hunc e fovea pone Mediam Medgyes sita colligere, imo haurire licebit, vide infra, ubi de fontibus ago.

Asphaltum Petroleo spissius est, cujus species subalternæ: Pifasphaltum, Bitumen Judaicum, solis ardore, mora temporis, exsiccata, & pice vulgi duriora, solo gradu cohæſionis, densitatisque differunt. Berkenmeyer in suo Antiquario curioso An. 1712. meminit cujuspiam fontis (mihi ignoti) ad Albam-Carolinam siti, e quo Axungiam haurire liceat copiosam, ad axes, rotasque curruum ungendas, forte hic idem ille fons est, de quo Anonymus Gallus in *Histoire del' etat present du Royaume de la Hongrie a Cologne* 1686. p. 99. & Cirospontoni in *Hist. della Transilvania* memoriæ prodiderunt: duplex ex hac Axungia bituminosa derivari posse commodum, si enim ope ignis durior pars bituminis a molliori secernatur, illa candelis conficiendis adeo conducit, ut etiam odorem exhalet amænum, salubremque, ista vero axibus, rotisque ungendis aprime conveniat. Olim e fontibus in Sedis Csik finibus sitis, hausta axungia, vasis, curribusque deferabatur venum exponenda, nunc ii fontes principi Moldaviæ parent.

Inter solidas sulphurum species terram Turffaceam statuo, an satius sit hanc ad vegetabilia referre, quia e musco radicibusque bitumine percoctis constat? non discepto, pars ejus maxima sulphur est, idcirco eam hic recenseo.

Turffa seu Turffum significat cespitem aridum fusco-nigrum, laterum instar coctum, qui facile ignem concipit, & focos

Bata-

Batavorum cumprimis alit. Cespes hic alius est naturalis, artificialis alius, uterque primum e terra eruitur paludosa, festucis, radicibus arborum, culmis stramineis, bitumine terreo foetis interfecta, arte dein paratur, quando Turffa ista laterum instar aqua subigitur, & sole arefacta venum exponitur; sunt porosiores alia, alia densiores, pro ratione arborum, radicumque bitumine terreo percoctorum. Quærenti cur Hollandia Turffis abundet repono: Hollandiam olim, ut e veterum monumentis habemus, sylvarum feracissimam fuisse, sed per creberrimas vicinorum marium exundationes sylvas istas subrutas computruisse, quæ salinum, quibus aquæ Holiandicæ scatent, ope, tum calore solis, ac industria hominum in Turffas coagmentatæ sunt. Cinis Turffarum multa prævia nive imprægnatus salem in Cryсталlos nitriformes generat, & effingit, sed fatuus hic sal est, non nisi Encheiresi Alcoholi inflammandus. Muria e Cineribus facta cum sapone cocta hunc coagulat præter morem aliorum salium lixivioforum. Discant Turffas quærere, & parare illi, qui bene multis in locis sylvarum inopia conflictantur.

Carbones fossiles, seu Lynthantraces, alii volunt, bitumen esse calore solis induratum, alii cujus cujus antiquitatis, vel Diluvii vicissitudinibus arbores, lignaque varia, petroleo, & Naphta ita subacta, ut carbones fossiles dici mereantur, sunt inter hos: schistum fissilem aprime simulantes, ideo schisti carbonarii vocantur; sunt durissimi, lapidum instar, & Gagates dicuntur, poliri etiam amœne queunt; alii pumici similes cum uruntur, sine scoriis in cineres tantum resolvuntur, alii denique speciem ligni, cujus erant soboles, effigiant. Nec istud quale quale commodum in Transilvania desiderabis, quando Zarata, locus

est Cibinio sex horarum intervallo distitus, optimorum Lythantra- cum copia suppetit, vestigia ligni, e quo percocta sunt, in stratis suis manifesta præferentium. Quantum emolumentum furnorum, ustrinarumque, si his animarentur, sed forte metuen- dum esset, ne statarium Londini morbum, phtysim nempe cau- farent; cupri certe tot tantæque ustiones, vel arsenicalis anti- monialisque metalli repetitæ tostiones carbonum fossilium ope ce- lerius, & sine damno sylvarum nunquam satis deplorando con- fierent.

Succinum, *Electrum agstein bernstein* est Naphtæ progenies, cui suam sal marinus firmitatem attulit. Succinum omne fluidum fuisse inde patet, quum in multis ejus partibus diversa insecta utpote muscas &c: sit reperire; varietatem suam, coloribus & pelluciditati debet. Diodorus Siculus p. 128. succini meminit in- quiens: ab Æthiopibus cadavera prævia conditura succino cir- cumfusa fuisse, ut a corruptione serventur, igitur his populis ars fundendi succini ea ratione, ut densitatem, & pelluciditatem conservet, nota fuit. Succinum ejus est naturæ, cujus acidum in sale communi, patet hoc ex præcipitatione argenti in aqua forti, communicat etiam argento corneam & volatilem indolem.

§. I.

De Sulphure vulgi, & hujus mineris.

TRansilvania idoneos coquendo Sulphuri montes puteosque bene multos ostentat, quos inter, illi eminent, qui Csik inter, & Három-Szék affurgunt, eorum unum Bálványos di-
cunt,

cunt, alter prope Lázár-falvam, ad rivum Búdós-patak nuncupatum, fodinam Sulphuris vicenis non plus annis desertam querulatur; memoria dignissimum: ad originem rivuli Búdós-patak in contiguo monte Búdós hegy Petram prominere aditu longo, latoque, ordine optimo ab artifice natura excavatam, huc omnes illi commigrant, quos dira scabies, capitis, oculorumve dolor afficit, & Sospitorem DEUM in ipsis speluncæ anfractibus celebrant, nec immerito, siquidem suspirium omne aduentibus intercluderetur; ni optimus DEUS pertusum voluisset in superficiem montis specum, volatilibus tamen noxium, quæ hunc pervolare parat, in puteum præceps ruit. Dives adeo sulphuris est, ut defluum accolæ domum auferant & in Cylindros mafulasque coquant. Alumen hic etiam redundat. Suadeo accolis, ut unanimi studio foramen, seu puteum, quo natura specum per-tudit, dilatent, ita enim fiet, ut respirium ingressuris non intercludatur. Annuos e sulphure fructus priore sæculo redundasse indicat rescriptum Stephani Bocskai ad status & Ordines Transilvanix Annæ 1606, art. 10. quod ita habet: *Fölötte szükséges, és közönségesen hasznos-is arról kegyelmeteknek az Fiscus számára való hasznokat fel-találni, és keresni, akár mi uton és módon lehetessen ilyen extrema necessitas idején, úgy mind az Arany-váltás, cementek rendelkezése, Bor gyűjtés, kénkö. kéneső, arany, ezüst, rez-Bányák mivelése, vas hámorokké azonképpen &c. &c.* Fiscus igitur status e sulphure numerabat redditus. Vide inferius ubi de fontibus differo. Inter privilegia a Sigismundo Bathorio Siculis concessa, P. Samuel Timon rerum mem: Transilv. p. 179. istud etiam adfert: Sulphur apud utrosque Torjenses libere effodient, sed in armamentarium Principis omne importabunt.

Sulphur aliud, est purum nullis heterogeneis mineris mixtum, aliud ita minera pyritica foetum, ut tamen pars major sulphur sit. Purum succini instar pellucidum rubescens in celeberrimis Nagy-ág fodinis reperitur. Ex diversis sulphureis mineris ustis, tostisque paratur sulphur crudum, cujus pars purior in Cylindrulos funditur, pars nigricans & foeculenta sulphuris Caballini nomine venit.

Pyrites triplices statuunt illi, qui Henkelii Pyrithologiam celebrant, albos, flavos, & ex his duobus resultantes. Pyrites albi: ad Arsenici, flavi ad cupri speciem sunt referendi; subflavus durus chalybe percussus scintillat, figuræ multiplicis est, sphaericæ, prismaticæ Rhomboidalis, &c: tessulatus sæpe in Chrystallina congerie visitur, vulgo Marcasita audit, & aurichalco polito similis est. Horum pars quarta sulphur est. Quo magis cupro foeti sunt pyrites, eo pauciores in figuras concresecunt, & quo duriores, eo plus cupri participant. Omnes tamen pyrites ferrum pro basi habent, & terræ non metellicæ juncti sunt. Acidum sulphuris idem est cum acido vitrioli, neque tamen in sulphure quærendum est sulphur Philosophorum. Sulphura metallorum differunt ab aliis sulphuribus, quorum realitatem illis, qui a limine chymiam salutant, ita demonstro: solve duas uncias argenti in sufficiente quantitate aquæ fortis, solutionem præcipita cum spiritu salis communis, vel cum uncia olei Vitrioli, tum injice tres uncias mercurii vivi, & per alembicum ex arena abstrahere lente totum phlegma, aucto deinde igne magnopere per aliquot horas Mercurius ex argento partem sulphuream arripet, & cum ea more suo sublimabitur in Cynabarim rubram, quæ veram argenti sulphuream terram in se continet; istud mutatis mutandis ad omnia metalla applicari potest. Vide C. Pott Dissertat: de sulphuribus metallorum 1716. Halæ editam.

P A R S V.

De Salibus

© Haáz Rezső Múzeum
Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

S Alia omnia vel sunt Acida ; vel Alkalina, quæ resultant ex his, Media vocantur. Acidorum character est 1. ut cum alkalinis, item cum testis ovorum, aliisque animalium testaceis crustis, lapidibusque, uti cancerorum &c: cum spiritus elastici productione effervescent. 2. ut Syrupum Violarum rubro colore tingant. 3. ut ope ignis in auras dispergantur. De acido sulphuris memini superius, nunc tantum de salibus acidis agam primum, deinde alkalina & Media referam. Inter acida Vitriolum & Alumen numero.

De

De Vitriolo.

§. I.

De Salibus Acidis.

Vitriolum omne specie Crystallorum polyedra visitur; igne liquefcit, calcinatur, volatile fit, sapore est styptico, componitur ex acido, aqua, & particulis metallorum, cupri nimirum, ferri, & Zinci, quibus ipsa colorum diversitas tribuenda, cupro cæruleus, ferro viridis, Zinco albus, quot metalla & quam multiplicia solvi possunt ab acido, tam varium generatur vitriolum, quoniam autem acidum latet etiam in vegetabilibus, ut sunt immaturi fructus, musci, quercus &c. si extractum ex his acidum metallo cuicumque solvendo par fit, generabitur Vitriolum, unde fit, ut acidum vitrioli diversis nominibus veniat, nempe: *Primigenium, Catholicum, & Acidum Calchanti, vagum fossile.*

Terræ diversæ succis mineriferis permixtæ & condensatæ, sed vitrioli feraces, vocantur lapis atramentarius, hic iterum varius est, ruber seu Chalcitis, flavus seu Misy, niger seu Melantheria, grisens seu Sory. Ubi nativum desideratur vitriolum, ibi, si pyritum copia non desit, nec vitriolum deerit, e calcinatis enim pyritibus, malim dicere, tostis, ustulatisque subinde vero coctis, superaffuso Alkali, per evaporationem & crystallisationem inspissatum obtinebitur vitriolum; non absimili methodo Zalathnæ amænissimum vitriolum cæruleum, ipso Cyprio pulchrius nunc excoquitur. Coquebatur non multos ante annos e flava montis Facebai minera, sed majoribus impensis, quam fru-

fructu. Industria tandem summi illius Metallurgiæ Dacicæ Rectoris Illustrissimi de GERSTORFF Encheiresin adinvenit, Vitriolum cyprio suppar copiosum e pyritibus, quorum hic ingens copia est, educendi, magno sane ærarii emolumento, seu ad aquam fortem, seu mercurium sublimatum conficiendum. Quid si idem in ferreis Hunyadensium, pyritibus exploratum irent? Goslaria ex minera plumbi pyritosa diuturna ustulatione præparata, in aqua soluta, inspissataque vitriolum album educit, forte hoc vitriolum album sal est, de quo Erckerus mentionem fecit, quod id ex mineris plumbi ustulatis paraverit. Ex lapide itidem calaminari præcedente ustulatione vitriolum parari potest.

Nequeo ab acido Vitrioli divelli, antequam olei Vitrioli, & liquoris anodyni ex eo parandi methodum tradam, liquoris inquam anodyni humano corpori accomodatissimi. Adfero experimentum meum ipsius, quo Vitrioli oleum suppar Saxanico confeci. An. 1764. Albæ-Carolinæ Vitriolum Calcinari, bacillo istud agitans, ne instrumento adhæreat, calcinatum retortæ imposui non supra dimidium, recipientem addidi, qualem in destillatione aquæ fortis adhibent, nimirum e latere tubulo munitum, spiraculis oblitis ignem subjeci, hunc triduo ita rexi, ut per vices, tertio die summe auxerim, primo die igitur phlegma destillatum separavi, altero, circa vesperam vapores levabantur densi, albi, sulphurei ad tertii diei meridiem usque, denique guttæ quædam igneæ stillabant, finita operatione, spiritum ab oleo sejunxi, & e quadraginta libris vitrioli, quatuor libras & octo semi-uncias olei albi obtinui, ratus inesse oleo etiamnum partem spiritus vitrioli, iterum istud destillavi, & quod nitidum oleum erat, jam rubro-nigrum effectum est, sed
immi-

imminuta adeo quantitate, ut libræ tres tantum super fuerint, patet hinc rubrum, vel fuscum oleum vitrioli sola rectificatione fieri, vel ex aliis incidentis materiæ fœcibus. Testem hujus operationis appello Cæs. Reg. Monetarum Magistrum Dominum de **HAMMERSCHMIDT**, qui excellenti doctrinæ suæ istud addit, quod eos, qui se his studiis addixerunt foveat, tueaturque.

Liquoris Anodynæ mineralis Encheiresis ista mihi præplacet: ℞. olei vitrioli partem unam, S. Vini Rectificatissimi partes quatuor, lente, propter secuturam fermentationem affunde spiritui oleum, tum oblitis spiraculis destilla igne lento, prodit primum spiritus inflammabilis, naphthæ spiritum dicunt, quem seorsim custodi, iterum destillationem renova, acidus magis, minus inflammabilis spiritus erit, quem etiam seorsim custodies, continua laborem, sed igne lentissimo, prodibit inter albicantes fumos phlegma acidum sulphureum, nauseosum, tandemque sequetur transtillans naphtha vitrioli, oleum vitrioli dulce, oleum Naphthæ, oleum vini. Liquorem primo & secundo destillatum misce, & erit spiritus vitrioli dulcis, cujus unciis quatuor, si insillaveris naphthæ vitrioli guttas viginti quatuor, obtinebis verum liquorem anodynum. Vide Rudolphi Ang. Fogel. Inst. Chym. 1755. Göttingæ. Commendat Naxagoras in concord. Philos. ex sale tartari per oleum vitrioli saturato, cum spiritu vini in terram foliatam reducto sulphur vitrioli elegantissimum; fateor nunquam satis æstimandum liquorem me obtinuisse, sed variata paululum methodo nequaquam vulgo communicanda. Vide tamen Kesleri Centurias Chymicas.

Oleum æthereum vitrioli dulce, præparatum aurum seu per
aci-

acida volatile redditum, succinum etiam solvit, & cobaltum spiritus dulcis ad vernicem optimam præparat, neque ulla alia arte vegetabilium virtutes específicas facilius, citiusque extrahes. D. D. Frobenius in actis societatis Anglicæ, Exper: 5. hæc refert: Nihilominus hic æthereus Naphtæ spiritus existit unicum dissolvens menstruum omnium resinorum, gummosorum pinguium, & oleosorum concretum; mediante hoc omnes ignescibiles materiæ fundamentaliter, cito, secure, & cum delectatione in optimas essentias solvuntur, ut sunt: omnia genera oleorum pix, Terebinthus, Balsamus indicus, camphora, Ambra grysea, Sperma Ceti, Mastix, Moschus, Copal, &c. /

Id vero stupendum est omnino, quod si solutioni auri affundantur. 2. p. spiritus Naphtæ, aurum ex aqua regia hic spiritus ad se attrahit, & terra quædam alba ad fundum cadit, quæ mox in viridem colorem transmutatur, estque cuprum, illud quod cum auro commixtum fuerat, liquor autem factus auro supernatat instans olei. Mira profecto res est, qui æthereus iste spiritus, aurum omnium gravissimum ad se attrahat, forte aurum oleosæ, non terrestris indolis est? Vide Pottium in Dissert: de acido vitrioli vinoso, ubi hæc addit: Hæc auri per spiritum Naphtæ solutio constituit ipsissimas D. Generalis de la Motthe guttas antipodagricas, quarum mentionem adducit commerc: Liter: Norimb. 1731. p. 163. &c: Quod vires medicas hujus ætherei spiritus adtinet, alii effectum refrigeratorium & coagulatorium, alii tonicum, antispasmodicum, resolventem ei adstruunt. Qui oleum vitrioli sale tartari saturatum pro basi operationis adhibent, ratione virtutis anodynæ, & antispasmodicæ cum fructu usurpabunt; alii ob virtutem carminativam inflatulentis, vo-

mitu & D. D. Gohl ad Cephalalgiam, vertiginem, Epilepsiam, extollunt. Celeber: Pott ait: cum Balsamo vitæ mixtus hic spiritus singultum momentanee auferre solet. Qui genuinum hunc æthereum spiritum oleumque Naphtæ cupit, is non venalem, quales apud Pharmacopæos est, adhibeat, sed vel recensita methodo sibi præparet, vel apud Pharmacopæum agat, ut hac & non alia methodo paretur. Ad uberiores Enchiresin advertas, ut 1. lento igne spiritum vini rectificatissimum destilles, si enim mellago transit, irritum est, ut ex repetita destillatione oleum prolicias, 2. multum olei deperdes, ni spiritum primum, & saltem removeris, 3. cum fumus albus in vase apparet, intumescencia sequitur, ignis itaque vis minuenda est, 4. Separatio olei a residuo liquore fiat quantocyus. Oleum vitrioli pro operatione sumendum est, quod ad minimum pennam immissam comburit.

§. II.

De Alumine.

OMnium sententia, qui penitus indolem salium rimati sunt, acidum aluminis, est ipsum acidum vitrioli. Crystalli aluminis sunt octoedra, saporis adstringentis. Alumen exustum, aerique expositum iterum fecundat, cum oleo tartari per deliquium præcipitatur in terram albam, sæpe lapidi calcario diu in patulo detento sociatur. Zalathnæ illi ipsi pyrites, e quibus vitriolum conficiunt, iterum aeri exponi possent, & alumine fecundarentur, ita differit Neumanus de Sveciæ pyritibus. Szaratae habentur carbones fossiles, si qui hos inter flammam

ægre concipiunt, & spumant, aluminis luculenta præbent indicia, e lignis non ad intimas usque medullas, sed mediocriter tantum petrefactis, vel quibus se se acidum nostrum intime junxit alumen excoquit Germania, idem Transilvania posset, ligna enim petrefacta, & huic usui accomodatissima cum multis in locis, tum Zalathnensium fodinis suppetunt. Ad Lázár-falvam in specu Montis Búdós hegy alumen redundat, vide superius ubi de sulphure vulgi egi. Vitriolum fodinarum sæpe alumine plummofo mixtum est. Ut alumen e lixiviis educendum facilius in chrystallos abeat, alkali aliquod, cineres Clavellati, urina, calx vel aquæ alkalinæ soteriæ, per Daciam alioqui copiosissimæ, affundendæ erunt. Sed nec alumen arte adparare necessum habent Transilvani, natura copiosum sufficit: Cl. D Samuel Pataki Medicinæ Doct. peritissimus, autoptes inquit: in Comitatu Krasznenfi ad vicum Zovany fontem exstare, cujus pars tertia alumen est, imo territorium pagi Zovand omne, ubi in planitiem procurrit, si fodiatur, aquam alumine copioso refertam præbere. Multi Ungarorum simul & Dacorum valetudinis causa has aquas frequentant, & calefactis, balnei instar utuntur.

§. III.

De Salibus Alkalinis.

OMne Sal Alkali effervesceat cum acido, est saporis acris, & urentis, syrupo violarum colorem viridem conciliat. Omne Alkalinum Sal junctum acido vitrioli constituit sal mirabile Glauberi, in quavis frigida facile solvendum, vide plura inferius

de aquis mineralibus alkalinis. Magnus alkinorum usus est, si-
quidem omnium metallorum, terrarum, lapidumque imprimis
vitrescibilium solutionem adjuvant adeo, ut in igne magno in
vitrum pelluciditatis diversissimæ abeant. Mercurius tamen alkali
respuit. Calces metallorum ex cognitis nullo facilius, ac al-
kali reducuntur. Controversum est, an sal alkali volatile detur in
regno minerali, item, an sal alkali fixum, detur in regno
fossili? An unquam alkali volatile in rerum natura ante putre-
factionem, destillationem animalium, aut vegetabilium existerit,
non ita temere affirmare ausim, lege tamen experimenta hoc §.
de sale fontis Rodnaviensis. Si certum esset, salem ammonia-
cum e profundioribus terræ locis erui, aut etiam vaporis specie
propelli, alkali volatile minerale dari statuerem, ammoniacum
enim, alkali volatile, & acidum salis communis componit, sed
istud ars sola parat. Fixum autem alkali in terris alkalinis quæ-
rendum est, has in aqua solvendo, filtrando, in cystallos
cogendo &c. atque periculum instituendo, an cum acidis effer-
vescant, syrupum violarum colore viridi tingant, an sal edu-
ctum cum tertia carbonum parte in ignito crucibulo fusum mas-
sam hepatis sulphuris analogam præbeat, &c. Minerale tamen
alkali in aere non deliquescit.

De Borace.

ANtiquis Borax, Chryfocolla, Ærugo, Viride-montanum sæpe
idem est, nec secus, ac diversis effectibus, quos iis adstru-
unt, discerni possunt. Vide Plin. Hist. nat. L. XXXIII. C. V.
Boracem tamen nostrum ab antiquorum Chryfolla differre statuit
Fallopianus de fossilibus L. 5. c. 91. ejusdem Geoffroy est sensus.
Agri-

Agricola Boracem pro nitro veterum habet, idem Boracem Arabum Tincar esse statuit. Borax difficillime in aqua solvitur, cryſtallos hexaedras effigiat, ſaporis eſt initio ſubdulcis, in fine vero urinoſi alkalini. Metallorum ſolutionem præ aliis maturat, ideo artiſices in ferruminatione Boracem amant. Si crucibula intus Borace illinantur, cruſta vitrea ſub fuſione obducuntur, unde metallum illime fundi poteſt. Certum exploratumque habemus: ex India orientali navibus Boracem deferri, & antequam Hollandis iter ad Indiam patuit, ex iisdem locis mercatores Alexandriam, inde venetias Boracem promovebant, ubi hodieſum depurando Boraci ſtudioſe inſiſtunt, quare etiam denominationem veneti Boracis retinere ſolet. Sed meliore multo jure Tranſilvaniæ proles audiat, oportet. Brukman in Magnal: ſubterr: P. I. p. 270. ait Biſztricii in Tranſilvania Boracem reperiri, Boerhave. p. I. 828. Tranſilvaniæ prolem nominat, quibus forte Krekvicus prævit in Topographia Tranſilvaniæ. Faſtor relationibus horum, qui de Borace Tranſilvaniæ agunt, lapides minerales Montis Gyalu-popi ſuper Rodnaviam ſiti, examus, ſim conveniunt, anfractus hic ſunt multo plurimi, e quibus Boracem mineralem eruere operæ pretium eſſet majus, quam colendis fodinis inſiſtere, quia tamen a nemine ſcio experimenta cum his lapidibus ſuſcepta eſſe, erudito lectori ea communicabo, quæ de Borace fontis acidi Rodnaviam inter & vicum Majerhoff ebullientis (cujus venæ cum anfractibus montis Gyalu-popi communicant) accepi.

I. Fontis aqua deſluens lapidem gignit, qui in acidis Solvitur.

II. Fontis aqua si coquatur odorem Naphtæ, quem secumfert, illico perdit.

III. Hæc aqua, lenta evaporatione dispersa, terram præbet, quæ per subsequam ignitionem calce quavis, caustica magis redditur.

IV. Aquæ ex scaturigine acceptæ infillatum est oleum tartari per deliquium, subsidit terra alba, sed quæ syrupum Violæ viridi colore tinxit.

V. Residuum aquæ præcipitatæ cum nullo alkali novam præcipitationem passum est, sed cum acidis tinxit syrupum violæ colore viridi, saporis fuit alkalini, non tamen valde caustici.

VI. Si diutina coctione residuum aquæ præcipitatæ urgeas, dabit sal magis causticum. Quid si hoc sal alkali volatile est? & idcirco celeberrimum. Pott de mira & occulta specie Boracis inquit, Boracem non ad aperta, & indubia acidorum, vel mediorum salium genera pertinere, sed potius singulariter intricatam & mire occultam speciem constituere.

VII: Nulla in hoc fonte, vel terra per præcipitationem, aut evaporationem subsidente, indicia salis urinosi deprehensa sunt.

VIII. Plebs late omnis hoc lapide fontis Alkalino, utitur ad morbos mulierum.

Quid igitur? inter Alkalina Boracem referam? istud bene docti multis rationibus confirmatum eunt. Pottius in Dissertatio-

ne de Borace his multa, & gravissimis nixa momentis objicit, quæ referre compendium operis vetat. Adstruit author iste Boracem esse corpus compositum, ad quod salia propter specificam mixtionem singulariter immutata, & propria plane natura donata pro generatione Boracis conspirant. Problema igitur esto an Borax sal nativum alkalinum sit.

Ufus Boracis medicus ille optimus, quo sal volatile, vel potius flores Boracis cum acido vitrioli præparantur. Varii auctores, inquit celeb. Pott: (magnopere commendant effectum nulloque narcosi suspectum, antispasmodicum quoque, & resolvens, sedans, & blandum somnum cum euphoria provocans celebrant, indeque specialiter ad dolores quosvis, cephalalgias, ophthalmias, vigilias, deliria in febribus malignis, convulsiones, singultus Epilepsiam, affectus item arthriticos, nephriticos, fere supra modum extollunt. D. D. Krammer in febribus Castrensibus cum deliriis sævissimis eos tanquam excellens remedium dilaudat, si omni trihorio octo grana in frigida, vel potu calido assumantur, phtysicis vero nocent: Patiar ne compositionem tam excellentem desiderari? injurius essem; ex ipsius igitur celebris: Pottii sententia compendiosas binas methodos adferam, quibus flores Boracis per acidum vitrioli ita præparabis: ℞. ad duas partes Boracis unam partem olei vitrioli, & tres aquæ partes, ex commixtione hac sine ulla filtratione temperato calore humiditatem evaporari sinas, reliquam massam cucurbitæ immittas, cum alembico, & continuato temperato calore aquositatem in vas recipiens transpelle, sic transit phlegma pinguisculum odoris saponacei. Observabis massam siccescere? tum ignem augebis, donec flores in alembico conspexeris, & in hoc gradu ignis

continuabis processum tamdiu, donec nulli amplius flores ascendant, si sublimationem, hanc quater, vel sæpius repetieris, singulis vicibus abstractum liquorem reaffundendo, maiorem florum copiam colliges. Advertendum: ut ignem provide, lenteque regas, et si pars salis aliqua sublimata fuit, ignis extinguatur, & sal eximatur. Altera Methodus sine destillatione hæc est: solvuntur quatuor uncix Boracis in sufficienti quantitate aquæ calidæ, cui affunditur uncia una cum duabus drachmis olei vitrioli, hæc miscela per aliquod tempus evaporata, sal sub forma tenuium lamellarum supernatat, tum evaporatio cohibetur, & laminæ sensim crassiores, & longiores evadunt, unde vas ante absolutam crystallisationem non moveatur, post vero ad fundum cadunt, hinc liquorem decanta, & lamellas bis terve frigida ablue, & in loco calido, vel sub sole sicca. Hoc sal paulo ponderosius est floribus ob immixtam aquam, de cætero easdem qualitates possidet, eundemque effectum medicum, nisi quod inter dentes paulo magis frideat & in lingua aliqualem licet levissimum sensum aciditatis post se relinquunt. Hactenus celebrer: Pott: vocantur hi flores, sal sedativum Hombergii.

§. IV.

De Nitro.

Nitrum idcirco Alkalinis adnumero, quia si non pars constitutiva, certum tamen ejus principium est Sal urinosum, fortius etiam est omnibus reliquis acidis, & corrosivitate sua omnia reliqua acida superat. Nitrum omne quod legimus, ex superficie terræ, vel certe nunquam trium, quatuorve pedum pro-

profunditate majore congerimus, sunt qui nitrum ab Hollandis ex India Orientali adferri afferant, sunt alii, qui saxorum speciem aliquam in Finlandia erui dicunt, quæ in crystallos coacta salem dent nitro simillimum, sed confer hæc cum superiore capite de Borace, & Finlandiaca saxa Rodnaviensium saxis paria esse suspicaberis. Nitrum, quod superficiebus cavernarum crustæ instar adhæret, aphro-nitrum est, nec inflammabile, uti nitrum ex aere extractum, quod fatuum manet, nisi ei phlogiston addatur.

Nitrum verum carboni superinjectum flammam concipit, cum sale tartari & sulphure virtutem aquirit detonantem, solvitur in crystallos prismaticas, hexaedras, lateribus oppositis plerumque æqualibus, & ad bases in pyramides similis polygoni terminatas, si tamen acidum nitri, cum alkali fixo minerali conjungitur, oriuntur crystalli cubicæ, figura, sali comuni haud absimili; loca, e quibus nitrum copiosius colligi queat, sunt Stabula ovium, Vaccarum, etiam Equorum, sed minore spe fructus, item latrinæ, quæ multa urinæ copia madent, cum primis a Cerdonibus, & Sutoribus rejectæ pellium, & corii reliquiæ, horum enim omnium salino oleaginosæ partes putrefactæ, & per putrefactionem attenuatæ nitrum copiosum reddunt.

Nitrum itaque ubique produci potest. Quid si aliquis locum eligeret aeri pervium, arbitrariæ amplitudinis, munitum tecto, ut pluvie arceantur, subtus fossam effodi curaret, lapidibus quadratis e quatuor lateribus, & in fundo munitam, atque hac Matrices recensitas conderet, additis calce viva, vel cineribus alkalinis, & pulvere carbonum, is utique generationem institueret,

& intra spatium mensis nisi sævissimum frigus incidat, libra una talis massæ duas circiter uncias nitri contineret. Omnem vero massam, quantum nitri datura est, ita explorabis: 20. libris massæ nitrosæ adjice subtripulum calcis vivæ, cinerum alkaliorum, aut horum loco clavellatorum libram dimidiam, immitte hæc in vas capax, quibus fervidæ duplum affundes, commixtaque spatio viginti quatuor horarum macerabis; totam dein massam infunde in saccum lineum transibit lixivium primo turbidum, hoc iterum transcola, ut pellucidum sit, quod in ahenò ebulliat, donec dissipatum fuerit tantum liquidi ut guttula ejus frigido plano instillata congelascit, frigescat denique solutio per diem & noctem, quæ in crysallos concrefcet, repetitur operatio cum residua solutione, & iterum crysallos generabuntur. Vide I. A. Cramerum pag. 329. Nitrum igitur generatur ex pingui, alkalina, terra, aere.

In usibus medicis Spiritus nitri dulcis commendatur, hujus præparandi rationes vide apud diversos varias, mihi celeberrimus: Pottii in Dissert: de acido nitri vinoso, ista præplacet: oleum, inquit ille, vitrioli affundatur nitro, & in decem partes spiritus vini rectificatissimi inditas igne lento propellatur, quamquam non sine strepitu id fiat, & posteriores guttæ spumam emittant, sed hic spiritus postea, vel per se, vel per Alkali rectificari potest, ego certe methodum hanc omnibus aliis præfero, dum hac ratione omnia mox halitosa, & subtilissima forma miscentur) ita Pottius.

§ V.

De Sale Medio.

SAL medium, seu neutrum voco illud quod ex Alkali & acido diversa proportione vel æqualiter participat, multæ hujus numerantur species, sed Muria fossilis prima est quam sal fossile nuncupamus.

De Sali Communi.

Hoc sal voco medium, constituunt istud acidum, & alkali æqualiter sociata, sal fossile nativum, seu Muriam puram, idest sal gemmæ copiosum adeo gignit Transilvania, ut non injuria dixerim, Ungariam in controversiam vocari, an hoc ei naturæ munere suppar esse queat. Cogitanti mihi Transilvanum sal ea methodo, quam in metallorum descriptione tenueram, scribere, lababat calamus, neque enim inducere in animum poteram, æquam esse metallorum, Salisque fodiendi rationem, igitur procurro ad operas salinas, cum peritis tracto negotium, sed quieto esse non licuit, dum aliquis obortas subinde difficultates explanaret; oportune S. D. de HAUER Maromarusiensium, & Tordensium Salis-fodinarum Geometram convenio Virum Geometriam cum primis subterraneam aprime doctum, & in curandis salis fodinis multorum annorum usu singulariter versatum, hic mecum fodinas ingredi, quæsitis examussim reponere, votis denique meis respondere; ego gaudere: quod Lectori meo veram Salis-fodinarum iconem exhibere valeam.

Sal fossile duplex, statuo, purum & terreis mixtum partibus

tibus, triplici methodo eruitur, Venarum instar, *gangveis*, glomeraminum *flözveis*, petrarum in modum, saxorumque *stokveis*. Secturæ, ubi nudam Salis-petram cavant, conum truncatum effigiant, ubi autem Venas, vel glomeramina confectantur, cuneis, puteisque non aliter, ac in metalli-fodinis operas continuant. Fodinæ maxima admiratione, & curiosa inquisitione illæ dignæ sunt, quæ conum truncatum imitatæ basim ipsam in venturas ætates novis semper latitudinis accessionibus dilatari patiuntur. Hæ ita construuntur.

Comperisti quocumque molimine seu certa Patrum traditione, seu instrumti, quod terebrum montanum vocant, tentamine, nudam salis petram determinato in loco inveniri, binos puteos invicem tribus orgiis distantes effode, parietinas puteorum quercinis trabibus solertissime firmabis, dum ipsam salis-petram attigisti, hæc *Salzhimmel* audit, cui ut robur in annos duraturos conferas, intervallo trium circiter orgiarum puteos effossos ita dilatabis, ut ex ipso sale basim efformes, quam *Sojok* appellant, exactam basim pellibus bubalinis, aut bovinis vesties, quod hæ omnem ad se humorem attrahant. His perfectis salina saxa cavabis, in utrisque puteis latera conii, & arcuatas parietinas dilatans, donec mutuis ictibus pertusi putei in unum se se puteum explicent, propendens hic salina moles *kampf* vocatur. (c) Advertisti forte salinas venas decussatas, & obliquas esse? superiorem plani inclinati partem dices *Aperturam*, inferiorem *Finale*, ad quæ idcirco gnaviter advertendum est, quia si initium fossionis salinorum scamnorum summas in Apertura, frustra salis effodienda
nulla

(c) Vide §. 6. & Fig. 5.

nulla sui parte læsa, ruptave egeres, secus in plures partes disperdenda, non minore operarum damno, quam ærarii detrimento. Sin autem venæ circulares, vel irregulares fuerint, tum frustra salis, quæ *scamna* dicuntur, ad Horizontem parallele fodiantur oportet.

Nihil est, quod his cavaturis officiat amplius, ac scaturigines interdum inter salinæ petræ adjacentem limum ita prorumpentes, ut ipsam salis petram penetrent, emolliant, dissolvantque. Cautione itaque magna opus est, ut in primorum effossione puteorum venas scaturiginum solerter investiges, ac non longe dissitum, sed declivorem locum signes, in quem cuniculus adigi possit ad scaturigines eo derivandas, quod si declivius planum nullum inveneris, cunei loco puteum iterum, sed primis duobus profundiorē effringes, qui *Forinken* appellatur, & ad hunc puteum, ex primis ducto cuniculo, aquas salis petræ nocituras derivabis. Si forte puteus hic nimirum *Forinken*, aquis repleretur, eas ope vilioris cujus cujus machinæ levabis.

Puteos faxeæ salis moli impendentes, ita discrimina, ut unus scalis, per quas operæ comeent, remeentque, alter extrahendo sali deserviat, Machina *Gabel* dicta, pone solet extrui, quam quatuor equi octonis ipsis horis circumagent, ut frustra salis compendio virium non exiguo extrahant; faccus cui salina saxa induuntur e funibus retium instar contextus, cui vero minutia (*) Salis inponuntur, e pellibus Bubalinis confutus est. Illi e funibus contexto non sine horrore memet ipsum dum

Tor-

(*) Minutia Salinæ hic in tumulos coacervantur, in Ungaria vero efformatis hac de causa vasis ingestæ secundo *Tibisco* promoventur.

Tordenses fodinas Iustrarem, illigavi, illigarunt se se duo Comites, quartus, extus saccum in transverso ligno, non magis lato ac ut pedes, fulcire valeat, capitibus nostris imminens stabat intrepidus, funem ne in parietinas putei offendamus, recturus; adpellimus ad Basim feliciter, irretitas sacco manus pedesque explicamus, Iustramus operas, stupore defixi meditamur ingentem Coni Basim, altitudinem visu amoenissimam contemplamur, nam, ut eam penitus intueri liceat, ardentis straminei fauces ex orificio putei dejecti theatrum visu jucundissimum exhibebant, tum ad Venas Salinas conversi obliquum basis planum, peripheriam ellipticam potius quam circularem, normam fodiendi, indefessos, variosque operarum labores pervestigamus, hæc inter sonitus, murmur, tonitru exaudiri, nos vereri, cum e Geometra pone adstante quæro, quid hæc sibi vellent? ille bono animo nos esse jubet inquires: hos continuo exaudiri fragores, quando scamna salina in *Apertura* capta, ad finalem usque terminum pertusa, tandiu malleo, qui cunens est, tunduntur, dum perforentur. Nimirum aeris interni compressique cum aere externo rarefactoque conflictus, fragores, sonitus, murmura, tonitruis non absimilia excire consuevit. Visis igitur omnibus, quæ ad experientiam facerent, fossoribus bene precati, saccis iterum impliciti revertimur, sed Hem! quæ nos fames invasit singulos, meridiem suspiravimus, ut insolitæ fami consulamus, hospitem se nobis S. D. de KERN eruti Perceptor Salis, Vir ad operarum felicitatem inibi locatus, exhibuit, & tametsi lauto nos prandio refecerit, fames ipsum triduum perstitit, utinam quoties nausea stomachum occupat, eo descendere foret integrum! Jam ad singulas Transilvaniæ Salium fodinas invisamus.

§. VI.

Torda.

Tordam Reichersdorffius ita extollit (Torda Salium fodinis tam celebris est, ut vix parem in toto oriente fundum reperias) Zamoscus Oppidum Romanorum *Salinæ* dictum fuisse, contendit. S. D. de SCHELZ de Sale Dacico meritis ita, ut qui maxime, An. 1756. forte tectum puteis antiquæ fodinæ incumbens renovoaturus, advertit eminus, nodum Quercinum tecto imminentem quamdam inscriptionem præferre, non quievit ante, quam admotis scalis cominus eam scrutaretur; tulit curiositatis pretium, annum enim 1364. fodinæ originem dedisse, ex eodem anno quercinæ moli inciso, luculente comperit. Si hæc fodina per id temporis tercentis nonaginta duobus stetit annis, ad quæ retro tempora illas trajiciam, quæ superioribus post memoriam hominum annis frigida inundatæ, nunc vero ad extimam usque superficiem tepentibus refertæ, sui ipsarum ætatis oblitæ, novam Epocham sortitæ sunt? Præcipuos Torda, quinque munerat puteos, quorum primus Superior, alter Inferior, tertius Colosensis, quartus S. Theresiæ, quintus S. Antonii nuncupantur. Superioris basis diameter quadraginta quinque & dimidiæ orgyrum, altitudo quinquaginta sex orgyrum & duorum pedum est, Salem cætera purum, præterquam quod exiguis fibris terreis interstingatur, octoginta septem fossores, cum octodecim volonibus cavant. Inferioris diameter triginta sex orgyrum, & quatuor pedum, altitudo quinquaginta trium orgyrum propter salem nihilo a superiore diversum ad sui culturam septuaginta quinque fossores, octodecim Volones invitavit.

Colo.

Colosiensis putei diameter quadraginta, altitudo [quinquaginta novem orgyas complectitur, hunc fossores tres supra sexaginta, cum volonibus duodecim excavant, terreæ fibræ, sali permixtæ, diem ex die imminuntur adeo, ut purum omni parte salem reddant. Vide fig.: 5. hanc P. D. de KLEPS, tamesi regiis ad Salinas obsequiis distractus, egregia tamen penicilli arte effigiatam, pari animi alacritate mecum communicavit. 1. Peripheria fodinæ. 2. Puteus, e quo salina saxa evolvuntur. 3. Puteus cui scalæ imminent. 4. unde humor omnis ad Nu: 8. cuniculum derivatur. 5. Machina molem salinam levans 9. Apertura & 10. Finale, quorum etymon vide superius. 11. e pertufis in unum puteis prominens saxum Kampff dictum. Puteum S. Theresiæ nuncupatum fossores triginta, cum quindecim volonibus longitudine diametri viginti sex, altitudine perpendiculari triginta quinque orgyarum eviscerant. Novitius S. Antonii puteus præstantia cæteris par est.

Vetus superat puteus orienti oppositus magna fodina dictus, hujus ruinam cavatores timebant, rimis enim actis, terram, quæ petram salis circumdat, distincte intuebantur, ne igitur malum, quod operiebantur, superiori fodinæ obsit, nocuisset autem omnino, ruina enim sua superioris etiam putei compagem labefactasset, prævertere detrimentum maluerunt, quam experiri. Anno itaque 1762. 19. Junii puteos utrosque obstruunt, & obturant, præclusis terram sale mixtam ingerunt, nec sine causa, opinantur enim aerem interclusum ad robur parietinarum plurimum conferre.

Compressi aeris, & admoto igne in flammam prorumpentis exemplum sensere Tordenses tunc, quando novum puteum
Salis

Salis periclitantes, Terebro montano decem orgyas perforant, forte candelam ardentem admovent, & continuo aer flammam concipit, quæ tantisper glifcenti similis, mox cum ingenti fragore denium ignem, in patulum aerem evomuit, operariis interea in terram procumbentibus, & ne quid deterius eveniat sollicitis, sed suapte ignis hic evanuit.

Superius pag. 117. ubi Sacrarum Claudiopolitanæ Civitatis Ædium incunabula persecutus sum Diploma Vladislai exhibui, quo Salem valore tercentorum florenorum auri Fratres Minorum de Observantia, regia munificentia consequuntur, Salem hunc Rex e Camera Tordensi ex illo *Szekeres So* nuncupato, propter templi fabricam dari jubet, perstitisse autem hoc idem beneficiæ testimonium absoluta etiam fabrica liquet e sequenti.

„ Ludovicus DEI Gratia Rex Hungariæ, & Bohemiæ, &c.
 „ Fidelibus nostris Egregio Georgio de Batthyan Comiti Ca-
 „ merarum Salium nostrorum Transilvanien: nec non universis,
 „ & singulis Camerariis tum in Transilvania quam in regno nostro
 „ Ungariæ constitutis aporumque officialibus ac vices gerentibus,
 „ item tributariis & Teloniatoribus, & aliorum quorumcunque,
 „ cunctis etiam alterius cujusvis status & conditionis hominibus
 „ subditis nostris præsentis visuris salutem & gratiam. Intelle-
 „ ximus nos anno proxime præterito Fratribus Ord. Minor. S.
 „ Francisci in Claustro de Kolosvár degentibus secundum dota-
 „ tionem helemosynariam Genitoris nostri piæ memoriæ, in Ca-
 „ mera nostra Tordensi Sales tercentorum florenorum dari &
 „ deputari fecisse, qui, restituti propter carentiam inundatio-
 „ nis aquarum, tunc in hoc Regnum Ungariæ educi non pos-
 „ sent,

„ sent, ne autem hujusmodi Sales cum damno ipsorum fratrum
 „ ibi perirent, id eisdem fratribus duximus concedendum, ut
 „ illos libere valeant, atque possint educi facere. Quare fide-
 „ litatibus vestris harum serie mandamus firmiter, quatenus dum
 „ & quando per præfatos Fratres, aut homines eorum præsen-
 „ tium ostensores, tempore educationis prædictorum salium cum
 „ præsentibus requisiti fueritis, eosdem cum illis ubique libere,
 „ & sine omni impedimento, nec non Tributi, ac Telonii
 „ solutione dimittere, permittere, & permitti facere modis omni-
 „ bus debeatis, secus facere non præsumatis, præsentibus per-
 „ lectis, exhibenti restitutis. Datum Budæ feria sexta proxima
 „ ante Dominicam Palmarum Anno Domini Millesimo quingen-
 „ tesimo vigesimo.

Hoc Diploma consuetudinem Salium Tordensium in Un-
 gariam efferri solitorum arguit ab annis 247. invaluisse (ta-
 meti superioribus dudum temporibus hæc ceperit communio.)
 sed quoniam Tordæ fluvius vicinior nullus est, ac sit Aranyos,
 tenuis ipse, ferendisque navibus impar, ubi in Marusium illa-
 bitur, uti nunc, olim etiam ad deferendos sales eundem auxe-
 rit? igitur secundo Marusio in Ungariam Sal Dacicus efereba-
 tur. Unde apud script. rerum Ung. Vetus Salis portitor audit.
 Tantas Torda Salium divitias sinu suo complectitur, ut quadrin-
 genta millia lapidum Salis secundo Marusio in Ungariam singulis
 annis trajicere valeat.

§. VII.

Vizakna Salzburg.

DIstat Cibinio dnobus milliariis, vocabulum istud sicuti patrio idiomate puteum aqueum indicat, ita nullus puteus est, qui non scateret aquis. En igitur necessitatem horizontalium cuneorum, de quibus egeram. Fodina minor nuncupata, in meridiem tanto affluxu aquæ madet, ut non scaturiginem, sed canalem aquæ eo derivatum fuisse diceres, eadem fors manet neo-erectam S. Francisci, aqua in hanc e septentrione prorumpit. Quæ minus aliis madet Magna vocatur. Altitudo Magnæ 66° Basis diameter 35° Minoris A. 53° B. 29° S. Francisci A. 25°, B. 13° Banatus, qua patet, solius Vizaknæ salis lapidibus utitur.

§. VIII.

K o l o s.

UNum tantum cavat puteum, alter enim, posteaquam altis rimis aqua copiosior eum inundasset, labem duxit non reparandam; qui super est, ejus baseos diameter, viginti quatuor, altitudo quadraginta sex orgiis definitur. Kolos quinquages mille centenarios salis Magno - Varadinum quot annis trajicit. Ni multorum testimoniis adducerer, non paterer omnino Gallinæ illius meminisse, quam cum pullis in salem conversam, & e vetere puteo erutam esse, vicinia late omnis perhibet.

§. IX.

S z é k.

Oppidum Comitatus Doboka priscorum puteorum vestigiis illustre, in ipso montis vertice puteum ostentat; nunquam istud lætius suos ditat colonos, ac quando in Deés, de quo infra, quibus quibus ex causis fossio intermittitur. Puteus hic ipsis triginta sex annis delituit, reclusit eum D. de SCHELZ. Altitudo putei quadraginta septem, diameter triginta duarum orgiarum est, Sal partibus terreis mixtus est, nullum tamen ab aquis patitur incommodum. Istic olim officium Cameræ Regiæ viguisse sequens diploma confirmat, quod similiter, atque prolixum est, Eruditorum gratiis offero.

„ Nos Joannes de Hunyád Comes (d) perpetuus Bisztriciensis
 „ memoriæ commendamus tenore præsentium significantes quibus
 „ expedit universis quod nos ob spem, & devotionem specia-
 „ lem quam ad Gloriosam DEI Genitricem Mariam ac S. An-
 „ tonium habere dinoscimur, tumque ad humillimam supplica-
 „ tionem & instantiam FF. Prædicatorum in claustro B. M. Vrginis
 „ & S. Antonii Confessoris in Civitate Colosvár fundato commo-
 „ ranti-

(c) M. I. de Thwocz inquit (1452. D. Gubernator Regnum . . .
 omni industria præservatum Regi Ladislao restituit. Propter quod ipse
 Rex D. Gubernatorem longas orbis per partes diffusis præconiis . . . erga se
 commendatum . . . in Comitem perpetuum Bisztricensem sublimavit, &
 temporalem gubernationis dignitatem . . . in perpetuam commutavit hæredita-
 tem) Igitur Districtus Saxonum Bisztricensis, fuit hæreditas Joannis de
 Hunyád.

„ rantium reformationem , & fabricam ipsius Clauſtri ,
 „ ſeu Monasterii in perſona Sereniſſimi Domini noſtri Regis ,
 „ item ad uſum Fratrum in ipſo Clauſtro degentium in feſtivi-
 „ tatibus ſingulis beati Georgii Martyris, ſingulis annis Sales ad va-
 „ lorem quinquaginta florenorum auri perpetuis temporibus dare,
 „ & adminiſtrare, & per Camerarios regales de Zeek adminiſtrare
 „ deputavimus , & vigore præſentium deputamus. Quocirca
 „ vobis nobiles Viris Camerariis regalibus præſentibus ſcilicet
 „ & futuris in Camera Zeek conſtitutis præſentium ſerie in per-
 „ ſona Sereniſſimi Domini noſtri Regis firmiſſime committimus
 „ quatenus , amodo impoſterum præſato Clauſtro in Civitate
 „ Colosvár in Nomine Beatæ Virginis Mariæ , & Sancti An-
 „ tonii Confessoris fundato , conſequenterque Fratribus in eo-
 „ dem commorantibus in ſingulis feſtivities Beati Georgii
 „ Martyris annuatim Sales ad valorem quinquaginta florenorum
 „ auri in Camera Zeek perpetuis temporibus reddere, & perſolve-
 „ re debeatis, & teneamini , ſecus nullo modo facere præſumatis
 „ præſentibus perlectis, exhibentibus reſtitutis. Datum in Colosvár
 „ in feſto SS. Innocentium Martyrum Anno Domini Milleſimo
 „ quadringenteſimo quinquageſimo quinto.

Hoc beneficium a Genitore collatum Mathias filius ita *ſecun-*
dum confirmat : „ Nos MATHIAS &c. prædictas literas &c. -
 „ - - approbamus & ratificamus, easque nihilominus & omnia
 „ in eis contenta non obſtante decreto in Alba-Regali tempore
 „ Coronationis noſtræ edito , in quo declaratur, quod infra
 „ lapſum unius integri anni, omnes literæ Sereniſſimi quon-
 „ dam Ladislai Regis Hungariæ immediati prædeceſſoris no-
 „ ſtri, & noſtræ ante coronationem noſtram datæ confirmari

„ debuissent , alioquin viribus carituræ relinquatur, ex certa
 „ nostra sententia & de potestate Regia pro præfatis Fratribus
 „ Prædicatorum in Monasterio Beatae Mariæ Virginis & S. An-
 „ tonii Confessoris commorantibus, innovantes, perpetuo valituras
 „ roboramus, suppletes omnem defectum, si quis propter la-
 „ psum dicti unius anni unquam objici posset, quin imo volu-
 „ mus & autoritate Regia, decernimus, ut prioris privile-
 „ gii simul cum præactis literis nostris, & roboratione desu-
 „ per facta in suis vigoribus permaneat perinde, ac si infra
 „ lapsum ipsius unius anni ad roborationem præsentatæ fuissent.
 „ Præfenti scripti nostri Patrocinio mediante, &c: Datum Bu-
 „ dae feria sexta proxima post festum Ascensionis Domini Anno
 „ Eiusdem Millesimo quadringentesimo sexagesimo septimo, Re-
 „ gni nostri Anno decimo, Coronationis vero quarto.

§. X.

Deés - Akna.

Comitatus interioris Szolnok penus Salina, duas easque præ-
 divites fodinas ostentat, una septentrioni, altera meridiei
 opponitur, illius profundum viginti duabus orgiis deprimitur, dia-
 meter baseos in sedecim orgias procurrit. Hæc sexaginta orgias
 lata diametrum baseos in quinquaginta sex orgias protendit.
 Erat alia, pervetus, profunditate septuaginta duarum (d) latitudine
 quin-

(d) Vernierus: apud Schwandtner . T. τ. p. 856. ait ex hujus
 Salis medio excisum fuisse robur trabi simile tanta duritie, ut ne ferro
 quidem facile cederet, sed idem extra fodinam extractum ita computruisse
 intra quatuor dies, ut primis digitis concerpi, & conteri potuerit.

quinquaginta quatuor orgiarum, sed vitium fecit, quando hyeme nimium humida, maduere omnia, mox deciduis immani copia nivibus, atque momento gelu constrictis, subtus cedere omnia cogebantur, cessere etiam putei fodinæ maximæ, & præterquam quod plures orgyas subsederint, invicem ita congesti sunt, ut vix locum reliquum fecerint scalis, per quas fossores se se periculo eriperent. Deés-Akna præter eos, qui domi venum eunt octagesies mille centenarios salis quot annis in Ungariam trajicit, Florebunt Deés-aknenses fodinæ, dum hæ indefessæ industriæ, & pervigili sollicitudini D. de BRUNEK creditæ fuerint. Quas immunitates vetus Akna numeravit, e sequentibus patebit.

„ Nos Mathias DEI Gratia Rex Hungariæ Bohem. &c.
 „ memoriæ commendamus tenore præsentium significantes, quibus
 „ expedit universis quod nos tum ad supplicationem certorum fide-
 „ lium nostrorum pro parte universorum incisorum Salium nostro-
 „ rum regalium in oppido nostro Akna commorantium Majestati
 „ nostræ propterea factam, tum vero ut ipsi ad servitia nostra,
 „ quæ nobis in incisione Salium continue facere habent, &
 „ promptiores reddantur, quanto majoribus gratiis se a Majestate
 „ nostra conspexerint fore insignitos. Eisdem a solutione quarum-
 „ libet taxarum tam ordinariarum quam extraordinariarum ab ipsis
 „ Majestati nostræ quandoque provenire debentibus, prout & quem-
 „ admodum etiam hætenus una cum incisoribus salium in oppido
 „ nostro Deés commorantium exempti fuisse dicuntur. Idem etiam
 „ ab ingressu quorumlibet exercituum per nos seu alios quoscun-
 „ que de nostro mandato tam contra perfidos Thurcos, quam
 „ etiam alios quospiam nostros, & hujus regni nostri æmulos
 „ generaliter vel particulariter instaurandorum in perpetuum de

„ novo duximus gratiose eximendos & supportandos, imo exi-
 „ mimus, & supportamus præsentium per vigorem. Quocirca
 „ vobis fidelibus nostris, Dicatoribus, & exactoribus prædi-
 „ ctarum taxarum tam ordinariarum, quam extraordinaria-
 „ rum. Item Vajvodis & Vice-Vajvodis ac capitaneis, Belli-
 „ ductoribus, levatoribus, & solicatoribus quorumlibet no-
 „ strorum exercituum, tam generalium quam particularium, in par-
 „ tibus regni nostri Transilvaniæ pro tempore constitutis, præ-
 „ sentium notitiam habituris harum serie firmiter mandamus, qua-
 „ tenus ammodo præfatos incisores Salium in dicto oppido no-
 „ stro Akna commorantes ad solutionem quarumcunque taxarum
 „ tam ordinariarum quam extraordinariarum, ac ad ingressum
 „ quorumcunque exercituum nostrorum tam generalium, quam
 „ particularium contra quoscunque instaurandorum artare, &
 „ compellere, aut ipsos propter non solutionem hujusmodi taxa-
 „ rum ac non ingressione alicujus exercitus nostri, in personis
 „ rebusque & bonis suis quibusvis impedire, turbareque & mole-
 „ stare nullo unquam tempore præsumatis, nec sitis ausi modo
 „ aliquali, gratiæ nostræ sub obtentu, præsentibus autem, quibus
 „ sigillum nostrum est appensum, post earum lectionem semper
 „ reddi jubemus præsentanti. Datum Budæ feria sexta proxima
 „ post festum Transfigurationis Domini Anno Millesimo quadrin-
 „ gentesimo septuagesimo octavo Regnorum nostrorum Ungariæ
 „ vigesimo primo, Bohemiæ decimo. Hæc eadem confirmavit
 „ Ferdinandus in datis per manus Reverendissimi in Christo Pa-
 „ tris Nicolai Olahi Episcopi Agriensis Compatri sui, & Consi-
 „ liarii, ac in Regno Ungariæ Cancellarii. Posonii vigesima
 „ quarta die Mensis Martii. Anno Domini Millesimo quingentesimo
 „ quingentesimo secundo Regnorum Roman: vigesimo secundo, alia-
 „ rum

rum vigesimo sexto. Hæc privilegia Deésinum ab Akna fecerunt, scilicet etiam Deésini olim salinæ colebantur, quæ subinde per Tartaros everfæ, nondum instauratæ sunt.

§. XI.

Parait.

UDvarheliensium nunquam exhauriendæ Salis divitiæ uno Parait nomine veniunt, sed vicinia late omnis Sale fæta est, Saxa immania, quæ Sal purissimum sunt, altis de montibus prominent, hic fodinas Salis nullas est cernere, sed scrobibus quadratis rem agunt, nec altiores fodiunt, quam ut humeris suis effossum Salem facile efferant, Siculiam tamen totam quinquagies mille centenariis ditant. Istud memoratu dignum, quod lacus ingens monti incubans ruptis aggeribus totum se in fluvium Kûkôllô exoneraverit, unde piscibus fere omnibus, ac imprimis Barbonibus enectis, accolæ ipsi non parvum senserunt incommodum, quod aquis Kûkôllô insueti, fontes alios perquirere coacti sint, ita copioso sale lacus hic fluvium Kûkôllô permiscuit.

Si curiosus aliquis quærat, quot universim centenarios salis Transilvania suppeditet, responsum ingenuum habeat: Millionem & sexcenta millia centenariorum sufficit Transilvania. Quis jam in dubium vocare audeat, priscam illam Regum consuetudinem, qua suis Administris copiosos sales annuæ solutionis partem numerabant? Ita Palatinus seu Pro-Rex numeratos habuit sales, valore 2000 fl. Magister Curia Regiæ 500. Banus Dalmatiæ,

tix, & Croatiae 1000. Vajvoda Transilvanus 3000. Magister Curiae Reginae 500. Castellanus Budeusis 500. Comes Temesiensis 1000. &c. (e) Manifestum vero est, superiori ætate Nobilibus centenarium salis sex Crucigeris veniisse, si itaque Vajvodæ Transilvaniæ, valor salium 3000. fl. statutus erat, & hi Rhenenses fuerint, utique 1500. Centenarios salis quot annis acceperit. Nihil vero alienum dicam si nulla posterorum ætate, nullis nepotum conatibus exhauriendas Dacici salis divitias pronuntiaverit.

Non est infrequens videre purissimi salis Crystallini frustra, quibus guttas aqueas natura multo arctioribus, ac sint Hermetis repagula, nexibus conclusit; erant, qui hoc apud me phenomenon mirati, guttis aqueis simul, & aereis inter artos conclusis carceres bene precarentur. Est mihi etiam Crystallus, quam ab amica memoria dignissimo P. D. de Gergely, Regio ad salinas Tordenses curatore, accepi: hæc pelluciditate sua spectatores mire delectat, sinu suo arctissime conclusos exhibens caudices, & pappum Cardui herbæ, guttam etiam mobilem fovens, quæ colore aurum imitatur quidem, sed aquam esse censerem. Lentæ causticæ diametri trium quatuorve digitorum e purissimo crystallinoque sale Vizaknæ venum exstant, radiisque solaribus trajectis urunt. Sæpe mecum multo studio volvebam, cui tandem usui cedere possent ingentes tumuli salini,

(e) Acta Comitiorum 1607. ita habent: Hog a' Colosi és Szék Aknák jóvedelméből az Bonczidai hid reparáltassék. Item 1613. A' Székelyeknek az Aknárol házok sügségekre elegendő Só adassék. Item: 1614. A' Székelység egy szán vagy egy szekér Sótól tizen két pénzt ad.

ni, qui e minutiis; confracti, dissolutique salis exsurrexerant, cum opportune apud Celeber: Pottium in dissertatione de sale communi pag. 22. legi. Is omnium optime apicem circa nitri generationem tetigit, qui sal commune, & Tartarum omnium citissime in putrefactionem deducere noverit. Hæc ille. Possset forsitan compendium aliquod impensarum fieri, si pro aqua forti, & Mercurio sublimato conficiendis, nitri generationem institueremus.

§. XII.

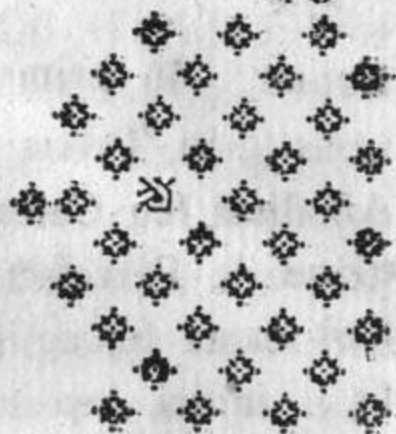
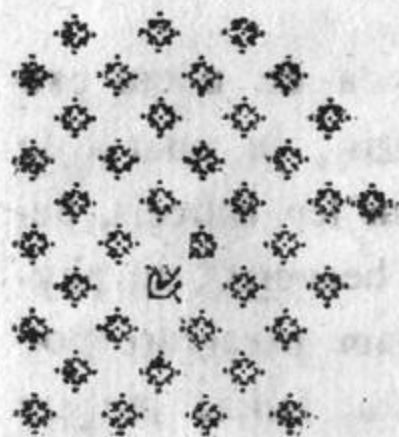
De Sale Ammoniacum.

SAL Ammoniacum Ægypti prolem cur in Transilvania quæro? omne ammoniacum ex animalium fimo, urina & fuligine confit, possset ne idem apud Dacos educi? juvabit hanc in rem celeber: Pottii sensa prodere pag. 17. de Sale communi ita habet: De lixivio salis relicto non crystallisabili non ignotum est ex Excell: Htoffmani observ. Chymicis p. 194 quod istud *Mu-ter soble* vocent, in aere deliquescent, in spiritu vini solubile ab oleo vitrioli coaguletur prodeunte spiritu salis, quod iterum ab oleo tartari, vel sale Alkali coagulatur, & separari possit in sal durum, & terram albam Magnesæ Nitri æmulam, sed quod ex hoc Magmate cum urinosis perfectum sal ammoniacum generetur, istud quidem nemo hactenus, quantum sciam advertit, & non incommodum foret hoc experimentum cum variis urinosi-
 sis ulterius persequi, ne cogere-
 mus sal hoc ex Ægypto semper
 petere, cum hac ratione utique & hic locorum facile parari
 possit, dum muria hæc, tamquam inutilis in salinariis abjici-
 tur,

tur, nec ejusmodi concreta, quæ sale urinoso scatent, ubique deficient. Anguror proinde in locis ægyptiis, forte itidem ejusmodi muriam ab exsiccatione, vel depuratione salis marini residuam ab incolis ad ejus fabricam adhiberi, ejusque rationem ab iis vel occultari, vel prout Mechanicis solemne est, ignorari & pro puro simplici sale æstimari. Hæc ille) nulli dubium est, sal ammoniacum ex alkali volatili, sale communi, & vitriolo martis constare; nunquid igitur Ægyptiorum normam assequi possimus? nunquid ossa, cornua, ungulas, ceu alcalinis abundantia in unum cogere, his salem, vitriolum martis, fuliginem ex combustis animalium excrementis miscere? macerare, crySTALLISARE? hoc tentamen sal etiam Ebshamense præberet, quia acidum vitrioli, terræ salis se admiscens in sui crySTALLISATIONE sal dictum exhibet, pars vero metallica vitrioli subsidit, ut adeo & ferri & salis amari facta præparatione omnes expensæ, ammoniaci gratia factæ exaquentur.

Vide Comment: Acad: Götting.

P A R S VI.

De Terris, & Lapidibus.

Lapides voco corpora, quæ in aqua non solvuntur, sub malleo deduci nequeunt, in igne autem vel in vitrum vel calcem abeunt, vel firmissima consistunt. Quando visibiles, palpabiles, sed admodum parvi lapilli coacervantur, Arenam, Sabulum, Glaream constituunt. Si vero minimis, impalpabilibus particulis præditi parum inter se cohærent, & licet concreti, per aquam tamen adfusam emolliri in pastam tenuem possint, dicuntur Terræ.

Terras itaque & lapides connecto, quod illæ horum bases sint, & in quinque classes dispesco systema Joannis Henrici Justi secutus, cujus rationes §. 371. adductæ ordinem hunc mihi suaserunt.

ferunt. In prima igitur de pretiosis, in secunda de minus pretiosis, in Tertia de Apyris lapidibus, & Terris, in quarta de Alkalinis seu Calcariis, in quinta de Vitrescentibus seu Siliceis, denique de Petrefactis agam, si quem ita fortuna beaverit, ut physicos causa susceptis itineribus totam Transilvaniam peragere possit, indici lapidum quem subnecto, comperta felicia jungere non recuset.

§. I.

De Lapidibus Pretiosis.

OMne Lapidum pretium venit a duritie, gravitate, pelluciditate. Omnem lapidem, qui Silex vulgi non est, & diaphanus sit, percussusque chalybe scintillet, suspectum habeas, sunt tamen inter pretiosos, aliqui non diaphani.

Adamas genuinus, aquæ purissime æmulus est, is melior, qui aliis gravior, duriorque. Ad fines Transilvaniæ cum primis in Marmatia vulgatissimi sunt adamantes quorum aliqui orientalibus non sunt inferiores, Bohemicis vero duriores omnino, hos agricolæ cum suos arant agros, aut quando a deciduis imbribus evoluti ad solis radios amoene scintillant legunt copiose.

Rubinus duritie, gravitate adamanti proximus, ruber, & pellucidus est. Hunc in Transilvania dari nescio, in Ungaria vidi mineram cui complures erant adnati Rubini, antiqui diversas Rubinorum species Carbunculos, Anthraces, Pyropos vocabant.

Granati sunt quidem minus pellucidi, sed quia rariores aliqui luce sua Rubinum, duritie Ametistum æmulantur, huic eos classi adnumero. Optimi quique a Rubinis differunt, quia igne nostro liquefiunt nil imminuto colore. Speculo caustico ustorum granatorum pulvis Magneti adhæret non sine manifesto indicio particularum ferri; contritorum pulvis stanni etiam, plumbique ramenta continet. In terra Fogaralch secundo Aluta granatos minus pellucidos facile invenies, copiosioribus, purioribusque granatulis turget rivus Szombat-falva, qua in Alutam influit.

Saphyrus pellucidus cæruleo illo, quem cælestem nuncupamus, colore satur, duritie sua Rubino similis est.

Smaragdus pellucidus saturo viridi colore coruscat, si venulis, & punctis variis intermixtus sit, Smaragdites audit.

Ametistus pellucidus purpurei coloris est. Non solum in Bohemia, & Saxonia, sed etiam in Transilvania dari Ametistos dilutiores, lineamentis iridi similibus discriminatos, certum est, siquidem simillimum. ad viciniam fodinarum Zalathnæ repertum D. MEDVED auri-fodinarum, ut ajunt Huttmantius mihi dono tulerat.

Topasius pellucidus, flavo aureum, vel potius vini æmulum colorem præfert.

Chrysolitus pellucidus, aurei coloris, differt a Topasio, quod durior, nec ita diluunt flavum, sed auri æmulum colorem præferat si tamen viridi misceatur, Chryopras, sin Marino similis, Berillus audit. Berrillus autem pellucidus vocatur Aquamarin.

Turkoides cæruleo virides, non dyaphanos, sententia quorundam e dentibus animalium petrefactis generari statuit, sed ratio his non est alia, ac alveosa partium interiorum figura, quid si ex eadem ratione & fragmentorum convexitate Turkoidem dicerem esse Malachiten purissimum, ubi enim in cisternis, Vallis-Dominorum, in Ungaria Chryfocollam colligunt, ista hemisphærarum instar compaginari solet, eadem utique effervescentia, quæ Chryfocollæ hanc adstruit figuram, Turkoidi dabit, siquidem Malachites Banatus Temensiensis figura simul & colore Turkoidem æmulatur.

Opalus, Iris veterum, semi-diaphanus lapis est, dignior ille, qui perfectius iridem imitatur, qui autem flavo magis colore distinguitur, oculus Catti, vel lapis Elementi audit. Opalos in Ungaria ad Libanka non sine gaudio leges, in Peklin ad Cassoviam fodinam opalorum idcirco admirere, quod huic similem nuspiam, ac in Regno Mogolis extare, memoriæ proditum sit.

Hyacinthi fuccinei coloris, ut plurimum defœcato melli assimilantur.

§. II.

Minus Pretiosi,

A Diversa duritie, gravitate, vel diaphaneitate diversum lapidibus pretium constituednm est. Lapidem pretiosos durissima dixi corpora, horum illico seriem excipiunt crystalli duræ, ægerrime liquabiles, fluores sic dicti. Crystallorum geneses, phœnomena enucleare vetat opusculi brevitatis, illa sententia suis

non

non caret fundamentis, quæ omnes crystallos initio ait fluidas fuisse, unde enim varia his, eaque heterogenea includi corpora opinabimur? mihi fuit crystallos, quæ in sui medio triangulum Ilosceles effigians, guttam aqueam spatio æquicruri carceris circumagebat, majore tamen dignum admiratione cenfeo lapillum illum in finibus Transilvaniæ Maromarsiensi provinciæ adsitis repertum, adamantibusque ejus provinciæ simillimum, e cujus medio venula aurea elegantissima promicabat, hunc annulo inclusum & affabre circumvestitum exhibuit mihi D. de GAUSTER impensarum Regiarum præsiis numeratarum curator solertissimus. Alii crystallos referunt, festucis, paleis, herbis, antimonii striis factas. Fuerunt inquit Boerhave (qui scripsere inter Principes chemicos, quod aqua lenim incremente frigore constricta, densata, ponderosior reddita, tandem in veram crystallos montanam transiret, quin, id narrant audacter in montibus Helvetiorum Glacialibus ad plagas horum boreales, ubi regelascens nunquam per sæcula glacies ita transformari dicitur) quæ sententia peritioribus alioqui displicet, uti autem variæ sunt crystallos, salinæ nimirum, in aqua solubiles, lapideæ, pelucidæ, in igne non fumantes, sulphuræ, & arsenicales, quæ in igne dant fumum olentem, Metallicæ uti Argenteæ &c: quæ in igne funduntur, ita diversæ his respondere deberent commentationes. Quod ad propositum meum, & crystallos lapideas adinet Cl: Kôhler crystallos harum generationem defini- vit sapientissime, atque ita differit: Salia omnis chrystallificatio- nis causam esse, & hæc soluta agere, crystallos itaque in fluido natas esse, a quartzo, & spato figura tantum differre, quæ natro, aut nitro semper similis est; chrystallos igitur la-

pides esse per falia compositos. Confirmant hæc, ait idem Vir Cl: Matrix, locus, color, pelluciditas cryſtallorum. *Matrix*: flores enim cryſtallini ſpatofi in montibus calcæreis marmoreis, quartzofi autem in faxis, petriſque generantur. *Locus*: ſiquidem in montibus metallo fætis cryſtallus fere ſemper eſt pyrita, ſi vero metallis careat mons, cryſtallus eſt ſpatofa. *Calor*: omnis in regno lapideo a metallis ſuam ducit originem. *Pelluciditas*: Quum falia, mediante aqua, ſimpliciſſimas particulas terreſtres cryſtallificare poſſint, ſi a metallico quodam ſucco, vitriolo vel ſulphure non ſunt ſaturatæ cryſtalli, pelluciditatem fortiuntur. *Durities*: ipſa a Salibus dependere videtur, cum ſpatum ferro imprægnatum, & tinctum, vulgo *Feldt-ſpat* dictum, ſemper ſpato puro durius ſit. Id exploratum eſt, uti variis coloribus, duritie, vel pelluciditate diſcriminantur, ita pretioſos imitatæ lapides, diverſis nominibus inſigniuntur.

Székelyudvarhely

Carneolus, ruber, ſemi-diaphanus, ſi ad carneum colorem accedat, Sardus, ſi flavo rufus, Lyncur dicitur; ſæpe albican-
tibus venulis interſtinctus eſt, quales in Ungaria ad Cremnicium copioſos legi. Sardorum non pauca indicia in Vörös-patak ad Abrud-bányam inter Achates, quorum hic eſt multitudo, deprehendi.

Achates ſemi-diaphanus diverſa nomina fortitur, uti variis lapidibus ſua colorum diverſitate aſſimilatur. Sunt enim hæmo-
chates, leuchachates, Sardachates, Iſpachates, ſæpe multi curioſitatem in colligendis cimeliis luere coacti ſunt, quando grandi æris pretio coemerunt Achates, in quibus venulæ, vel ſtigmata curioſum aliquid effigiarunt, ſimilia aquis metallicis, arteque induci poſſunt.

Chal-

Chalcedonius semi-diaphanus lacteo colore se se commendaret, nisi inter montis Vakka rupes, qua Kôrôs-banyam via ducit, inglorius delitesceret.

Onyx est Achates nigris, vel albicantibus interstitiis distinctus, hujus copiam habes Claudiopoli subtus aggesta, qua via Tordam porrigitur. Antiqui nigrum omni parte dilucidum & albis interspersum punctis, celebrant.

Sardonix tanquam e Carneolo & Chalcedonio coaluisset, vel albo-flavis, vel rubro albis lineamentis conspicuus est.

Lapis Lazuli cæruleus, aureis sæpe fibris dives est, si vero rubris tantum maculis discriminetur, Armenius audit.

Malachites viridis, in cupri fodinis non est infrequens, ut plurimum ovalis est figuræ, nunc prope Dévam in neo-inventa cupri fodina copiosus adest.

Jaspis a Corneo Lapide sua puritate distinguitur, si venulæ Jaspidis sint diaphanæ, & chalcedone mixtæ Jasponix nuncupatur, viridis, rubris maculis mixtus præplacet. (f)

M 2

§. III.

(f) Smaragdus, Topasius, Amethystus, Granatus, Hyacinthus, Berillus Lima Anglica limari possunt, Saphirus, & Topasius, in igne colorem amittunt, facilius autem reliquis in igne colliquabuntur Granati, Amethystus, Hyacinthus, & Berillus.

§. III.

A p y r i.

APyri sunt, qui validissimo igni (non intelligo solarem) resistunt. Huc referuntur: *Creta* pura, nec sub ipsis speculis causticis mutationi obnoxia. *Marga*, quæ forte *Creta* impura est, sed in aere libero in pulverem dehiscit, coloris grisei aut flavi. *Asbestus Amianthus* cujus in vicinis *Claudiopoli* aggestis undique copia exuberat. *Talcum* e squammulis coacervatus lapis est, ad tactum saponaceus, tenax, mollis. *Molybdæna* seu *Cerussa nigra*. *Mica* Splendens & nitida, colore nigro & dicitur *sterile nigrum*: colore etiam aureo, argenteoque se commendat, nec igne tamen, nec aqua domabilis. Pelucidior, nitidior ejus species ex amplis laminis fissilibus, semiflexibilibus contexta dicitur *Selenites*, *Glacies Mariæ*.

§. IV.

Calcarii seu Alkalini.

Alkalinas Terras, Lapidesque illa corpora dicimus, quæ; sicuti *Calcaria*, cum acidis effervescent, in iisdem dissolvuntur, & igne usta in calcem abeunt. Horum maxima est utilitas, quod minerarum, quæ fusioni resistunt, liquationem, si iis misceantur, accelerent; istud bene advertant *Toroczkenses*, qui alioqui cædum lignum desiderant copiosius. Quid quod alkalinae terræ in furnis docymasticis tum maxime adhiberi deberent, quando metalla nimium volatilia sunt. Inter Alkalinos lapides venit *Marmor* quod purum, si chalyhe percutiatur,

nunquam scintillat. Marmora elegantiam a venulis, colore, politura desumunt; rarissimum est Marmor cæruleum. Plaga Toroczkenfis, aliæque, marmora Achatum æmula suppeditant. *Tophus* fistulosus etiam alkalinus est, hujus copia in Provincia V-Hunyad affluit, posset ad accelerandas liquationes ustrinarum ejus provinciæ adhiberi, & ex antro incolis notissimo *Runk* dicto abundanter egeri, malim tamen hujus antri lapides stalactites nuncupare, propter æmulam marmoris duritiem. *Stalactites*, hunc subministrat provinciola Talmáts Valachiæ contermina; qua semita ad vicum Porcsed tendit, specus est, qui post angustum sui aditum, ubi in prolixius usque spatium extenditur, undique stalactite confitus est, hoc incolæ ad multiplicandum lac utuntur; Mulieres aquam per fistulorum stalactitem sorbillant, sed animantibus foeminis aquæ mixtum præbent, nec unquam desiderato effectu frustrantur. Istam naturam medelam docuit incolas: hic enim stalactites friabilis uberum instar concrevit, idem stalactites uberum instar concretus, e specu montis Stracha, qui ad passum Vulkan in ingentem hiatum discedit, ab accolis eundem ob finem legitur. Ferunt etiam Homorod-Almaschinum in Sede Udvárhely adnexam habere petram, & in ejus subterranea claustra patere ingressum miro naturæ artificio, in fornices, cellasque distributum, stalactitibusque confitum. His similia antra, specusque, singulæ provinciæ, ut sunt in Tordensi Torda-Hasadék, aliæque ostentant; illud vero, quod ad confinia Valachiæ, & montem Königstein in prominentem petram hiat, id præterea singulare habet, quod dum anno superiore commissam sibi Daciam lustraret Excellentissimus Comes ANDRAES ab HADIK, Magnæ Crucis Insignis Ordinis Militaris Regio-Theresiani Eques. SS. CC. & A. R. Majestatum Actualis Intimus Sta-

tus Consiliarius, Generalis Equitatus, Unius Inclytæ Legionis Hungaricæ, Equestris Ordinis Tribunus, Excelsique Gubernialis Consilii M. P. Transilvaniæ Præses, & Supremus C. R. Armarum Præfectus P. Budensis Gubernator, suum, suorumque Comitum nomina super laminam stanneam sculpta, antri parietinis, ceu mnemosinon pervestigati a se antri, appendit.

Alkalinarum etiam nomine veniunt diversissimæ *Cretarum* species; *Margæ* argillacæ, ochraceæque, *Lac Lunæ*, seu *Agaricus mineralis* & illæ terræ, in quorum stratis diversissimæ Conhilorum species reperiuntur, quas passim, & imprimis in Montibus Kalatatzeg, Mezses, &c: reperies. Gypseos lapides, terrasque his adnumero ex rationibus apud eundem Henricum Justi allatis, hi ex alabastro generantur, quod injuriis aeris destructum est. Ex Gypso, calce, caseo molli bene subactis ad lapides coadunandos, vel quidvis aliud unendum, validissimum glunten conficies, casei loco vernice uti poteris. Gypso aqua subacta veteres ad obturanda vasorum orificia usos fuisse Pausanias initio libri 10, & Arbiter in satyra ita referunt: statim inquit allatæ sunt amphoræ vitreæ diligenter gypsatæ, quarum in cervicibus pittacia erant affixa cum hoc titulo: *Falernum Optimianum annorum centum.* Alabastri semi-diaphani, candidi, variegatique ubertas maxima præsto est in plaga Tordensi, item in Comitatu Colosiensi, aliisque, cujus cremandi, & cretæ loco adhibendi methodum statini milites docent incolas, Elegantissima, usui quotidiano accomoda instrumenta ex alabastro efficta, Claudiopoli cernere, rarum non est. Huc referuntur diversæ spathorum species, quæ igne mollescunt, & in pulveres rediguntur, sed humorem difficiliter imbibunt, ac alii lapides cal-

calcarii. Duplex tamen spathum distinguendum est, aliud quod cum acidis effervescit, aliud gravissimum, quod omni effervescentiæ resistit.

§ V.

Vitreſcentes.

Vitreſcentes terras, lapidesque cum ſalibus Alkanis fixis in vitrum abire, certum est. Ad Diaphaneitatem inclinare, & in acidis non ſolvi. Claſſi huic adnumero ſilices, *Quarzum* (*Quarzum*, ſilicem duritiæ, pelluciditateque ſuperat) *Sbiſtum*, *Serpentarium lapidem*, *Pumicem*, hunc omni exceptione meliorem ſuppeditat mons *Bálvanyos* in *Három-szék*. *Rubricam*, quæ cum alibi, tum in Comitatu *V-Hunyad* copioſa viſitur pone oppidum *Illye*. *Margas*, & arenas, e quibus cotes generantur. *Terram Tripolitanam* quæ, cum mediocri igne torretur in duriffimum adeo lapidem conſiſtit, ut etiam ſcintillas chalybe percuffus præbeat, in valido autem igne vitrificationis indicia præbet non exigua, terra hæc ad arcem *Déva*, & colles *Claudia* cos exuberat.

§. VI.

Petrefacta.

Petrefactorum claſſes iis discriminandas relinquo, quibus plus otii adfluit, contentus explorata ſcribere. *Zoolitha*, *Oſtreocodermata*, *cochlites*, diverſiſſima, copioſiſſimaque in *Kalataſzeg*, *Valko*, *Kis-kapus* paſſim eruuntur. Ea parte, qua montes *Kis-kapus* Familæ *Kornis* (g) parent, naturæ phænomeno-

M 4

meno-

(g) In Eccleſia *Porubenſi* Ducatus *Opavien*: hoc Epitaphium viſitur. Hic *Adami Kornicii* Comitis ſunt oſſa pii, a *Ruſſis* qui ortum duxit, tem-

menorum avidis arriderent maxime, præter enim metalla, quæ sinu suo complectuntur, & innumeras infinitorum Conchyliorum species, illa etiam conchyliæ ostentant, quæ totam equi ungulam tam scite effigiant, ut nec ulla posset ars melius efformare. Inter Ichtyolitha, capita sturionis, & stellionis videram, hujus cum primis eleganter petrefactum e fluvio Cserna extractum, ad me delatum est anno superiore. Phytholita, & lythoxyla sunt mihi in domestico museo, ligna in Zalathnensium fodinis petrefacta, utpote nimium friabilia polituram non patiuntur. E latomia Coronensium, Pinus integerrima petrefacta eruta est, cujus radices apud Med. Doct. Steph: Closum etiamnum supersunt. Coronam prætergredi insalutato M. ac S. D. de MATTHEI *Tricesimarum Transilvaniæ Inspectore* piaculo ducerem, grates Tibi Vir optime, quas possum habeo, quod de multis in rem meam facientibus certiolem feceris, si porro id præstiteris, forte adjiciam animum ad alium tomulum elucubrandum. Pisa, Lentes, petrefacta videre, vulgare jam est. Ex Engraphis ille sui laudem tulit, quem ubi casu diffregimus, elegantissimas & diversæ magnitudinis cypressos effigatas exhibuit. Ad Lythoglyphorum classem pertinent lapides Aquillares, inclusis aqua terra, vel lapide Ætite foeti: Quorum referam lapides Transilvaniæ numularios, eosque copiosissimos? ad cochlites trubinos referunt aliqui, sed istud paucioribus adstruunt momentis, quæ ut fidem mereatur.

P A R S

plum hoc devote struxit, trecentis annis post mille, e vivis decessit ille. Item Albertus Stropa in Chronica sua de Georgio Kõrnice ad An. 1343. Dux de Zegan territorium Regni Poloniæ & Civitates Ciniawa, Uschow a temporibus multis occupatum tenebat, quibus receptis Casimirus Rex Georgium Kõrnice præfecit, qui ita fidelis Regi fuit, ut nisi compositis cum hoste rebus inde

P A R S VII.

De Aquis.

 Quarum aliæ Communes, singulares aliæ sunt. Communes suam ex aere, vel terræ visceribus ducunt originem, quæ aeri suum debent ortum sunt Ros, pluvia, Grando, Nix. Quæ e terræ visceribus erumpunt, dicuntur Fluvii, fontes, Lacus. Singularium nomine veniunt minerales, vel frigidæ, vel calidæ; frigidæ a sapore, uti acidulæ, vel a corporum heterogeneorum ipsas constituentium compositione, subalternas, easque pro varietate corporum diversissimas in species subdividi possunt, sed ab effectu, quem in humano producant corpore, Soteriæ audiunt. Hoc Systema ad propositum mihi scopum sufficit.

M 5

§. I.

revocatus cefferit. Hæc Familia ob insignia merita An. 1393 in Ungaria copiosis Bonis ornata inclaruit. Nunc spem columenque Daciæ MICHAELEM boni omnes prædicant.

§. I.

De Fluviis.

TRansilvania fluviorum, quibus interluitur, ipsa parens, vix ullum aliunde recipit, sed omnium fontes domi suæ numerat. *Marusius* Herodoto Mari, aliis *Meriscus*, vetus Salis portitor, profluit ex latere occidentali montis Tarkó, inter alpes quæ Moldaviam Transilvaniæ jungunt, labitur ab oriente in occidentem Taploczam usque, tum sub extremo Transilvaniæ septentrione, quidquid Gyergyó audit, flexu suo in Meridiem complectitur. Admisso dein fluvio Górgény, & collectis Aranyos, Küköllő & Apulo seu Ampoi amnibus Csanadinum Ungariæ progrediens ad Szegedinum Tibisco miscetur.

Szamusius sive Szamos geminus est, magnus, & parvus, ille proficiscitur e radicibus alpium super Rodnaviam sitis, sed Moldaviam contingentibus, in ejus margine orienti obverso Zipmendorff, Metrsdorff, Terpen, in margine occiduo soli subjecto recipit rivum ab aurariis Radnensibus decurrentem; infra confluentem Szami majoris & Schajonis, (qui fontem habet in Carpato Moldaviæ Sedis Bisztricz) inter pagum Valachicum Margita, & Oppidum Deés, major Szamos minori conjungitur. Fundunt vero minorem Szamos montes Gyaluenses, in radice alpium Kalata Comitatus Kolosienfis exortus manat a sole occumbente ad nascentem, tum in Boream flexus Zatmar Ungariæ adluit.

Alutam Tarkó mons aquarum foecundissimus e latere meridiano profundit, hic recto fere cursu rigat agrum Csik per spatium quinque milliarium, tum illabatur Trisedi supra Malnashum

chum, & Mediam interfecat, mox in orientem declinans, terras Fogarasiensium discriminat, & volvitur in Austrum per passum Rubra Turris nuncupatum.

Küköllő major prorumpit in sylvis Zetalakensibus quidem, sed a Zetalaka bene remotis, ab occasu fluit in ortum, conversus in Austrum præterlabitur Zetalakam, apud Villam Beatissimæ Virginis redit in occidentem usque Megyes, ubi rursus deflectit in meridiem.

Küköllő minor fontem habet in monte pagi Parait, infra quem recipit quendam rivulum e monte ultra Villam salinariam eminente deluentem, alterum fere a fonte fluvii Narad manantem; a Marusinis terminis curvatur in occidentem, dum uterque ad Balás-falvam confluit, ac se se in Marusium exonerant.

Narad cum minori Küköllő facit peninsulam longam III. M. passus, latam M. decurrit hic ex monte quodam veteri Ferrariæ subiecto, perfluensque Mikhazam in Marusium ad Nyarad illabitur.

Vargyas Sedi Udvarhely proprius amnis oritur prope montem Hargita super geminas Villas Olá-falva, præterfluit montem Barotum & Mitaciam, deinde in propinquo rivi dispendentis Sedem Udvarhely a Trifede decurrens, illabitur Alutæ ab Aquilone in Austrum devexo.

Tres Chrysi suum Dacicis jugis debent ortum, atque is, qui Sebes-körös audit, fontem ultra Sebesvarinum nactus, inter præaltas, asperrimasque alpes continuatis anfractibus, præceps agitur

agitur, celerrimoque alveo per loca Valachis culta, Telegdinum allambens Magno-Varadinum decurrit, admissa postea utriusque Kőrös Albi, & Nigri flumine in Tibiscum ad Csongradinum se se exonerat.

Fekete-Kőrös in Biharinis montibus ortus præcipiti Ungariam cursu petit. Albus autem inter alpes ingentibus montis Vulkan jugis contiguas, & Abrug-bányam respeciantes scaturit, tum Kőrös-bányam præterfluens, tandem Gyulam, denique fociis Chrysiis commixtus in Tibiscum commigrat.

Aranyos diversus a Chrysiis, & geminus est, utrique, majori scilicet, & minori natalem sedem montes Bihar, ea parte quæ Transilvanorum est, dedere, atque ad pedem Alpis Play divisi, super Topan-falvam confluent, ubi Aranyosium constituunt, qui in ortum flexus, & Tordam prætergressus Marusium iubit.

Uliginosus Lapos inter Maramarusienses & Radnenses alpes scaturit, & arci Kővár adlapsus, excipiensque rivulos, unum e Kapnik-bánya, monteque Guttone manantem, alterum Felső-Bánya defluentem Szaffarum, rivo denique misztio increfcens samum petit.

Cserna, priscis Abistus, oritur in Kornu Ruska: loco sic dicto, & Vajda-Hunyadino diei intervallo distante. Rivi hujus provinciæ id habent nulla dignum laude, quod a varietate locorum quæ præterfluunt, variis etiam nominibus insigniantur. Rivi Gousdia, Pestis, Zalasd, fluvium Cierna ingressi bene augent.

Bozza ortum suum debet jugis Valachicis orientem respicientibus, quatuor aliis Bozza minore, Strimba, Coblen, Krajna cumulate auctus in Valachiam egreditur.

Rouu mare, seu Veidenbach ex latere septentrionali alpibus Buczez in districtu Barcensi. Porta vero ex eisdem alpibus latere occidentali egrediuntur. Ture seu Tórcs alpi Klabuseth, Zerneft autem alpi Piatra-krajuli sua debent incunabula. Consulto prætereo sexcentos alios, quod vel ignobiliores sint, vel in singulorum originem inquirere non licuerit.

© Haáz Rozsó Múzeum

§. II. De Aquis Mineralibus.

Quoniam mineralium aquarum copia per omnem Transilvaniam scaturit, amor boni publici me stimulat, ut methodum aliquam accurati examinis aquarum proponam, hanc itaque daturus infisto Clarissimorum & Doctissimorum Hoffmanni & Vallerii Hydrologorum commentariis, quædam pro operis instituto minuens, addens, dispartiens.

1. Gravitas, 2. puritas aquarum examinanda venit, quanto enim levior aqua, tanto heterogenearum partium expers magis est, quo pluribus scatet corpusculis præcipue metallicis, tanto plures imitata colores, candore pelluciditateque privatur magis magisque. Gravitatem instrumento Hydrometrico investigamus vel tubulo vitreo aqua repleto, & aquæ alius speciei immisso, exploratoque, notum enim est, quod fluidum specificè gravius, immissum in fluidum specificè levius descendat, & hoc rursus
ejus

ejus locum subeat, vide Cl. Hoffmannum monentem, istud in aquis æthereo, elasticoque spiritu fætis caute adhibendum esse. Puritatem exploramus ope sensuum, & Chymicorum experimentorum.

Visus colorem discriminat, igitur si pelluciditatem ingrata albedo vitiet: calcem, cretam, gypsum, sulphur in suspicionem vocabis. Dum Ruber aquam color tingit, & rubræ fundo innatant particulæ, Bolum, Rubricam, Ochram cogita, sin autem diversi colores superficiem aquæ occupent, hos minerales dixeris. Viridis aqua cupro, & vitriolo martis facta semper est. cærulea plurimo cupro jungitur. Flavo-alba, seu luteo turbida lythantraces carboneque fossiles amat. Si citra coloris mutationem bullulas plurimas ex infuso aquarum posillire conspexeris ætherei elasticique spiritus memineris.

Odor Sulphureus, vel a sulphure, vel ab acido Vitrioli oritur, Alliaceus venenum arsenici præfert. Acidus Salibus ex Alkalino, acidoque mixtis sociatur. Vide infra de aquis medicatis per artificium parandis. Putridus, qualem vitata ova exhalant, materien sulphuris in calcaria solutam ab acido præcipitatam arguunt. Sapor atramenti vitriolo martis sociatur. Lixiviosus, Salis petræ Alkali jungitur. Stipticus Alumini & Vitriolo tribuitur. Acidus, spiritui sulphuris, malim dicere, Salibus acido alkalinis deferendus est.

Eadem aquæ gravitas, puritasque, si chymico examini subiciatur id instituetur. I. Evaporatione. II. Destillatione. III. Admixtione diversorum liquorum. IV. Calcinatione sedimenti. V. Salium generatione. Ex residuo evaporationis proportio fiat ad
aquam

aquam quæ evaporavit. Ex Destillationis sedimento in cucurbita relicto, & destillata in recipientem aqua quæratum pondus utriusque, & cum ea conferatur, cujus antequam destillaretur pondus compertum est. Conferantur etiam inter se pondus aquæ destillatæ, & sedimenti in Cucurbita relicti, quota vero pars capitello adhæserit, vel collo retortæ, in trutinam vocetur.

Admixtione diversorum liquorum ita operaberis: Aurum Aquæ Regiæ, argentum, aque fortis admixtione solvuntur, id quod vulgare magis est, quam ut multis explicem, latens attamen in aquis aurum, vel argentum, elutriatione, de qua superius, investigare solemus. *Aqua cupri* moleculis gravida admixtione Spiritus falis ammoniaci, cæruleo viridem imbuet colorem. *Ferrata*, a pulveribus, vel infuso gallarum nigredinem ostentabit, poteris fæces ope magnetis periclitari. *Suphurea* argentum obscuro, solutionem Zachari Saturni rubro colore tingit. *Aluminosa* infuso oleo tartari fit alba, albæque instar massæ præcipitatur. *Aqua Salis Ammoniaci* admixta solutione cupri, cæruleum æmulabitur. *Aqua Boracis* solutionem mercurii sublimati aureo colore præcipitat.

Alkalina his rite definietur. I. Cum acidis effervescit. II. Syrupum Violarum tingit colore viridi. III. Solutionem sublimati præcipitat in album, si sint partes alkalinae volatiles, si autem fixæ in aurantium pulverem. IV. Reliquus post evaporationem pulvis, & e pulvere Sal præparatum in aere deliquescit. V. Idem Sal cum tertia pulveris carbonum parte in Crucibulo ignito fufum, dabit massam hepatis sulphuris analogam. VI. Infusum Rhebarbari elegantissimo, sanguinem imitante colore tingitur.

Æthe-

Ætherei Elasticique Spiritus aquam illam dices, quæ plurimis bullulis concita nullis ita potest instrumentis arctari, ut facile non evaporet, vel, si ampullam ad dimidium repleas, tumque orificio pollice occluso fortius agites, remoto obturaculo liquor magno cum impetu prosiliet.

§. III.

Aquæ Medicatæ per artificium parandæ.

HAs ea tantum de causa breviter adfero, ut videat Lector, ea quæ præcefferunt, experimentis confirmata esse. Cl. Hoffmannus p. 503. artificiosam inquit acidularum elaborationem hunc in modum molitus sum, infudi nempe aquæ simplicis, & quæ obtineri potuit optimæ, mensuram in figulinum vas, angustiiori collo instructum, eidemque instillavi primum Salis tartari probe calcinati, iterumque soluti drachnam unam, deinde adjeci vitrioli spiritus prout magis vel minus dilutus fuit quantitatem, & quidem talem, ut facta ebullitione & mixtione alkalinum quodammodo emerret, ac demum agitatione facta vas probe clausi. Prodiit hoc artificio sapor acidulis affinis cum bullulis sub effusione alte salientibus, respondit quoque virtus, & effectus ita, ut iisdem summo cum fructu in morbis, qui acidularum temperatarum potum postulabant, & harum tamen copia deerat, usus sim. Haud absimili ratione concinnari possunt aquæ, sale exquisite medio fætæ, & efficaciter purgantis facultatis, scilicet quando aquæ simplici optimæ notæ Sal Glauberianum ut
in ea

in ea liqueſcat, imponitur vel melius, ſi per mixturam magnetiæ, & olei Vitrioli ex calcaria terra, & acido Vitriolico ſal eodem modo, ut in nativis fit, paretur, & aqua eodem inprægnetur, ita quidem, ut pondus ſalis indiæ exæquet quantitatem illam, quæ per evaporationem ex aquis paratur, ac in libra medica ad duas minimum drachmas accedat. Haftenus celeberrimus Hoffmannus: ex quibus patet quid ſuperius nomine ſalium acidorum cum alkalinis mixtorum intellexerim. Jam de ſingulis agam.

§. IV.

Acidulæ, aliæque Soteriæ

GYergyöenſes ſupra paſſum Piriske in Bor-ſzék deſperatiſſimorum quorumvis aſylum, tota late æſtate a domeſticis ſimul & peregrinis copioſe frequentantur. Harum Phyſicæ Medicinæ Doctor, & Cibinenſium Conſul digniſſimus Cl. D. de HUTTER ſcriptis mecum communicavit, cujus ſententia aqua hæc ſalis mediæ, & Alkali portionibus æqualibus, ſeſqui altera Croci Martis, terra item ſubtiliſſima calcareo-limoſa conſtare videtur, quæ omnia ita ſpiritu æthereo ſubtiliſſimo, ſulphureoque ſociata ſunt, ut omne ab iis, qui hanc potant aquam, removeant incommodum, ſiquidem quatuor menſuræ jejuno ventriculo potæ, nullam cauſant moleſtiam, potius aviditatem ciborum, & humorum omnium miram efficiant harmoniam. Sagaciſſimus naturæ ſcrutator D. de HUTTER, id etiam adnotavit: aquam hanc infuſo acidi fervere, ſyrupo violarum paucula interpoſita mora colorem viridem conciliare, morbis a viſcido, & falſo ſuam originem ſumentibus aprime convenire, & ſuppreſſis conſuetis evacuationibus mirum quantum prodeſſe; autoptes Vir hic

refert unum aliquem cachexia icterica laborantem, aliam spasmis histericis, & clavo histerico ita affictam, ut omnem medicam luderet operam, hujus tamen aquæ potu, prætermisiss omnibus medicamentis, præter elixirum stomachicum, & pilulas balsamicas sex hebdomadarum intervallo pristinam recuperasse valetudinem, denique id huic aquæ omnino convenire, quod Selteranæ Egrano-spaensi tribuitur. Plures hic scaturiunt aquæ, nimia solummodo vi frigoris dispares, illa, quæ glaciei (ita perhibent) suppari frigore riget, ad consananda pedum vulnera est accomodatissima. Perstat etiamnum illius memoria, cujus pedes septemdecim vulneribus scatebant, imponit hic pedes gelidæ non sine horrore, vicit animi luctam, & triduo post saniem disparere animadvertit, insistit cæptis, & quatuordecim dierum spatio dena vulnera coaluisse miratur; postliminio residuâ etiam cicatricem obduxerunt, si mihi copia facta fuerit ad has invisendi, nulli parcam industriæ, ut physis earum exhaustam.

Territorio Mocs aditus Vicus Kis-czég (etiam Nagy-czég simillimam offert) fontem exhibet Sedlicensi & Egrano supparem, cujus salem laxare, resolvere pluribus compertis testatum habet idem Cl. D. de Hutter. Loci Mocs sacer curio A. R. D. Joannes Farkas suam huic fonti debet incolumitatem, quando nil proficientibus pharmacis inter extremos pene anhelitus propinato fontis latice, a calidis febribus primum recreatus, subinde convaluit.

Rodnaviensium acidulas superius ubi de sale Alkali egi, copiose recensui, problema esto an Gyergyöenses Radnaviensibus

bus præstent? quot qualesve morbos fugent, bene multi prædicant, istuc ab Hemorrhodiariis, Podagricis, calculo laborantibus adcurritur, sed Hæcticos procul esse jubent. Nisi hæc S. D. de SCHOBLEITNER supremum Claudiacæ Tricesimæ Præfectum pristinae valetudini restituisset, non pauca, quorum oportunitatem mihi fecit, in opusculo isto desiderarentur. Thermarum instar his acidulis utuntur ii, qui lapides e sedimento aquæ concretos, urunt, & ignitos aquæ immerguunt, ut non potu solum, sed & balneo sibi consultum eant. Id vero singulare, quod animantes fontis aquam avide tum expetant, quando male habent, manifesto exemplo, ut rationales nos eam inter pretiosissimas numeremus.

Similem recensitis fontem, qui vallem inter Bozzes, & thermas Gyogyenses scaturit, idem Cl. D. de HUTTER prædicat, dolet vero, nec immerito, fontem alium a priori non longe distitum, scilicet qua ex Gyogy iter Zalathnam porrigitur, sub rupe, alvei instar ita efformata scaturientem, ut ambitus loci facile septenos capiat homines, dolet inquam Vir hic expertissimus, hunc ideo tantum negligi, quod mitius operetur, cætera Selteranæ aquæ simillimum celebrat.

Levôtenses Excellentissimus Comes JOANNES LÁZÁR in suis operibus Poeticis elegantissimis versibus commendat, sed & de balneo ex his adparato ita differit:

Unde, sagax quæres, hæc prodigiosa resultat

Vis, Medicis necdum satis explorata peritis?

Non ex fonte petas: cujus si prompseris ori

Tam gratos latices, mordent licet usque palatum,
 Longe deductis alio, longoque dierum
 Tractu servatis, & acor suavissimus ante
 Et periit virtus, si quæ fuit ulla medendi
 Neve putes queso soli hæc tribuenda calori,
 Nam calidis utcunque diu multumque fruarè
 Non tamen hæc virtus, non hæc Divina potestas
 His erit; adnatas oculis deducere pelles,
 Tendere contractos morbosò corpore nervos
 Tollere prominulas nullo tondente mariscas &c.

Carolinensibus in Bohemia suppres, trans Devam ab inco-
 lis Vaczensibus frequentantur, infallibile sunt remedium infan-
 tum, qui vermibus conficiantur, & mulierum etiam sym-
 ptomatis, atque febrium intermittentium angustiis auxiliantur.

In Sede Medgyes ad pagum Basen scaturit fons sale com-
 muni affluens, sed tanto foetus sulphure, ut si ei facem, vel
 accensum straminis manipulum admoveant, flammam illico eructet,
 quod tamen insigne phœnomenon humido aere, vel procelloso
 nunquam evenit. Marfiglius T. 3. hist. Danub. p. 48. ait fon-
 tem hunc Anno 1685. repertum esse a custodibus armentorum,
 qui cannas e proxima palude legentes, excitato pone fontem
 igne, fontem incenderunt. Idem Marfiglius exiguam accensam-
 que paleam fonti admovet, & subito flammæ complures digiti
 magnitudinem æquantes cum crepitu, qualem pulvis pyrius pru-
 nis injectus edere solet per superficiem aquæ ita discurrebant,
 ut quadraginta circiter secundorum intervallo extinctas aliæ
 exciperent, dum interposita longiore mora, penitus evanuerent.

Hæc

Hæc aqua ab acido Vitrioli nullam passa est fermentationem, nec per oleum Tartari multum turbabatur, præcipitatio tamen ad albedinem accedens consecuta est, nempe substantia fontis, acidum sulphuris est.

In hac eadem Sede Megyes, cum fontis, vico Saros ad-
siti, perutilis fama increbrescet, Helvetorum celeberrimo ce-
det nihil.

Homorodienses Udvarhelyiensium acidulæ delectant magis
quam profint. In Harom-szék Vico Hatojka natura parens ar-
rigit, præter enim acidulas putei parietinis conclusas, alteras
in medio fluvioli Fekete úgy dicti locavit. Polanyæ, Kovaszna
ejusdem sedis incolis non displicent. Csikenses in Szent-György,
Somlyo, Verebes se se oblectant. Jakab-falva in Kaszony suas
etiam memoriæ prodidit.

In Comitatu Szolnok mediocri ad pedem montis Mészés
amplæ scaturiginis aquæ a virtute, quam in alvo resolvenda
habent, inclaruerunt. Illud montis latus, quod Bűdös-bánya
dicitur aqua redundat, cujus facile pars tertia sulphur est. Vi-
de in dedicatione fronti opusculi præmissa Diploma Elisabethæ
ad hunc montem adtinens. Siboini pone rivum Fűrész-patak
fontis aquæ multo sulphure & alumine scatentes displicent, sed.
lutum earum vulneribus accomodum est. Par huic fons Zilahini
scaturit. Szilagy-Csehinum ad suas, podagricos invitat aquas.

§. IV.

Thermæ.

Inter aquas tepentes prædicari merentur illæ, quæ quatuor horarum intervallo Alba-Carolina distant, & Gyogy audiunt. Tepent istæ, non calent, Regibus simul, & Principibus a multa retro ætate fuerunt charissimæ. Nunc etiam, seu derivatarum e principali fonte aquarum, seu scaturiginum, quæ plurimæ sunt, adparatarum ductus visuntur, & in ruderibus priscum sui splendorem lugent. Collis, sub quo istæ scatent, quantus quantus est, Tophus est, aquis plus Vitrioli, minus inesse sulphuris autumo, neque tamen eas periculo chymico subicere licuit. Non nemo tepentibus istis, quod salutem tulerint Excellentissimo Illustrissimo, ac Reverendissimo D. D. JOSEPHO ANTONIO L. B. BAJTAY D. G. Episcopo Transilvaniæ, I. C. E. Pofoniensis ad S. Martinum Præposito, Archi-Diacono Pofoniensi SS. CC. & A. R. Majestatum Status, & Excelsi Regii in Transilvania Gubernii Consiliario Actuali Intimo, ita adplausit.

Plaudite Sulphureæ Gyogyenses plaudite thermæ!

Omnis ab Illustri Præsule morbus abest.

Morbus abest, rediitque vigor, cessere dolores;

Et vestris pulsum viribus omne malum est

Jam vobis cedat Charmis, cedatque Machaon,

Sæcula quos medicos prisca tulere Deos.

Plus mihi Gyogya potes medicando Præsulis artus

Qui precor in seros vivat, ut usque dies.

Boni omnes his thermis bene precentur, ne lapsu temporis intereant, siquidem quaqua perfluunt, crustam lapidescentem superinducunt, fiet certe, ni præcaveant, ut ortum sui congestis crustis præcludant.

Thermarum loco, & illis uti possent aquis, qui veteres Tordenfium Salinas inundarunt, in orientem mons ille prospicit, Lajtorjás Torok dictus, qui pervetustum sinu suo puteum complectitur, aquis ad extimam superficiem usque repletum, hæ quidem in sui superficie frigidæ sunt, sed profunditate trium & dimidii pedum fervent adeo, ut ovum in his a se coctum D. Nagy-szigethi Horopegus Claudiacus asseveret. Mirum profecto phænomenon, cui, ut fidem tribuam, ingenuus optimi Viri candor, mihi persuasit. Nunquid calidæ istæ, ope vulgaris antliæ levare possent, atque accolarum usibus adaptari?

Pone torrentem Rou ad Zernest fons *Fontina Domnilor* dictus tanta vi ad ipsam scaturiginem erumpit, ut rotæ molari circumagendæ par sit, tanto etiam calore fervet, ut nullo gelidissimo licet anni tempore in glaciem dure scat, sed hunc sui calorem ad spatium horæ conservet.

§. VI.

Lacus.

Accolæ *Tusnad* non parvam quot annis rei familiaris jacturam passi sunt, exurgente subito, atque identidem procella, quæ sata, frugesque omnes evertibat. Animadvertere illi procellosas nubes ex adjacente montibus lacu oriri, igitur cum

facro loci Curione in eam ivere sententiam, ut penes lacum *Ædiculam Divæ Annæ*, *DEI Genitricis Matri* nuncuparent ad opem vertentibus annis reduce festo ibidem efflagitandam: cessere omnia ex animi sententia, & stas ad Divæ *ædiculam supplicationibus* gratos se testantur. Lacum hunc cum maximis terræ nostræ hydrophilaciis, vel cum ipso mari communicare, inde volunt, quod colligatis in tercentas orgyas funibus, appensaue bollide, profundum ejus incassum periclitati sint. *Æstuat etiam, tumet, & decrescit*, utinam, quibus id periodis fiat, adnotassent.

In Comitatu *Döboczensi* ad pagum *Czegei* Lacus in spatium immane protensus, quid habeat singulare, non innotuit.

Supra *Passum Piriske* in *Bor-szék* Lacus est avibus inimicissimus, nulla hunc pervolat, omnis trajicere parans, infelix præda mergitur.

Vastissimas, easque perfrequentes piscinas numerat *Transilvania*, quas recensere temporis vetant angustia.

§. VII.

Lapidescentes.

Minerales aquæ bene multæ stratis illis, quæ irrigant, *Lapideas crustas* inducunt. *Valachi*, ut fructum harum aliquem accipiant, pelles illas, quas *peronibus* (est species calceorum, quibus plebs utitur) adaptant, his in aquis macerant, ut lapidea crusta superinducta æternitatem spondeant, id quod non sine risu intuitus sum *Vörös-patakini* in cuneo, quem impendiis *Cæsareo Regiæ Majestatis* colunt, aqua hæc *Vitriolico-ochracea* est. Vid. p. 199.

Atque in his omnibus, quæ infinitam Creatoris Sapientiam
pleno

pleno quasi ore celebrant, nunquid invisibilia ipsius per ea, quæ facta sunt conspiciuntur? Sempiterna quoque ejus virtus & divinitas? ad Rom. c. I. v. 20.

ILLUSTRISSIME MOECENAS!

Quas promiseram τῆς ἐπιγραφῆς Dacicas, adnecterem, sed justum istæ tomulum poscunt; ne tamen TUIS gratiis nil offeram, Numum ab Illustrissimo Comite Ibarra mihi submissum, TIBI dico, cujus pretium, nec ab antiquitate, nec materia peto, unde igitur? ab interpretibus multo plurimis, quorum aliqui, illustrioris cujus cujus prosapiæ, nonnulli Civitatis, vel Tribus metallurgicæ mnemosinon esse conjectabant, erant etiam, qui eum vilissimos inter censerent.

Ærei Numi facies *antica* ostendit scutum quadripartitum, in cujus primo, & quarto quadrante cantherium visitur, dextrum latus castrum, sinistrum fasciam transversam exhibet. Scuto literæ imminent F. F. Z. H. Dextro lateri i sinistro 4 adjacent. *Postica* facies malleos, quibus metallurgi uti solent, ostentat, quorum angulis literæ H. I. H. interjectæ sunt. E pluribus, quas de hoc numo commentationes accepi, Eruditi D. CORNIDES mihi idcirco arrisit, quod

has e penu mea diplomatica confirmare possim. *Anti-*
cæ igitur faciei literas ita explicat : F. elicianus F. rei-
 her. Z. u H. erberstein , Cantherium enim album in
 area rubra vetus familiæ Herbersteinæ character est.
 Castrum autem aureum in campo rubeo, Castiliæ Regni,
 transversa item fascia alba in campo rubeo Austriæ in-
 signia a CAROLO Imp. Regeque Hispaniæ , & Fer-
 dinando I. ejus fratre , Archi-Duce Austriæ , Rege-
 que Hungariæ , & Bohemiæ An. 1522. & 1542. Sigis-
 mundo Baroni Herberstein collata sunt. Denique nu-
 meri i 4 millesimum sexcentimum decimum quartum
 annum indicant , frequenter enim Epochæ duobus tan-
 tum ultimis numeris signantur. Pars *Postica* malleos ,
 Tribus metallicæ (forte civitatis Nagy-Bánya) insi-
 gnia præferebat , literæ vero H. I. H. quia non eminent,
 ut in antica parte , sed alveosæ sunt , videntur esse
 supposititiæ , possent significare die H. erbersteinische ,
 H. ayer , I. nung , I. nnung enim Styri , Carinthique,
 ubi Herbersteinii , munere supremi hæreditarii que Came-
 rarii & Dapiferi funguntur , pro voce Zech usurpa-
 tur. Quæstio hæc solummodo superest , quî numus hic
 ad Radnaviensem Viciniam adpulerit ? puto numum
 istum tum omnino Nagy-Bányæ cufum esse , quando
 Herbersteinii fodinas omnes suis impendiis ita cura-
 bant

bant, uti sequens diploma edocet, potuit igitur ad Rodnaviæ viciniam promoveri, quia Lapos etiam, & Felső-Bánya his parebant.

„ Sigismundus Bathori de Somlyo, Vajvoda Transilvaniæ
 „ & Sicularum Comes &c. Memoriam commendamus, tenore
 „ præsentium significantes quibus expedit universis, quod nos
 „ ob memoriam Generosi, ac Magnifici quondam D. Felician-
 „ L. B. in Herberstein, qui donec in vivis fuit, in auri, ar-
 „ gentique fodinas Rivuli Dominarum, ejusque territorio exi-
 „ stentes, vetustate nimirum, & incuria collapsas, ut eas
 „ utiles, commodasque redderet, permultum industriæ, &
 „ laboris, sumptuumque contulit, tum etiam rationem habentes
 „ precum, & intercessionis multorum, magnorumque vi-
 „ rorum, & nostrorum & exterorum, pro Generoso, & Magnifi-
 „ co Domino L. B. Herberstein, fratribusque ipsius, filiis di-
 „ cti Domini Feliciani, qui in continuandis pari industria &
 „ impensa eisdem fodinis omnem suam operam nobis pollicen-
 „ tur, easdem fodinas nostras intra territorium Civitatis no-
 „ stræ Rivuli Dominarum, & oppidi Felső-Bánya, nec non in
 „ pertinentiis Kapnik, & Lapos existentes cum aliis quibusdam
 „ rebus ad eas spectantibus certis pactis conditionibusque infe-
 „ rius expressis, ad certum similiter temporis spatium eisdem
 „ Dominis concedendas locandasque duximus. Primo itaque
 „ fodinam illam Regum, Nagy-Verd vocatam in territorio
 „ Rivuli Dominarum existentem, cum silvis, pratis, ad eam
 „ pertinentibus eo plane modo, quo parens eorum possedit,
 „ ac in quo statu nunc quoque persistit, eis concedimus. Deinde
 „ tres pagos Orosz-falva, Chyorba-falva & Lafz-falva, ut
 „ vil-

„ villanorum ipsorum laboribus in excolendis mineris adjuvari
 „ possint, illis adjungimus, etiam similiter nostras Kapniken-
 „ ses simul cum totalibus & integris possessionibus Gorbonacz-
 „ falva, Burunczi, Fyotyanos, Monostor, Draganer-falva,
 „ Magura, Chyava-falva, Fonetz, Chyokottes, Kloppys,
 „ Kovaczi, Kapolna, Latzkonya, & Rewkapolnak vocatis
 „ eorumque universis pertinentiis terris similiter arabilibus, cul-
 „ tis, & incultis, aquis, agris, pratis, pascuis, campis,
 „ silvis, montibus, vallibus, alpibus, vineis, vinearumque
 „ promontoriis, aquis, aquarumque decursibus, molendinis,
 „ generaliter vero quarumlibet utilitatum integritatibus, quovis
 „ vocabulo vocitatis ad eosdem de jure, & ab antiquo spectan-
 „ tibus & pertinere debentibus ad eum plane modum, iisque
 „ cum commodis & utilitatibus, quibus eidem D. Feliciano
 „ annis superioribus concessæ a nobis fuerant, eis denuo con-
 „ cedimus. Damus præterea ut domus ipsorum, quam in Rivu-
 „ lo Dominarum habent, quamque in præsentì incolunt ean-
 „ dem libertatem, prærogativam, in qua hætenus fuerat, &
 „ qua aliis fodinarum locis ejusmodi domus gaudere solent, ob-
 „ tineat, ut ipsimet quoque, ut si in jus vocati fuerint, co-
 „ ram nobis tantum ad dicendam causam comparere debeant.
 „ Curatoribus minerarum, & Inspectoribus, vel quocunque no-
 „ mine gaudentibus, laboratoribus etiam, operariis & univer-
 „ sis montanisticis ad eos spectantibus antiquam eorum usitatam-
 „ que libertatem, qualem in finitimis Ungariæ & Bohemiæ
 „ regnis obtinent, permittimus, usque liberum accessum &
 „ recessum cum rebus omnibus & familia ipsorum habeant, ac
 „ ipsorum tantum Baronum, quamdiu obnoxii potestati subjaceant,
 „ in eis quoque coram ipsis exceptis causis criminalibus dum ne-
 „ ces-

„ cessum fuerit, conveniantur. Fodinas etiam novas ubivis
 „ in ditione nostra investigare & colere poterunt, ita tamen
 „ ut postquam eas in ordinem redegerint, capereque earum,
 „ fructum ceperint, exacto triennio prout moris est, nova
 „ nobiscum de eis pacta instituant, sic ut de hujusmodi novis mi-
 „ neris ab eis inventis libere, prout eis magis commodum esse
 „ videbitur, disponant, facile assentimur, salvo tamen sem-
 „ Fisci nostri jure, juxta presentis contractus, privilegiique
 „ formulam. Ligna & carbones ad usum fodinarum, ædificii stru-
 „ cturas, necessitatesque omnes ex silvis illorum territoriorum
 „ more solito capiant, aquis & fluviis quoque, pro minera-
 „ rum, Machinarumque usu ducendis & derivandis liberi sint.
 „ Denique quo major ad eos etiam
 „ utilitas redeat, officinæque monetariæ usum, & commoda
 „ iis attribuimus cum facultate imprimendi typo nostro tam au-
 „ reæ conuetae formæ, quam argenteæ, juxta ligam quatuorde-
 „ cim lotonum, & minorum etiam monetarum, cum denario-
 „ rum tum grossorum vulgarium secundum ligam itidem eandem,
 „ grossorum Polonicorum & Germanicorum, denariorumque Hun-
 „ garicorum, idque non ex ejus loci tantum auro & argento,
 „ sed etiam peregrino, modo id caveant, ne quid vel in pon-
 „ dere vel valore earum desideretur. Cæterum locationis spa-
 „ tium sex annis continuis terminamus, quorum initium erit dies
 „ S. Michaelis Anni Millesimi quingentesimi nonagesimi secun-
 „ di, finis vero dies ejusdem S. Michaelis Anni millesimi quin-
 „ gentesimi nonagesimi octavi &c. &c. Datum in Civitate nostra
 „ Alba-Julia, prima mensis Julii Anno Domini millesimo quin-
 „ gentesimo nonagesimo primo.

Numum igitur recensitum Nagy-Bányæ cufum esse opinor ab Herbersteinis, neque tamen vulgarem monetam fuisse mihi persuadere possum, neque etiam A. 1614. cufam esse, sexennium enim locationis fodinarum hoc asserere vetat. Sed potius literas i. 4. id notare, cujus rei gratia cufus fuit, aut valorem illum signare, qui sibi respondebat.

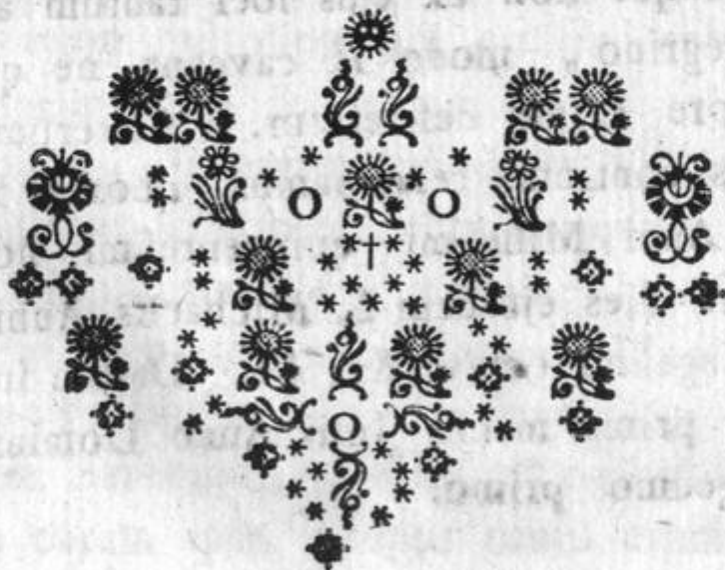
Postremo Te Vir Illustrissime, Eruditissimeque oro, memineris illius Pliniani ad Vespasianum (*res ardua, vetustis novitatem dare, novis authoritatem, obsoletis nitorem, obscuris lucem, fastiditis gratiam, dubiis fidem, omnibus vero naturam, & naturæ suæ omnia. Itaque etiam non assecutis, voluisse, abunde pulchrum, atque Magnificum est.*)

Tudományos Könyvtára

Szélyessy M. D. G.

E T

B. M. V. OO. SS. H.

I N D E X.

	<i>pag.</i>		<i>pag.</i>	
A Brud-bánya	45	& seqv.	Berillus	179
Abrud-bányensium jura.		ibid.	Boicza	79
Abrud-zeller auraria.		65	Bismuthum	128
Achates.		178	Borax	148
Acidulae Transilvaniae	193	& seqv.	ejus usus	151
Adamas		174	Bozza	189
Aer fortuito accensus.		160	Braza	68
Alabastrum		182	Bucsum	53
Alkali	147	180 & seqv.	Büdds hegy	147
Alumen.		139	Büdds-patak	139
Aluta		186	Büdds-bánya	197
Andrasi Barones		126	C.	
Antimonium		127	Calcarei lapides	180
Antimonii sulphur auratum		ibidem	Campforatus auri	95
Antimonii minera solaris		67	Carneolus	178
Aqua		185	Chalcedonius	179
Minerales	189	& seqv.	Chalybs	102
Tentamen earum		ibidem	Christi fluv.	187
Medicatae		192	Chrysolithus	175
Lapidescentes		200	Claudiopolis	112. 179
Aranyas Sedes	59	& seqv.	Cobaltum	110. 129. 183
Aranyos fl.		188	Creta	180
Argentum	37	& seqv.	CrySTALLUS	170. 177
Arsenicum		131	Cserna	188
Asbestus		180	Csertes auraria	83
Asphaltum	135	& 136	Cuprum	89 seqv.
Auraria		36	Cynabaris	122. 126
Auri lotura	32	& seqv.	Dées-akna	164. 166
Aurum triplex		26	Decebalus	41
Liquidum		31	Diplomata Elisab. R. H. An. 1282	Vide
Viride		69	Ladislai IV. Anni 1289	(Dedic.
Aurum quibus adnascatur		127	Quod Andreas III. confirmat	
Cur adnascatur		126	An. 1291	59 seqv.
B.			Ladislai Vajvoda Transl. A. 1310	107
Babojs		123	Ludovici I. Ani 1357. 1365. p.	70
Badisch		ibid.	Sigismundi Anni 1427	47
Bajtay Episc. Transilv.		198	Joanis de Hunyad A. 1455.	164
Balványos mons		139		

I N D E X.

	pag.		pag.
Mathiæ Corvini A. 1467.	165	Herbæ	5
Ejusdem Anni 1478	167	Herberstein Felicianus	202
Ejusdem Anni 1490.	116	Herzigan auraria	79
Vladislai II. Anni 1494	117	Homorod acidulæ	197
Ejusdem Anni 1496	83	Hunyad	94
Ludovici II. Anni 1521.	162	Cl. Hutter	193
Isabellæ R. An. 1542.	95	Hyacinthus	175. 179
Sigismundi Bathori An. 1521	205	Jaspis	179
Doboka Comit.	200	C. Ibarra	105.
Dominicani PP.	114	Inscripti. Romanæ	137. & seqv
Dumbrava fodinæ	122	Item	41. & seqv. 93. 113
			K.
	6	C. Kemény Wolff. Supr. Judex Re-	64
		gius Sedis Aranyos	92
	66	Kern Philippus	158
	93	Adamus	52
	91. 100. 102	Kerpenes Vicus	16. 52
	14	Kirnik mons	194
	77. 86. 110	Kisczég & Nagy-czég	183
	7. 14	Kis-kapus mons	163
	115	Kolos	113
	84	Kolosvár	201
	197	Kornides Daniel	184
	80	C. Kornis Michael	197
	137	Kovaszna acid.	78
	105	Kritsur aurar.	77
	163	Körös-bánya	134
	89	Kupffernickel	186
	143. 106	Kükölldó fluv.	181
	78		192
	180	Lactis augmentum	199
	175. 179. 104	Lacus	180
	4	Lajtorjas-török	184
	198	Lapides calcarei	173
	182	Numularii	182
		Pretiosi	188
		Vetrescentes	195
	95	Lapos fluv.	179
	181	Iázar Comes	42
	144	Lazulus	144
	5	Leges cult. Fodin.	46
	197	Liquor anodin.	Lu.
		Literæ Opp. Metall.	

I N D E X.

	pag.		pag.
Lukáts Reverendif.	114	Platina	26
Lyncur	178	Plumbum	106
Lythantrax	137	Pojana aurar.	75
M.		Polyán acid.	197
Malachites	179	Porkuse aurar.	76
Malul.: aurar.	80	Privilegia Zalath.	70 & seqv.
Marga	180. 182	Pumex	183
MARIÆ Dei Gen. Icon.	119	Pyrites	134. 140
Marmor	181	Q.	
Marufius	162 186	Quarzum	183. &c.
Megyes	196 & seqv.	R.	
Mercurius	121 seqv.	Radnavia	102. 106. 149.
Mefzes Vide Dedicat. &	197	Risigallum	132
Metallum	24 seqv.	Rivuli Dominarum	203
Mica	180	Rubinus	174
Mispickel	134	Rubrica	183
Mócs acid.	194	Ruda auraria	78.
Molybdæna	180	Rufina aurar.	69
Monetales operæ	111	S.	
Morborum causæ	21	Sajó fluv.	186
Mulierum lac	181	Salia diversa	141 & seqv. 147
remedium	150	Ammoniacum	171
N		e Sale lentæ causticæ	170
Nagy-ág aurariæ	140	Salis reliquiarum usus	ibid.
montes	85	Sales Baronibus Regni distributi	169
Nagy almás aurar.	75	Salzburg Salina	163
Naphta	135	Samufius	186
Nárad fluv.	187	Saphirus	175 179
D. de Neuman	66	Sardonix	ibid.
Nitrum	152	Sardus	178
Numi Princ. Transilv.	112	Schemnicium	13
Numularii Lapidés	184	Selenites	180
Numus Herbersteinus	201	Semi-metalla	120
O.		Sibo	197
Offenbánya aurar.	55 & seqv.	Smaragdus	175. 179
Olapjan Flözwerk	86	Societatis J. PP.	113
Onix	179	Spathum	182
Opalus	176	Specus	181
Oves	6	Stalactites	181
Parait Salinæ	169	Staniza auraria	76
Pataki Samuel	147	Succinum	138
Petrefacta	183 & seqv.	Sulphur	135 & seqv.
Petroleum	135	Szék	164
O		Tal-	

I N D E X.

	pag.		pag.
T.		Turkois	176
Talcum	180	Turffa	136. 137
Tarkó mons	186	V:	
Terræ	173 seqv.	Vacza acid.	196
Tripolitana	183	Vajda-Hunyad	95. 181
Terræ motus	4	Vajdenbach	189
Thermæ	198 seqv.	Vargyas fluv.	187
Tombak	89	Vörös-patak aurar.	178 200
Topánfalva	54	Vitriolum	142
Topas	175 179	Viz-akna	163
Tophus	181	Volkoj auraria	65
Toplicza auraria	81	Uri	6
Torda	159 seqv.	Z:	
Toroczkai Gregor. Suprem. Vigil.		Zaffera	133
Præf. Leg. Gyulaj	99	Zalathna aur.	63
Toroczko	98. 180	Zaratha	137 seqv.
Transilvaniæ situs	I. 2	Zilah	197
Fertilitas	3	Zincum	122 seqv.
Topographia	8	Zingari	32 seqv.
Loca minerifera	9	Zovan	147
Trisztyan	80		

Székelyudvarhely

Errata

<i>Pagina.</i>	<i>Errata.</i> <i>Linea.</i>	<i>Corrige.</i> <i>Lege.</i>
3	21 nulla	nullum
55	18 fartum, obryzo	fartam obryzo
62	18 Vicinitatis	vocatis
63	8 Ponka	Pouka
63	9 fideliter	feliciter
63	11 Supremo	Supruniensi
63	14 Moyse	Moyus
64	25 Kemény adde	J. Sedis Supremo Judici Regio
73	13 Hospitium	Hospitum
92	23 autumnno	autumo
99	25 pives	dives
114	2 Anno 1446	1432
116	16 prima	proxima
118	6 nostris	vestris
127	3 emedica	emetica
145	17 instans	instar

© *Cætera Benevolus Lector corriget.*

Múzeum
Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

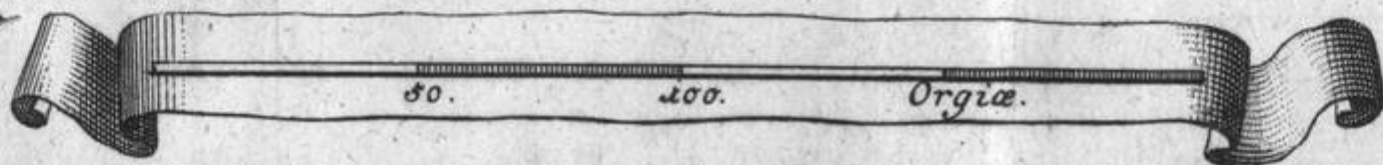
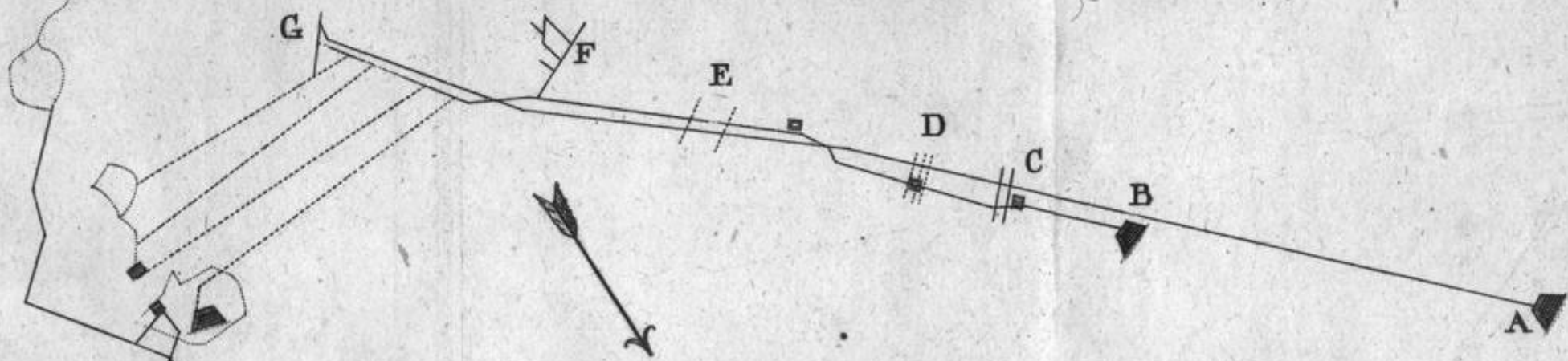
17	17	17
18	18	18
19	19	19
20	20	20
21	21	21
22	22	22
23	23	23
24	24	24
25	25	25
26	26	26
27	27	27
28	28	28
29	29	29
30	30	30
31	31	31
32	32	32
33	33	33
34	34	34
35	35	35
36	36	36
37	37	37
38	38	38
39	39	39
40	40	40
41	41	41
42	42	42
43	43	43
44	44	44
45	45	45
46	46	46
47	47	47
48	48	48
49	49	49
50	50	50
51	51	51
52	52	52
53	53	53
54	54	54
55	55	55
56	56	56
57	57	57
58	58	58
59	59	59
60	60	60
61	61	61
62	62	62
63	63	63
64	64	64
65	65	65
66	66	66
67	67	67
68	68	68
69	69	69
70	70	70
71	71	71
72	72	72
73	73	73
74	74	74
75	75	75
76	76	76
77	77	77
78	78	78
79	79	79
80	80	80
81	81	81
82	82	82
83	83	83
84	84	84
85	85	85
86	86	86
87	87	87
88	88	88
89	89	89
90	90	90
91	91	91
92	92	92
93	93	93
94	94	94
95	95	95
96	96	96
97	97	97
98	98	98
99	99	99
100	100	100

© Haáz Rezső Múzeum
 Tudományos Könyvtára
 Székelyudvarhely

© Haáz Rezső Múzeum
Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

© Haáz Rezső Múzeum
Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

Fig. N^o.

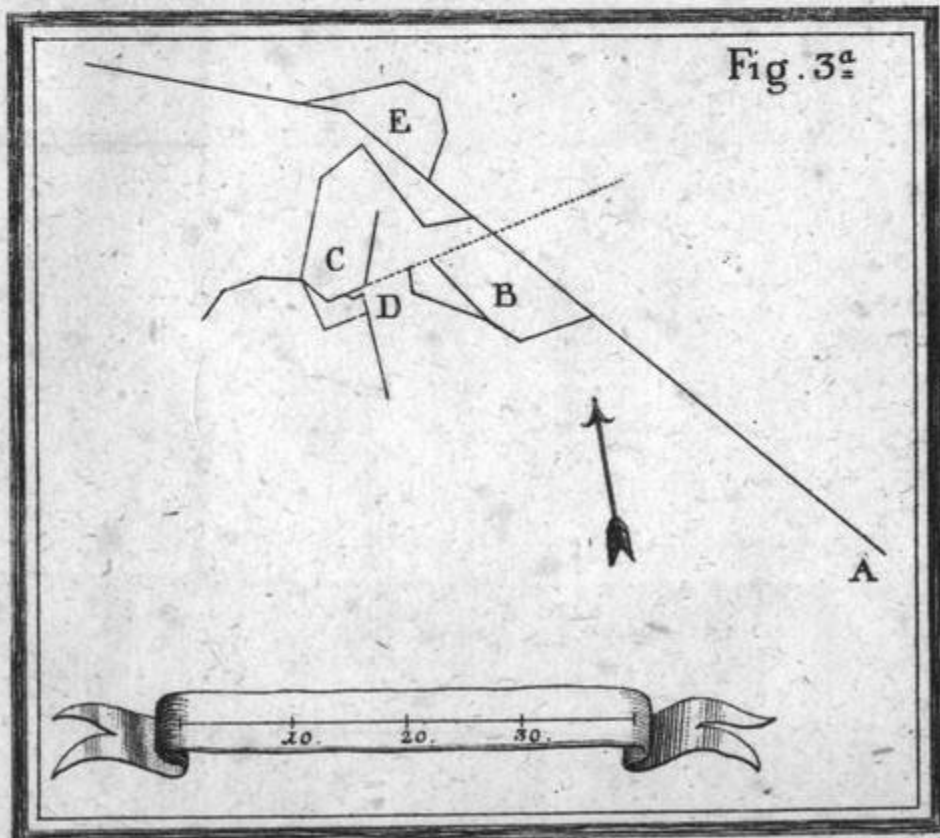
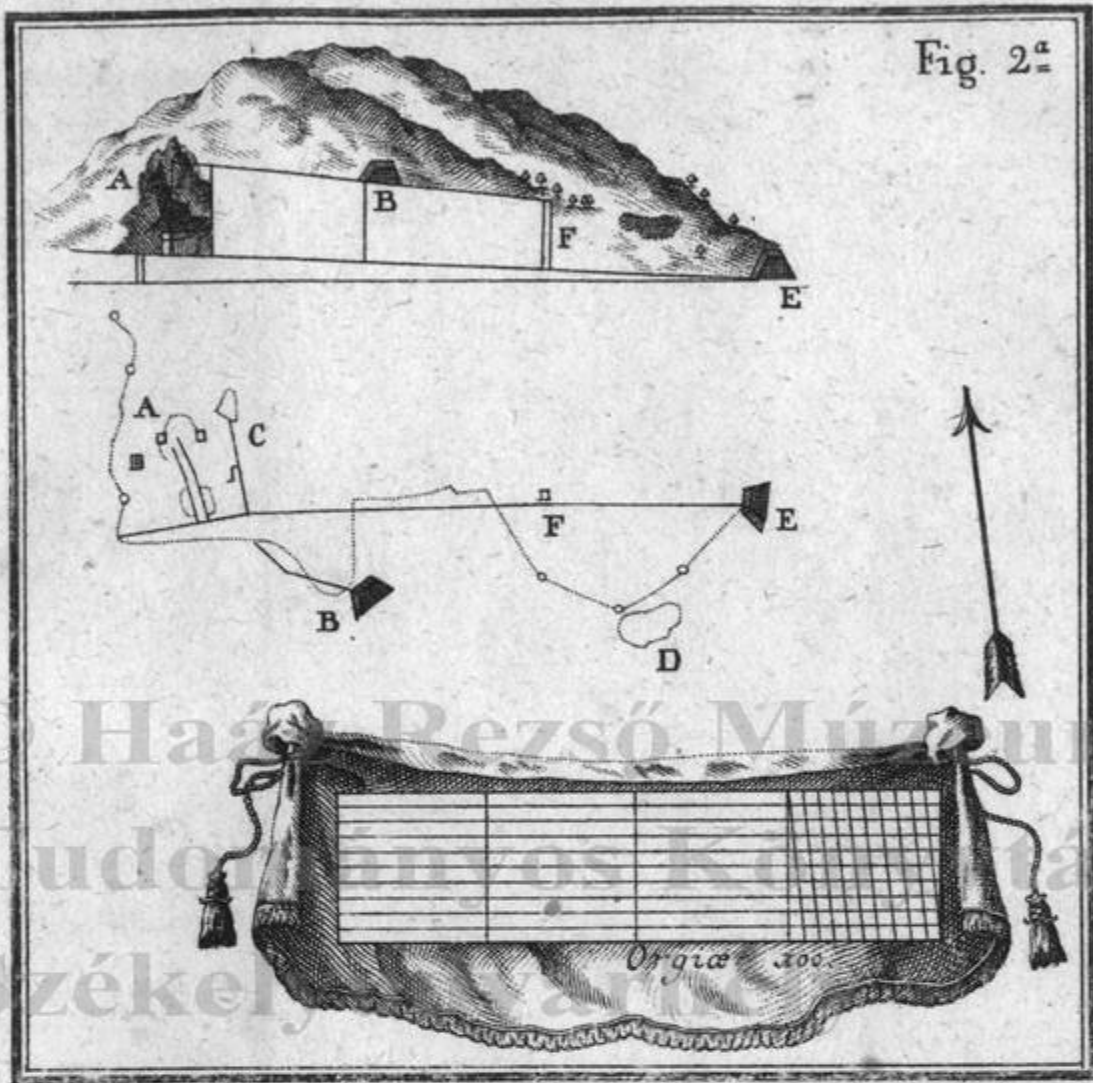

Fig. 4^a

© Haáz Rezső Múzeum
Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

